

CEP ÜNİVERSİTESİ

Dünyada Açlık

SOPHIE BESSIS

CEP ÜNİVERSİTESİ

Dünyada Açlık

La faim dans le monde

SOPHIE BESSIS

Çeviren
ÖZLEM NUDRALI

İletişim Yayınları • LA DECOUVERTE

İletişim Yayınları • LA DECOUVERTE

CEP ÜNİVERSİTESİ

İletişim Yayıncılık A.Ş. adına sahibi: Murat Belge
Genel Yayın Yönetmeni: Fahri Aral
Yayın Yönetmeni: Erkan Kayılı
Yayın Danışmanı: Ahmet İnsel

Yayın Kurulu:

Fahri Aral, Murat Belge, Tanıl Bora, Murat Gültekingil

Ahmet İnsel, Erkan Kayılı, Ümit Kıvanç

Tuğrul Paşaoğlu, Mete Tunçay

Görsel Tasarım: Ümit Kıvanç
Kapak İllüstrasyonu: Gürcan Özkan
Dizgi: Maraton Dizgievi
Sayfa Düzeni: Hüsnü Abbas
Baskı: Şefik Matbaası (iç) / Ayhan Matbaası (kapak)

İletişim Yayıncılık A Ş • Cep Üniversitesi 102 • ISBN 975-470-266-7

1. Basım: İletişim Yayınları, Kasım 1992
1991 tarihli 1. baskısından çevrilmiştir.

© Repères Editions La Découverte, 1991
1, Place Paul Painlevé 75005, Paris - France
© İletişim Yayıncılık A Ş., 1992
Klodfarer Cad. İletişim Han No 7 34400
Cağaloğlu İstanbul, Tel 516 22 60 - 61 - 62

Önsöz

Günümüzde bilgi bir yandan en önemli değer haline gelirken diğer yandan da artan bir hızla gelişiyor, çeşitleniyor. Ama katlanarak büyüyen bilgi üretiminden yararlanmak, özellikle gündelik yaşam kaygılarının baskısı altında, zorlaşıyor. Her şeye rağmen bilgiye ulaşma çabasını sürdürenler için de imkânlar pek fazla değil.

Ayrıca, özellikle Türkiye gibi ülkelerde bir konuda kendini geliştirmek ya da sırf merakını gidermek için herhangi bir konuyu öğrenmek isteyenlerin şansı çok az. Üniversitelerimiz, toplumumu zun yetişkin bölümüne katkıda bulunmak için gerekli imkânlardan yoksun.

Çep Üniversitesi kitapları işte bu olumsuz ortamda, evlerinde kendilerini yetiştirmek, otobüste, vapurda, trende harcanan zamandan kendileri için yararlanmak isteyenlere sunulmak üzere hazırlandı.

20. yüzyıl Fransız kültür hayatının en önemli ürünlerinden olan, bugün yaklaşık 3000 kitaplık dev bir dizi oluşturan "Que sais-je" (Ne Biliyorum) dizisini İletişim Yayınları Türkçe'ye kazandırıyor.

İletişim'in Cep Üniversitesi, bu büyük dizinden seçilmiş , Türkiyeli okurlar için özellikle ilgi çekici olabilecek eserlerin yanısıra, Avrupa'nın başka yayınevlerinin benzer bir çerçevede yayımladığı kitapları da içeriyor.

Ayrıca Türkiye'nin siyaset, kültür, ekonomi hayatıyla ilgili konularda özel olarak bu dizi için yazılmış telif eserler "üniversite"nin "öğrenim programı"nı tamamlayacak

Cep Üniversitesi'nin her kitabı alanının öndegelen bir uzmanı tarafından yazıldı. Kitaplar, hem konuya ilk kez eğilen kişilere hem de bilgisini derinleştirmek isteyenlere seslenebilecek bir kapsam ve derinlikte. Bilginin yeterli ve anlaşılır olması, temel kıstas. Cep Üniversitesi kitaplarını lise ve üniversite öğrencileri yardımcı ders kitabı olarak kullanabilecek; öğretmenler, öğretim üyeleri ve araştırmacılar bu kitaplardan kaynak olarak yararlanabilecek; gazeteciler yoğun iş temposu içinde çabuk bilgilenme ihtiyaçlarını Cep Üniversitesi'nden karşılayabilecek; çalıştığı meslek dalında bilgisini geliştirmek isteyen, evinde, kendi programlayabileceği bir mesleki eğitim imkânına kavuşacak; ayrıca, herhangi bir nedenle bir konuyu merak eden herkes, kolay okunur, kolay taşınır, ucuz bir kaynağı Cep Üniversitesi'nden temin edebilecek.

Cep Üniversitesi kitapları sık aralıklarla yayımlandıkça, benzersiz bir genel kültür kitaplığı oluşturacak. İnsan Hakları'ndan Genetik'e, Kanser'den Ortak Pazar'a, Alkolizm'den Kapitalizm'e, İstatistik'den Cinsellik'e kadar uzanan geniş bir bilgi alanında hem zahmetsiz hem verimli bir gezinti için ideal "mekân", Cep Üniversitesi.

İLETİŞİM YAYINLARI

İçindekiler

GİRİŞ ..7

I. BÖLÜM
Açlık Coğrafyası 10
Açlık Nerede? 10
Kim Bu Açlar? 15

II. BÖLÜM
Yeterli Ancak Uyumsuz Ve Yanlış Dağıtılan Bir Üretim 23
Gelişen Gıda Üretimi... 23
Kim Ne Yetiştiriyor? 25
Dünyada Yanlış Paylaşılmış Bir Üretim... 35

III. BÖLÜM
Köylülerin Büyük Sefaleti 41
Zenginliklerinden Mahrum Bırakılmış Kırlar 41
Niteliğini Yitiren Çevre 58
Kentlere Akın... 61

IV. BÖLÜM
Açlık, Uluslararası İlişkilerin Daimi Unutulmuşu 65
Besin Bolluğu 65
Yardımla Unutulan Köylüler 75

V. BÖLÜM
Ayarlama Politikalarının Toplumsal Maliyeti 80
Borçlanmanın Faturası 80
Borcun Faturası Kime Çıkıyor? 84

VI. BÖLÜM
Mümkün Çareler 97
Üretimi Artırmak Bir Çözüm Mü? 98
Hayırseverliğin Dönüşü 108
SONUÇ 118
BİBLİYOGRAFYA 122

GİRİŞ

20. yüzyılın sonu: Görkemli tekniklerin ve en gözüpek icatların çağında, bilginin sınırlarının sürekli genişlediği ve insanların kendilerinden öte hiçbir gücün hükümranlığını tanımadıkları bir çağda açlık, bir başka zamandan taşınan bu eski bela, insanlığın en sadık refakatçilerinden biri olmayı sürdürmekte. Brezilya'da, Sahra Afrikası'nın güneş yanığı düzlüklerinde, Ganj'ın metropollerinin yapışkan banliyölerinde, hatta Manhattan'ın görkemli gökdelenlerinin gölgesinde, Paris restoranlarının kapısında boş mideli birtakım kadın ve erkekler doymak sözcüğünün anlamını dahi bilmeden, bir tas yemek bulmak için çabalıyorlar. Açlığın sebep olduğu kırımlar kuşkusuz daha nadir. Tuzu kuru ülkelerde bu, öğrencilerin tarihlerini belleklerinde tutmakta zorlandıkları uzak geçmişe özgü bir olgu: XIV. Louis saltanatının son yılları, geçen yüzyılın ortalarına dek İrlanda'da çok kişiyi kırıp geçiren öldürücü açlık, daha yakın bir dönemde 30'lu yılların başlarında Sovyet insanlarının Stalin'in kollektivizasyon politikasını takip eden trajedisi, mutlak açlığın hatırası, iklim koşullarının ya da savaşın yakıp yıktığı tarlalar, kaybedilen ürün ve köy girişlerinde biriken cesetler belleklerden yavaş yavaş silindi. Dünyanın Avrupa'nın doğusunda kalan bölgelerinde yokluklar hâlâ yaşanıyorsa da bunlar, geçmişin görüntüleriyle mukayese edilir türden değil. Afrika'nın zayıf çocuklarının ve ölen topluluklarının görüntüleri zengin halklara 'anımsanmayan bir geçmişin dünyasına aitmiş gibi gelecek' denli uzak. Oysa açlık hâlâ kapıda. 1978'de Brezilya'nın kuzeydoğusunda, 1983'te Sahra'da, 1984'te Etyopya'da, 1989'da Sudan'da onbinlerce insan açlıktan öldü. Bununla beraber Güney'in dünyadaki tüm sefaleti bünyesinde topla-

mış gibi gözüken bu bölgelerinde de açlığın sebebiyet verdiği ölümlerin yoğunluğunda bir seyrelme oldu. Hindistan 3 milyon kişinin ölümüyle sonuçlanan son büyük açlık felaketini 1943'te yaşadı. Çin 1959'da 10 milyondan çok yurttaşının ölümüne tanıklık etti. Dünyanın en kalabalık bu iki ülkesi, o tarihten bu yana bir zamanlar düzenli aralıklarla tekrar eden böylesi felaketler yaşamadılar. Son 15 yılda Afrika'nın ve Latin Amerika'nın bazı bölgelerinin başına gelen felaketlerin de değişmekte olan bir dönemin son vukuatları olması oldukça güçlü bir olasılık...

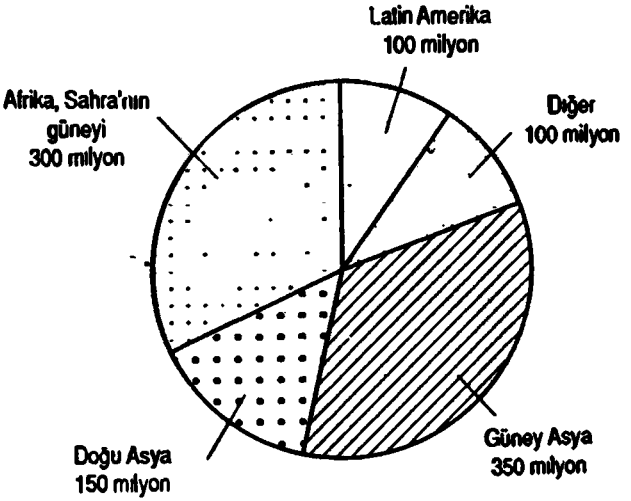
Dünyamızda bugün, insanlar çok daha sessiz sedasız ölüyorlar. Olağan yoksulluğun, farkedilmeyen yalnış beslenmenin, gizli besin yetersizliğinin ölümcüllükleri, zenginlerin vicdanını zaman zaman rahatsız eden korkunç felaketlerden daha az değil. Pek göze çarpıcı olmayan bu açlık 800 milyon bireyi, dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 15'ini etkiliyor. Özellikle Üçüncü Dünya'nın tüm ülkeleri, Asya'nın ya da Afrika'nın en bahtsızlarının yanısıra, Hindistan ve Brezilya gibi gücüyle gurur duyan ülkeler de, bu fenomenle karşı karşıya. Güney ülkelerinden pek azı dünyanın en zengin ülkelerinde bile marjinal de olsa gücünü muhafaza edebilen bu belayı tümüyle ortadan kaldırabildiler. Onlarca yıldır düzenli bir biçimde gerileyen açlık, 80'lerin başından bu yana sabitlenmiş, hatta yeni mevziler kazanmış gibidir. Bu, gezegenimizin artık insanlarını besleyebilecek yeterli besini üretemediği anlamına mı geliyor? Kuşkusuz hayır. Dünya, tarihin hiçbir devresinde bunca cömert olmamış ve ürünleri bunca kullanılmamıştır. Yalnızca bir bütün olarak dünya besin bolluğu içinde yüzmemekte, açlığın pençesindeki Güney ülkelerinin çoğu da nüfuslarını besleyebilecek gıdayı üretebilmektedir. Kuşkusuz bazı ülkelerin besin açığı bulunmaktadır. Ani ve kısmi kıtlıklar tümüyle ortadan kalkmış değildir. Ancak, günümüzde dünya, teorik olarak, tüm insanları doyuracak kadar besine sahiptir. Yüzyılımızın bu paradoksal sonunda açlığın başlıca sebebi besin maddelerinin yetersizliği değil, mevcut kaynaklara erişimdeki eşitsizliktir. Zirai zenginliklerini iyi kullanamayan bazı ülkelerde yetersiz üretim problemi mevcutsa da

bu, asla, çok ciddi değildir ve 'dağıtım' konusuna eğilerek kolayca halledilebilir. Gezegenimizde fazlasıyla üretilen besin maddeleri dünya ölçeğinde hatalı paylaşılmakta, bölgesel ve ulusal ölçekte yanlış dağıtılmaktadır. Açlık, nüfus arttıkça yaygınlaşan ve eşitsizlikleri daha da büyüten yoksulluğun çocuğudur. Üçüncü Dünya'da daima çoğunluğu teşkil eden kırsal nüfus doyabilmek için gereksindiği besini üretebilme ya da mümkün değilse satın alma olanaklarına sahip olmalıdır. Kentli ise tüm günlük besininin karşılığını ödemek durumundadır. Paranın ve mübadelenin tüm insan ilişkilerini yönettiği bir dönemde ödeme gücü olmayan bireyler, aileler, halklar için aç kalmaktan başka seçenek yoktur. İnsanlar bazen isyan etmekte; günümüzün baldırı çıplakları Karakas'ta, Rasif'te ya da Kahire'de kendileri için bir yasak bölge teşkil eden mağazaları yağmalarken 'ekmek' diye bağırmaktadırlar.

Başkaldırıları korkutmakta, boyun eğmeleri acıma uyandırmaktadır. Bu iki duygu nedeniyledir ki, uzun zamandan beri dünya bu lanetlenmiş insanlarının sayısını azaltmak için çaba harcamaktadır.

Açlığı ortadan kaldırmak mümkün mü? İlgili tüm devletlerin, yardım için inayette bulunan zengin ülkelerin, misyonu sefaleti yeryüzünden silmek olan uluslararası örgütlerin temel hedefi budur. 30 yıldan bu yana açlığı altetmek için muhtelif stratejiler ortaya atılmıştır. Gelgelelim açlık mevcudiyetini sürdürdüğüne göre tüm bunlar boşuna yapılmış gibidir. Belki de bu güne dek sorunların nedenine inmek yerine yalnızca semptomları ortadan kaldırmak için uğraşıldı. Oysa tüm karmaşıklıklarına karşın bu nedenler gayet iyi bilinmektedir. Bu çabanın başarıya ulaşması için açlığın hiçbir yerde, ne çölleşmiş Sahra'da, ne Asya'nın aşırı nüfuslu deltalarında, ne And'ın çıplak yüksekliklerinde, ne de endüstri dünyasının refah içinde yüzen başkentlerinde bir yazgı olmadığını anımsamak gerekiyor. Yeter ki açlığı yenmek ilk hedef olarak belirlensin! Ancak bu gerçekten isteniyor mu?

Bu mutlu sonu beklerken, milyonlarca insanın bugün nasıl ve niçin sessiz sedasız ölmeye devam ettiklerini anlamaya çalışmak da yararsız bir çaba değildir.

Source: CAD, rapport 1989.

I. Açlık Nerede?

Zengin Ülkelerde - Yoksulluk tüm dünyada mevcut olmakla beraber, açlık, buna mutlaka refakat etmeyebilir. Zira yoksulluk, her zaman acı doğursa da, göreli bir kavramdır. ABD'de yıllık geliri 12.000 dolardan az olan 4 kişilik bir aile yoksulluk eşiğinin altında yaşarken, Mozambik'li mevcudiyetini 200 dolardan daha az bir gelirle sürdürmektedir. Sözkonusu ABD'li kışları ısıtılmayan kötü bir evde yaşar, elektrik faturasını her zaman ödeyemez ve zengin tüketim maddeleri pazarının en kötü ürünleriyle beslenir. Ancak yine de etin tadını dahi bilmeyen ve iş gününe boş mide ile başlayan Mozambikli'den çok daha talihlidir. Dünyanın zengin ülkelerinde, kitlesel yoksulluk, 30 yıl boyunca hayat seviyesinde kay-

dedilen yükselişten sonra, 80'li yılların başından itibaren olağanüstü artmıştır. Nüfusun bu yoksullaşan kategorileri, mevcudiyetleri sık sık unutulan yüzde 25, hiç kuşkusuz ortalama yurttaşlarından daha yetersiz beslenmektedir. ABD'de 20 milyon insanın muhtelif derecelerde gıda yetersizliği çektiği tahmin edilmektedir. AET'nin İspanya, Portekiz, Yunanistan dışındaki en müreffeh 9 ülkesinde, nüfusun yüzde 10'undan çoğu yoksulluk içindedir. 100.000 civarında New York'lu evsizdir ve bu insanların yiyecek bulmak için tek çıkar yolları, şık caddelerin çöp tenekelerini kurcalamaktır. Fransa'da Kızılhaç'ın ve Protestan derneğinin restoranları, 1989-90 kışı boyunca en yoksullara dağıtılmak üzere yüzbinlerce kap yemek üretmişler; başka kuruluşlar da benzeri hayır işlerine soyunmuşlardır.

Başı Sovyetler Birliği çekmek üzere eski sosyalist bloğun üyeleri de gıda maddelerinde kıtlık tehlikesiyle karşı karşıyadırlar. Ekonominin harap olması ve dağıtım ağının düzensizleşmesi pek çok Sovyet cumhuriyetinin, 1990-91 kışında karne uygulamasına gitmesine sebep olmuş; merkezî iktidar, stok seviyelerindeki karmaşanın, nüfusun kaydadeğer bir bölümünün gıda dengesinde sebep olacağı olumsuz sonuçlara karşı Batılı ülkelerden gıda yardımı talebinde bulunmuştur.

Piyasa ekonomisine sarsıntılı geçiş, eski rejimin mirası verimsiz üretim yapılarının çökmesi ve yeni iktidarların bunların yerine yenilerini koymakta zorlanmaları, işsizlikteki hızlı artış, 90'lı yıllarda Doğu Avrupa ülkelerinde nüfusun önemli bir bölümünün hızla yoksullaşması tehlikesini içermektedir.

Kısacası, zengin ülkelerdeki yoksulluğun ortadan kalkması oldukça uzak bir ihtimaldir. Gelgelelim aç karınlar, cılız çocuklar, çok daha yaşlı gösteren 30'unda kadınlar gibi imajlarıyla açlık mevcudiyetini sürdürmekle beraber oldukça marjinal bir fenomendir.

Ancak Özellikle Üçüncü Dünya'da - Buna karşın yurttaşlarının çoğunluğunun, yani 500 ila 800 milyon arasında insanın akut besin yetersizliği çektiği Üçüncü Dünya'da açlık, intikamını almaktadır. Tıkabasa doymuş

Kuzey ile temel gıdalardan bile yoksun Güney arasındaki uçurum hâlâ çok derindir. FAO(*) kestirimlerine göre yetişkin bir bireyin günde asgari 2500 kalori ve 65 gr. protein alması gerekirken, gelişmiş ülke vatandaşları günde ortalama 3500 kalori almakta, gelişmekte olan ülkelerde ise bu miktar 2400 kaloriye düşmektedir. Ortalama değerlerle ve tüm gıda maddeleri hesaba katıldığında azgelişmiş ülke bireyi, zengin ülke bireyinin tükettiğinin yarısından daha az besin tüketmekte; günlük protein alımı bir Avrupa'lı ya da Kuzey Amerika'lınınkinin yüzde 56'sı civarında seyretmektedir.

Ancak kuşkusuz Üçüncü Dünya'da da ülkeler, bölgeler, hatta aynı kentin insanları arasında ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Bir Cezayirli Maliliden daha iyi doymakta; Bangkoklu bir kentli açlıkla Bangladeşli bir köylüden daha seyrek karşılaşmaktadır(**). Bir zamanlar, Üçüncü Dünya'nın az çok homojen bir bütün olduğuna inanılmışken günümüzde, içinde barındırdığı farklı bünyeler gayet iyi bilinmektedir. Öyle ki endüstriyel devletler ve genelinde gelişmekte olan ülkeler arasındaki beslenme eşitsizlikleri, 60'lı yılların başlarından bu yana azalma eğilimi gösterirken, bu devletler ve uzmanlar arasında dünyanın en yoksul 42 ulusu olarak anılan en geri kalmış ülkeler arasındaki eşitsizlik ciddi bir biçimde artmaktadır.

Bu gruptaki ülkelerden herhangi birinin vatandaşları, zengin devlet vatandaşlarından 2 değil 3 kat daha az gıda alırlar. Aldıkları gıdanın bileşenleri de ciddi biçimde farklıdır. 2/3'ü tahıl kökenli olan gıdaları orta seviyede gelire sahip bir gelişmekte olan ülke vatandaşınınkinin

* Kısaltmalar için kitabın en sonundaki listeye bakınız.

** Açıklama kolaylığı açısından bu kitapta 'Üçüncü Dünya', 'Güney', 'Gelişmekte olan ülkeler' terimlerini kullandık. Gelgelelim, 'gelişmekte olan dünya'daki ülkeler ve bölgeler arasındaki farklılaşma ölçüsünde bu tanımların anlamlarını yitirdiklerini unutmamak gerekir. Örneğin genelde, 'azgelişmiş'lik kategorisinden çıktıkları kabul edilen Güney Kore ve Tayvan gibi bazı Doğu Asya ülkelerini bu tanımlar çerçevesine sığdıramayız. Bu tür genellemeci ifadelerin farklılaşmış durumlara ve çok daha karmaşık bir gerçekliğe birebir tekabül edemeyeceğini akılda tutmak gerekmektedir.

yarısından biraz fazla, başka bir deyişle Avrupalı ya da Kuzey Avrupalınınkinin 1/4'ü kadardır. Avrupalı ve Kuzey Amerikalının gıdasının 1/3'ünü teşkil eden hayvansal ürünler, yani et ya da sütün, ortalama gelire sahip gelişmekte olan ülke vatandaşının beslenme kompozisyonundaki oranı yüzde 11'dir. Bu oran 'en yoksul' kategorisindeki ülkelerde yüzde 8'dir. Daha da acısı Sahel'de kişi başına yıllık et tüketimi 1960'da 18 kg. iken, 1986'da 13 kg.'a düşmüştür.

Kısacası Üçüncü Dünya'da gezegenimizin mutedil bölgelerinde yaşayan 1 milyar ayrıcalıklıya göre, gerek miktar gerek çeşit itibarıyla daha az besin tüketilmektedir. Ancak, beslenme düzeyi alarm verici olan ülke sayısı 40 civarındadır. Hindistan, Pakistan, Bangladeş ve Vietnam gibi dünyanın en kalabalık ülkeleri bu kategoride yeralmaktadır. Dünyanın açlarının yüzde 80'inden çoğu en alt gelir seviyesindeki -ve çoğunda tarımsal ürün açığı bulunan- ülkelerde yaşamaktadır. Bu insanların 2/3'ünden fazlası Doğu'ludur ve Asya nüfusunun yüzde 15'inin yetersiz beslendiği tahmin edilmektedir. Açlık, gezegenimizin geniş bir bölgesini uzun zamandır mesken tutmuş gibidir.

• Güney Asya "kurban" sayısı itibarıyle 'seçilmiş bölge'yi teşkil etmektedir. Nüfusu günde kişi başına 2000 kaloriden az tüketen 12 ülkeden 4'ü, üstelikte en kalabalık olanları, bölgede yeralmaktadır: Hint yarımadasında toplam nüfusları 126 milyonu bulan Bangladeş ve Nepal ile daha az kalabalık ancak aynı ölçüde sefalet içerisindeki Laos ve Kamboçya... 108 milyon Bangladeşli 'umut'tan dahi yoksundur, zira 70'li ve 80'li yıllarda kişi başına düşen gıda, artmak bir yana azalma kaydetmiştir. Nepalliler de bugün 1960'a göre daha da yoksullaşmışlardır.

Durumları biraz daha iyice olup, yurttaşlarına teorik olarak günde 2300 kalori sağlayabilen Güney Asya'nın diğer büyük ülkeleri de övünecek konumda değillerdir. Geniş kitleler, buralarda da, açlıkla yüzyüzedirler. Hindistan, Pakistan, Sri Lanka, Birmanya ve daha doğudaki Vietnam'ın toplam nüfusları beş milyarı aşmıştır. Dünyanın azgelişmiş 15 sanayi ülkesinden biri olmayı hedefle-

yen bölgenin süper gücünde, nüfusun yüzde 40'ı yeterli beslenebilecek alım gücünden yoksundur. Kişi başına günlük tahıl tüketimi 1989'da 400 gr.'dır. Ve bu miktar 1950'dekinin aynıdır.

Hızla artan bir nüfusa karşın Güney Asya şiddetli açlık dalgalarını ortadan kaldırmayı başarmıştır. Kamboçya gibi ülkelerin son 15 yılda tanık oldukları insan kıyımları, doğanın yapısal açığından çok insanların ölümcül çılgınlıklarının eseridir. Güncelliğin ilk sırasına çıkacak trajiklikte ölümler yaşanmamakla beraber Güney Asya, hâlâ, açlığın en fazla ölüme sebebiyet verdiği ve gıdasızlıktan ölümün sıradan bir olay olduğu bölgedir.

• Sefalet diğer kıtalarda da hükmünü sürdürmektedir. Batılı televizyon izleyicisi Pakistanlı ya da Vietnamlıdan çok Sahralı ya da Etyopyalı küçük açların görüntüsüne aşinadır. Zira 80'li yıllarda Afrika, ekranları tekeline almış, istisnasız tüm insanlarda acıma duygusu uyandıran en yürek paralayıcı görüntüleri vermiştir. Kuraklığın, açlığın, savaşların Afrika'da tüm hızıyla sürüp gittiği doğrudur. Çelişkilerin biraraya gelmesi ve iklim sorunları kıtayı kırıp geçirmektedir. 1984'te 300.000 Etyopyalı ve 100.000 Mozambikli açlıktan ölmüştür. Milyonlarca Sudanlı besin ve güvenlik arayışı içerisinde umutsuzca kıvranmaktadır.

Bu noktada, Afrika ülkeleri arasındaki, kıyıcı bir açlık felaketi ile günlük yaşama sinmiş bir yetersiz beslenme durumu arasındaki ayrımları gözetmek gerekmektedir. Kıtanın kuzeyindeki, yani Fas'tan Mısır'a dek uzanan bölgedeki ülkeler yaşayanlarına yetecek kadar besine sahiptir. Afrika'da açlık, Güney Sahel çizgisinden Etyopya ve Somali gibi ülkeleri içeren, dünyanın en talihsiz bölgesini teşkil eden uç noktasına dek uzanan alanı tehdit etmekte, bu çizgi batı kıyısına ve güneye doğru genişlemektedir. Sahra'nın güneyinde yeralan 45 ülkenin yaklaşık yarısı, yaşayanlarına günde kişi başına 2500 kalorinin altında besin sağlayabilmekte; bu ülkelerden çoğunun durumu daha da kötüye gitmektedir. Güney Sahra'da zirai üretim nüfus artış hızına yetişememekte, yaşayan kişi sayısına göre hesaplandığında yılda yüzde 12

gibi dehşet verici bir oranda azalmaktadır. Öldürücülüğü 1985'ten bu yana yağmurların geri dönmesi sayesinde biraz azalmakla beraber, açlık, Afrika'yı terketmekten çok uzaktır. Etyopya'nın yüksek yaylalarında, zengin Zaire'nin yoksul bölgelerinde, Laos'un ya da Nairobi'nin teneke mahallelerinde yıllık kurban kotasını kullanmaktan geri durmamaktadır. Asya ülkelerinden daha az kalabalık olmakla beraber (Tek başına Hindistanın nüfusu tüm Afrika kıtasınınkini aşmaktadır), Güney Sahra'daki ülkeler kronik açlık ızdırabının en fazla çekildiği yerler arasındadır.

• İnsanlar Amerika'da, dünyanın en kudretli bankalarından birkaç mil ötede, rüya plajlarının yanıbaşında, giderek güçlenen sanayi imparatorluklarından fazla uzaklaşmadan da ölebiliyorlar. Orta-Amerika berzahının ve Ant dağları yayının insanları, yeni dünyanın metropollerini dolduran gökdelen sahiplerinin yaşam biçiminden çok, Sahel'in sefaletini anımsatan bir ömür sürüyorlar. 'Amerika'da açlık' adlı oyunda başrolü, insanları Nepalliler ya da Çadlılar kadar aç olan, Haiti oynuyor. Guetemalalılar, Salvadorlular, Hondurashlar kıtanın en kötü ve yetersiz beslenen halkları olmanın onurunu Ekvatorlular, Bolivyalılar ve Perulularla paylaşıyorlar. Ekonomilerinin umutsuz durumuna bakınca da bu badireden kısa sürede çıkabileceklerini söylemek zorlaşıyor.

II. Kim Bu Açlar?

İşte yoksulların en yoksulları! Her şeyden mahrum olanlar! Günlük hayatlarından onca uzak olan bolluğu hayal dahi edemeyenler! Genellemelerden daima kaçınmak lazımdır. Dünyanın hemen tüm bahtsızlarını bu üç kıta barındırmaktaysa da, ulusal sınırlar içinde gizlenen farklılıklar da yabana atılmamalıdır. Haitili ya da Zaireli bir bakanın, Hintli bir işadamının ya da Nepalli büyük toprak sahibinin cüzdanı New Yorklu bir bankerinki kadar kalabalıktır. Fas'ta açlıktan ölenlerin olduğunu, Brezilya nüfusunun mutlak sefalet ve yoksulluk içinde yaşadığını anımsamakta fayda vardır. Zira açlık yoksulları

yakalar. Bu bir gerçektir ve dünyanın güneyinde de yoksul olmayan bazıları bulunmaktadır.

Kırda - Sanayileşmiş Batı kendi 'gelişme' nosyonunu tüm dünyaya dayattığından beri, 'tarımsal' bir ekonominin 'geri bir ekonomi' olduğu düşünülmektedir. Köylülerin, Üçüncü Dünya nüfusu içinde çoğunluğu teşkil eden bu üreticilerin, açlık karşısında daha bir korunmalı olduklarına inanılır. Oysa durum hiç de böyle değildir. Tam aksine, açlıkla en fazla pençeleşenler köylülerdir ve sefaletin aşırı uçları temelde kırsal bir fenomendir. Afrika'da şu ya da bu ölçüde yetersiz beslenen 300 milyon kişinin çoğunluğu köylüdür. Asya'nın en mahrum insanları Hindistan'daki Ganj ovası, Bangladeş'teki delta bölgesi, Endonezya'daki Java adası ya da Filipinler'deki Mindanoo gibi nüfus yoğunluğu yüksek kırsal bölgelerde yoğunlaşanlardır. Nüfusunun yüzde 80'inin kırlarda yaşadığı Bangladeş'te akut yetersiz beslenmeden malul olan insanların yüzde 60'ı topraksız köylülerdir. Latin Amerika'da kırsal nüfusun 2/3'ü 'yoksul' kategorisine dahildir; 1/3 ise sefalet sınırlarında yaşamaktadır. Brezilyalı 7 milyon ailenin, ki bu 35 milyon kişi demektir, hane reisi topraksız köylüdür. Etyopya'da köylülerin çoğu ailelerini, 10 yıldan bu yana kuraklık ve aşırı-kullanım sebebiyle verimi düşen, küçük tarlaları aracılığıyla geçindirmek durumundadır. Ülkenin kırsal bölgelerinde yoksul aile bireylerinin ortalama tüketimi günde 1340 kalori civarındadır. Kadınlar yaklaşık 45 kg., erkekler ise 60 kg.'dan az çekerler (FAO 1985).

Kırsal sefaletin farklı sebepleri bulunmaktadır. Kara Afrika'da köylülerin çoğu, yetersiz verimdeki topraklarının verimini arttırabilecek teknik ve finansal araçlardan yoksundur. Zaten limitte yaşayan bu insanların ihtiyaçları ve üretimleri arasındaki hassas denge tümüyle iklim şartlarının insafına bakmaktadır. Paraya dönüşebilir artı üretimleri yoktur ve hasat kötü olduğunda besin ihtiyaçlarını pazardan karşılayamazlar.

Yoğun nüfuslu Asya'dan geniş alanlarla kaplı Latin Amerika'ya, kısacası her yerde, köylü sefaletinin başlıca sebebi topraksızlıktır. En iyi durumda, tarlalar bir aileyi

doyurmak için fazla küçüktür. İyi kötü bir iş bulabildiğinde bile mutlu olan topraksız köylünün vaziyeti ise daha da vahimdir.

Dünyadaki 1 milyar topraksız köylünün 2/3'ü Bangladeş ve Hindistan'da yaşamaktadır. Bu iki ülkede topraksız ya da çok küçük toprak sahibi bir köylü ailesinin, ki bu kategori kırsal nüfusun 1/3'ünü kapsamaktadır, günlük toplam gıda tüketimi 1300 kaloriye tekabül etmektedir. Toprağı 7 hektar ya da daha büyük olan ailelerde ise tüketim kişi başına 2300 kaloridir. Filipinler'de küçük bir toprak parçası kiralayıp, ürünün 1/8'i karşılığı yarıcılık yapabilen 6 kişilik şanslı bir ailenin bireyleri günde toplam 1700 kalori almaktadır.

Kısacası, bu insanlarınki 'yaşamak' değil 'hayatta kalmak'tır.

Kent'te - Çocuk sayısı çok artıp tarla iyiden iyiye küçüldüğünde, iş bulmak iyice güçleştiğinde, kuraklık çok uzun sürdüğünde, önce sürüyü sonra tarım aletlerini satmak zorunluluğa dönüştüğünde gençler, kimi zaman da aile, iş bulma ümidinin ardına düşüp kente göçerler. 60'lı yıllara girerken mütevazi bir kasaba olan Naukchatt bugün Moritanya nüfusunun 1/3'ünü barındırmaktadır. Meksiko City'nin 10 yıl sonraki nüfusunun 20 ya da 30 milyon olmayacağını kim söyleyebilir? Gine'de kent nüfusu 25 yıl içinde yüzde 100 artmıştır. Bugün her dört Gineliden biri kentte yaşamaktadır. 25 yıl önce her dört kişiden birinin kentte yaşadığı Zaire'de, 1990'da ülke nüfusunun yarısı kenttedir.

Toplu göç bütün kıtalarda yoğun bir biçimde yaşanmaktadır. Bazı bölgelerde durgunlaşsa bile genel temayülde hiçbir azalma gözlenmemektedir. Nüfusu 2.000.000'u aşan kentlerin büyüme hızı gelişmekte olan ülkelerde gelişmiş ülkelere oranla 10 kat fazladır. Bu yoksul kırlılar koşa koşa geldikleri ve kendilerine seraptan başka bir şey sunmayan bu kentlerde ne yaparlar? Kentin içme suyundan, ulaşım olanaklarından yoksun, bu nedenle de rantı düşük bölgelerine yerleşirler ve bir parça ekmeğin arayışına düşüp bulduklarında kendilerini şanslı addederler. Bu dolup taşan metropollerde işleri-

ni uydurmayı beceremezlerse de, çöp toplarlar ya da karanlık işlere bulaşırlar.

Üçüncü Dünya kentlerinde yaşayan 1.3 milyar insan, ki bu sayı 2000 yılında 2 milyara ulaşacaktır, gerçekten 'kentli' olma vasfını taşımakta mıdır? Bu sayının yarısını kente yakın tarihlerde göç edenler teşkil etmektedir. Bu insanların çoğu işsizdir ve teneke mahallelerinde ikamet etmektedir. Hindistanın üç büyük kentinin Delhi, Kalküta ve Bombay'ın nüfusunun yüzde 40'ı, yani on milyon insan, düşük nitelikli eski bölgelerde ya da kentin her seferinde biraz daha uzağa ittiği yeni gecekondu alanlarında toplaşmıştır.

San Paulo'nun ya da Rio de Janeiro'nun *favela*ları, Lima'yı Karakas'ı çevreleyen kilometrelerce kulübe, Latin Amerika peyzajından sıradan kesitlerdir. Dakar'da 70'li yılların başında Dakar kentinin yanıbaşında fışkıran Pikine, kentin kendisinden daha kalabalıktır. N'Djamena'daki hane halklarının yarısı asgari yaşam seviyesinin altında yaşamaktadır. Büyük hayallerden kentin çeperine ilişivermeye giden bu yolda, bu insanların aç kalmaktan başka seçenekleri yoktur.

Bogota'nın sefil varoşlarından birinde, evini başka ailelerle paylaşan Kolombiyalı 6 kişilik bir ailenin yaşamına gözatalım. Baba inşaatlarda amelelik yapmakta; zengin evlere temizliğe gidip pazardan alışveriş eden anne çocuklara da bakmaktadır. Son derece düşük olan aile gelirinin yüzde 70'i, yüzde 30'unu tahılın, yüzde 10'unu patates ve manyokun, yüzde 20'sini şekerin teşkil ettiği gıda tüketimi için harcanmaktadır. Ve bunun sonunda aile bireylerinin aldığı günlük kalori 1700'dür. Son derece ağır iş yapan ve kilosu 50 kg.'ı zar zor geçen babanın diğerlerinden biraz daha fazla yediği düşünülebilir. 4 çocuk ise yaşıtlarına göre çok daha kısa ve zayıftır. Kıta değiştirip Bombaylı 10 kişilik bir aileye konuk olalım: Bütçenin yüzde 80'i beslenme için harcanmaktadır ve aile bireyleri günde 1800 kaloriyi zar zor alabilmektedir. Çocuklarıyla oturup ev işlerini yapan anne 38 kilodur (FAO 1985).

Bu görüntüler bir korku filminden mi alınma? Hayır! Dünyada milyonlarca insan bu koşullar altında çalışmak-

ta, böyle yaşamakta ve bunu ardında bıraktığı kırsal yaşama tercih etmektedir. Belki de haklıdırlar. Bedeli bunca ağır ödense de kentte, hastanelere ve dispanserlere erişmek (en azından bu tesisler mevcuttur), gün gelip iyi bir iş bulabilecekleri umuduyla çocuklardan birkaçını okula göndermek, hayatta kalabilecek kadar gelir getiren geçici işler bulabilmek daha kolaydır. İstatistikler, bunca sefalete karşın, kentteki yaşam koşullarının kırdakinden daha katlanılabilir olduğunu göstermektedir. Dakar kentinde ortalama yaşam süresi 63 yıl iken, Doğu Senegal'in kırsal bölgelerinde insanlar 37 yaşında ölmektedir. Kırsal bölgede çocuk ölümleri kenttekinden üç kat fazladır. Mali'de içme suyuna sahip olma oranı kentte 1/4, kırsal bölgelerde 1/10'dur. Kentlere yönelik bu kitlesel göç, bazı durumlarda, kırdaki sefaletin daha da artmasına yolaçmaktadır. Tarımın insan gücüne dayalı olduğu bölgelerde, en güçlü nüfusun kentlere kayması ve köylerde yalnızca yaşlılar, kadınlar ve çocukların kalması üretici etkinliğin iyice azalmasına yolaçmaktadır.

En Güçsüzler - Açlık, Güney ülkelerinde Kuzey ülkelerine oranla çok daha yaygındır. Bazı Güney ülkeleri de diğerlerinden daha yoksuldur. Ancak nerede olursa olsun açlığın ızdırabını çekenler hep 'en yoksullar', yani kaynaksız yeni kentliler ve özellikle de gıdalarını üretme ya da satın alma olanağından yoksun kırsal bölge sakinleridir. Ve her durumda kadınlar ve çocuklar sefaleti en yoğun yaşayan nüfus grubunu, açlığın ilk kurbanlarını teşkil etmektedir.

Gezegenimizde yetersiz beslenen nüfusun yüzde 40'ı 10 yaşından küçük çocuklardır. Gelişmekte olan ülkelerde, 4 yaşından küçük çocuk ölümlerinin yüzde 60'ının sebebi açlıktır. FAO'nun Bangladeş, Nijerya, Guatemala gibi çok farklı ülkelerde yürüttüğü çalışmalar, kadın ve küçük çocukların ihtiyaçlarının, toplam aile gıdasından kendilerine düşen pay oranının erkeklerinkinden daha düşük olduğunu göstermektedir. Çocukların besin payı olması gerekenin yüzde 20-30 altındadır. Kız ve erkek çocuklar arasında da bir farklılaşma gözlenmekte; özellikle Güney Asya'da yalnış beslenme vakalarına kız çocuklar

arasında daha sık rastlanmaktadır.

Köylülerin Üçüncü Dünya'sında kadın olağanüstü güç bir yaşam sürmektedir: Tarımsal işlerin Kara Afrika'da 3/4'ü, Güney ve Güney Doğu Asya'da yüzde 40'ı, Latin Amerika'da 1/4'ü kadınlar tarafından yürütülür. Tüm evişleri, gıdaların işlenmesi, çocukların bakımı, su sağlamak, içki yapımı onların sırtındadır. Aile sofrasındaki yerleri erkeklerinkinden sonra gelir. Özellikle de gebelik döneminde, zaten düşük olan protein alımlarını iyice azaltan bazı gıda rejimlerine tabii tutulurlar.

Afrika'da demir eksikliği anemisine ve kronik A vitamini eksikliğine kadınlarda daha çok rastlanır. Doğum oranının hâlâ çok yüksek olduğu, doğurganlığın yalnızca emzirme süresince kesintiye uğradığı bu ülkelerde, kadınlar gebelik dönemlerinde daha fazla kalori almak bir yana, ortalamanın da altına düşerler.

Bunca zor koşullarda sürekli maruz kaldıkları besin yetersizliği, doğurdukları çocukların sağlığını doğrudan etkiler. Üçüncü Dünya'da milyonlarca çocuk aç doğar. Hintlilerin, Sri Lankalıların, Nijeryalıların yüzde 30'u dünyaya eksik kiloyla gelir. Bu oran Pakistan ve Nijerya'da yüzde 25, Orta Amerika ve And ülkelerinde yüzde 15 civarındadır. Bu çocuklar, kazara sağ kalırlarsa, ciddi büyüme gecikmesi sendromları gösterirler. Bilgisizlik ve imkânsızlık sebebiyle anne bir yenisine gebe kaldığından, süt çocuğu 1 yaşından 2 yaşına ana sütünden tahıl lapasına, besin değeri son derece düşük yiyeceklere geçerek girer. Bu beslenme düzeni sonucu hastalıklara direnç gösteremeyecek denli zayıftır. Bu çocuklardan çoğu ishal, kızamık ya da ateşli hastalıklardan ölür gider.

Çocuk ölümlerinin Üçüncü Dünya'nın büyük bölümlerinde hâlâ bunca yaygın olmasının başlıca sebebi, yetersiz vitamin ve protein alımına dayalı yalnış ve eksik beslenmedir. 1 yaşından küçük çocuk ölümleri oranı gelişmiş ülkelerde binde 6- binde 11 civarında seyrederken, gelişmekte olan otuz ülkeden çoğunda yılda binde 100'ü geçmektedir. 5 yaşından küçük çocuk ölümleri oranı ise binde 200'ü geçmektedir. Bu oran Gambiya'da binde 240, Nijerya'nın en yoksul bölgelerinde binde 200, Mali'nin kır-

sal alanlarında ise binde 350'dir.

Kıtlık Nadir Rastlanan Bir Olay. Ya Açlık? - Büyük kıtlıklar artık yalnızca büyük doğal felaketlerin ya da uzun süren savaşların sebebiyet verdiği sıradışı olaylara dönüştüler. Gelgelelim artık doğrudan ölüm sebebi olmamakla beraber, açlık hala Üçüncü Dünya'daki en önemli, en ciddi hastalık faktörü olmayı sürdürüyor. Kimi ülkelerde körlüğe çok sık rastlanması gibi çeşitli özgül hastalıkların kökeninde bazı besin eksikliklerinin yatması bir yana, açlıktan kuvvetsiz, çabuk yorulan erkekler, dünyaya geldikleri an normal bir yaşam sürdürme şansını yitiren cılız çocuklar doğuran kadınlar demektir. Yolaçtığı temel besin öğesi eksiklikleri ve hastalıklarla, açlık, hükmünü sürdürdüğü bölgelerde başlıca ölüm sebebidir. Sadece yoksul babanın çocukları da yoksul olduğu için değil, analar zayıflıklarını çocuklarına da aktardıklarından açlık, kalıtsal bir fenomendir. 20. yüzyılın son on yılı bu hususta hiçte parlak bir görüntü sunmamakta; 70'li yılların başındaki büyük Afrika kuraklığının ardından 1974'te toplanan Dünya Gıda Konferansı'nın açlığın on yıl içinde ortadan kaldırılacağına ilişkin vaatlerini yalanlamaktadır.

İyimserler, bu alanda bazı gelişmeler kaydedildiğini göstermeye çalışmaktadırlar: Yetersiz beslenme vakalarının sayısında ciddi bir azalma olmuştur. Ki dünya nüfusundaki artış hesaba katılırsa, bu hıçte küçümsenecek bir başarı değildir. Gelişmekte olan 89 ülkede yürütülen '2000'lere doğru' adlı soruşturmanın sonuçlarına dayanarak FAO, birtakım kestirimlerde bulunmuştur. Buna göre, Asya'da yetersiz beslenme oranı 1970'te yüzde 19.5 iken, 1985'te yüzde 14.3'e düşmüştür. Bu oranın 2000 yılında yüzde 8.7 civarında seyretmesi beklenmektedir. Hindistan'da mutlak yoksulluk eşiğinin altında yaşayan kırsal nüfusun toplam kırsal nüfus içindeki payı 1977 ile 1984 arasında yüzde 50'den yüzde 40'a düşmüştür. Buna karşın Kara Afrika'da yetersiz beslenme oranı 1970'te yüzde 23 iken, 1985'te yüzde 26'ya yükselmiştir. Ve 2000 yılında Sahra'nın güneyinde yaşayan Afrikalıların yüzde 20.3'ü hâlâ açlıkla karşı karşıya olacaklardır. Latin Ame-

rika'da 1985'te yüzde 9.5 olan yetersiz beslenme oranının azalmaktan ziyade sabitleşmesi beklenmektedir. Ancak burada, kıta bütünündeki genel gelişmenin ciddi farklılıkların gözden kaçmasına sebep olduğu söylenebilir. İhtiyaçlarından daha az besin alan Arjantinlilerin oranının bugün yüzde 30 civarında seyrettiği tahmin edilmektedir. Ki bu oran 20 yıl öncesinden çok daha olumlu bir duruma tekabül etmektedir. Bu konuda en iyi performans yetersiz beslenme oranını 1985'te yüzde 5.6'ya düşürmüş olan Kuzey ve Kuzey-Doğu Afrika'ya aittir.

Ülkeleri bölgelere değil zenginlik seviyelerine göre sınıflandırdığımızda, yetersiz beslenme oranının gelişmiş kapitalist ülkelerden orta gelir seviyesindeki gelişmekte olan ülkelere dek tüm kategorilerde düştüğünü, yalnızca toplam nüfusun yüzde 30'unu tehdit ettiği en yoksullar kategorisindeki ülkelerde artma kaydettiğini gözlemliyoruz.

Kısacası, relatif terimlerle, dünyadaki durumda 20 yıldan bu yana yavaş da olsa bir düzelme olmuştur. Yine de bu başarıyı abartmamak lazımdır. Zira toplam nüfus içindeki oranları düşmekle beraber dünyada yetersiz beslenen insanların sayısı artmayı sürdürmektedir. Önümüzdeki on yıl içinde açlık malülü insan sayısı bugünkünden daha fazla, yaklaşık 900 milyon civarında olacaktır.

Besin değeri içermese da karınlarını doyurabilecek kadar yiyecek bulabilen yoksulların sayısı milyarları aşacaktır. 2000 yılında, FAO soruşturması kapsamındaki 89 gelişmekte olan ülkede (soruşturma Çin ve en kalabalık ülkeleri dışlamışsa da en yoksul kategorisindekileri kapsamaktadır) yeterli beslenen kişi sayısı toplamı 500 milyonu yani toplam nüfusların yüzde 16'sını aşacaktır.

Kısacası, açlığın önünde aydınlık günler vardır. Ve hiç kimse, en iyimserler bile, kısa zamanda ortadan kaldırılacağı tahmininde bulunmamaktadır. Gelgelelim, dünyadaki besin miktarını yaşayan kişi sayısına böldüğümüzde herkese günde 2600 kalorilik, yani tıka basa olmasa da yeterli besin düştüğünü görmekteyiz. Zira, giderek kalabahklaşsa, kentleşme tarafından aşındırılsa ve yarınları düşünmeden kullamlarak harap edilse de gezegenimiz hâlâ cömert bir besin üreticisi olmayı sürdürmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

YETERLİ ANCAK UYUMSUZ VE YANLIŞ DAĞITILAN BİR ÜRETİM

I. Gelişen Gıda Üretimi

1900'da dünyada 1.6 milyar kişi yaşıyor ve 600 milyon ton tahıl üretiliyordu. 1990'da yaşayan kişi sayısı 5.2 milyar, toplam tahıl üretimi 1.8 milyar tondur. Yüzyıldan kısa bir zaman içinde dünya nüfusu da, dünyadaki tahıl üretimi de yaklaşık üç kat artmıştır. Son otuz yılda üretimde kaydedilen gelişme, yüzyılın ilk altmış yılındakinden çok daha gözkamaştırıcıdır. 1960'tan bu yana tüm kıtaların tarımsal üretiminde, ortalama yılda yüzde 2.5'luk bir artış yaşanmıştır.

Randımanlarındaki hızlı yükselme sebebiyle büyük gelişmiş ülkeler Batı Avrupa, Kuzey Amerika ve daha küçük ölçülerde eski Doğu Bloku ve Okyanusyanın bazı bölümleri -Avustralya ve Yeni Zelanda- üretimlerini ve sosyalist ülkeler dışındakiler dünya pazarlarındaki paylarını çok arttırmakla ve dünyanın en güçlü üreticileri gibi görünmekle beraber, Güney ülkeleri de 30 yıldan bu yana mukayese edilebilir bir performans gerçekleştirmişlerdir. Asya kıtasının toplam tahıl üretimi 1978'de 615.7 milyon ton iken, 1988'de 798.1 milyon tonu aşmış; dünya tahıl üretimi içindeki payı yüzde 38.4'ten, yüzde 45.8'e çıkmıştır. Asya'nın iki tahıl devi Hindistan ve Çin 1960'larda kimselerin tahmin edemeyeceği türden bir gelişme kaydetmişlerdir. Çin'in tahıl üretimindeki yıllık artış 1960-80 arasında yüzde 4.9, 1980'den sonraki yıllar için ise yüzde 7.4'tür. 1952'de 135 milyon ton tahıl üreten Çin'in, 1984 tahıl ve yumru rekoltesi 407 milyon tondur. Ülke nüfusu da bu süre içinde 580 milyondan 1 milyara ulaşmıştır. Hindistan da 60'lı yıllardan bu yana tahıl üretimini ikiye katlamıştır. 1961-84 arasında buğday üretiminin

yıllık artış oranı yüzde 6.6'dır. Asya'nın diğer büyük ülkeleri de benzer bir gelişme kaydetmişlerdir. 1960-85 arasında yıllık tarımsal üretim artışı Pakistan'da yüzde 3.8, Çeltik üretimini 3 katına çıkaran Tayland'da yüzde 4.8'dir. Tarımsal modernizasyonda komşularına göre geciken Endonezya bile 1976-85 arasında pirinç üretimini yüzde 6.6 arttırabilmiştir. Topraklarının tüm elverişsizliğine karşın Güney ve Güneydoğu Asya kendi kendine yeter bir seviyeye erişmiş ve dünya pazarlarından yalnızca önemsiz miktarlarda tahıl alımı yapar olmuştur. Dünyanın en güçlü tarım ülkelerinden biri olan Brezilya'nın tarımsal üretimi 1945-80 arasında yılda yüzde 5.5 artmıştır. Asya'nın hakkı olan 'en aç kıta' olarak değerlendirilmenin hüzünlü ayrıcalığını bir biçimde elinde tutan Kara Afrika bile, son 30 yılda, üretimde alçakgönüllü bir artış gerçekleştirmiştir, 1973'e dek yılda yaklaşık yüzde 2.2 artan üretim, bunu takip eden 7 yıl içinde yılda ortalama yüzde 0.3 düşmüştür. Gelgelelim, 1983-85 dönemindeki büyük kuraklıklara karşın, 80'li yıllarda ortalama yıllık artış yüzde 1.3 olmuştur. Ne var ki bu gelişme, nüfus artışının yanında çok mütevazi kalmaktadır. Kara Afrika, dünyanın kişi başına düşen besin miktarı azalma kaydeden tek kıtasıdır. Yalnızca tahıl sözkonusu edildiğinde, bu miktar, Hindistan alt-kıtasında yüzde 0.7, Güney Doğu Asya'da yüzde 1.3, Doğu Asya'da yüzde 2.3, Çin'de yüzde 2.7 olmak üzere Asya'da önemli bir artış göstermiştir.

Üretim artışı Latin Amerika'daki pek çok ülkede ve Tayland, Endonezya gibi Asya ülkelerinde hâlâ sürmektedir. Ekili alanların genişletilmesiyle açıklanabilen bu artışa, verimliliğin hızla yükselmesi de önemli bir katkıda bulunmuştur. Gelişmekte olan ülkeler verim artışı konusunda gelişmiş ülkelerden çok daha iyi bir performans sergilemektedir. Buğday'da, 1961-84 arasında gelişmiş sosyalist ülkelerde yüzde 2.7, endüstriyel kapitalist ülkelerde yüzde 2.1, gelişmekte olan ülkelerde ise yüzde 3.8'lik bir verim artışı gözlenmiştir. 60'lı yılların başlarından bu yana Güney ülkelerinde pirinç verimi yüzde 2.8 artmıştır. Ancak, sanayi ülkelerinin bulunduğu seviye de

gerçektir ve Güney ülkelerinin de pek azı aradaki mesafeyi kapatabilmeyi başarabilmişlerdir.

Güney tarımı bugün 30 yıl önce olduğundan çok daha verimlidir. Teorik olarak bugün, beslenme düzeyinin gerçekte olduğundan çok daha iyi olması gerekmektedir. İstatistikler bir noktadan sonra işlevsizleşebilir ve rakamlar gerçeğin çarpıtılmış bir görüntüsünü verebilir Bu nedenle, sözkonusu ülkelerde besin ihtiyacının ne derece karşılanabildiği konusunda bir değerlendirme yapabilmek için, kimin ne ürettiğini; Dünyanın farklı bölgelerinde hangi ürünlerin yetiştirilip hangilerinin tüketildiğini irdelemek durumundayız.

II. Kim Ne Yetiştiriyor?

Tahıllar - Yalnızca doğrudan ya da dönüştürülmüş haldeki tüketimleriyle değil, hayvanların beslenmesi için de kullanıldığından tahıllar, dünyadaki temel besin kalemlerini teşkil ederler. Toprağı yetiştirilmesi için uygunsuz olan ve beslenmenin temelini yumruların teşkil ettiğ ekvatoryel bölgeler hariç dünyanın her yerinde üretilirler. Tarihte hüküm sürmüş tüm imparatorlukların üretim biçiminin, kültürel tutumlarının, beslenme alışkanlıklarının hatta dinsel pratiklerinin biçimlenmesinde tahıllar önemli bir roloynamıştır.

Beşiği, Yakın Doğu'nun ve Akdeniz havzasının yarı kurak bölgeleri olan buğday, antik çağdan itibaren yayılarak Avrupa'nın en önemli tahılı olmuş, kuzey bölgelerinde çavdarın yerini almıştır. 18. ve 19. yüzyıllardaki Avrupa yayılmacılığıyla buğday, Kuzey Amerika, Latin Amerika'nın Güney kolonisi ve Okyanusya'nın ılıman bölgeleri gibi yeni kolonilerde de yetiştirilmeye başlanmıştır. Pirinç tam bir Asya tahılıdır. Tüm dünyaya yayılmazdan önce Orta ve Güney Amerika'da yetiştirilen mısır ise, hâlâ, bu bölgelerin temel besinini teşkil etmektedir. Zaman içinde Güney Afrika halklarının da en yaygın tahılı olmuştur. Darı ve Hint darısının yurdu ise Sudan bölgesidir. Tahılların dünya toprakları üzerindeki bu geleneksel dağılımı zaman içinde çok da radikal bir değişiklik arzet-

memiştir. Ekmek, irmik, pirinç kasesi, darı kabı ya da mısır 'Taco'su hâlâ doğdukları jeokültürel alanların beslenme sembolleridir.

Ancak yine de dünya tahıl fizyonomisi 30 yıldır farklılaşmaya başlamış; kimi tahıllar yetiştikleri toprakları diğerlerine bırakmıştır. Tahılda, son 30 yılda yaşanan üretim patlamasından en kârlı çıkan ürünler buğday ve pirinçtir. Ki bu üstünlüğü kimi bölgelerde beslenme açısından daha değerli tahılların yerini almak pahasına elde etmişlerdir. 1988 dünya tahıl rekoltesinin yüzde 29'unu buğday, yüzde 27.8'ini pirinç olmak üzere yaklaşık yüzde 60'ını teşkil etmektedir. En yakın takipçileri yüzde 23.2 ile mısırdır. Ancak daha çok hayvan besini olarak kullanıldığından, doğrudan insan beslenmesindeki önemi nisbeten daha düşüktür. Dünya tahıl üretimindeki payı yüzde 10'dan düşük olan arpa ve yüzde 6 civarında olan darı ve Hint darısı ise giderek daha da az ekilmektedirler.

Buğdayın Büyük Zaferi - Buğdayın toplam tahıl üretimi içindeki payının bunca büyümesi tesadüfi değildir. 50'li yıllardan itibaren başdöndürücü gelişmeler kaydeden tarımsal araştırmalardan en çok yarar gören tahıllar buğday, mısır ve pirinçtir. Farklı iklimlere ayak uydurabilen ve büyük ölçeklerde üretilen verimli melez türlerinin elde edilmesi, dünya tarımını allak bullak eden yeşil devrimi başlatmıştır (Bakınız Çerçeve Yazı).

Öncelikle batılı bir tahıl, Hintli bir ziraatçinin deyimiyle kapitalizmin tahılı olan ve 1945'te FAO'nun ambleminde kullanılarak, kültürel hegemonyanın da katkısıyla beslenmenin sembolüne dönüşen, araştırmaların üzerin-

YEŞİL DEVRİM

İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen 20 yıl, tarımbilim alanındaki gelişmeler açısından son derece verimli geçti. . Asya'nın en kalabalık ülkelerini, açlık karşısında silahlandıran 'yeşil devrim'in arkasında bu gelişmeler yatmaktadır.

Rockfeller vakfı tarafından finanse edilen Amerikalı ve Meksikalı bilginlerden oluşan bir ekip, daha 1943'te, genetik ve melezleştirme alanlarındaki ilerlemeleri kullanarak, daha verimli mısır ve pirinç türleri üretme çalışmalarını sürdürüyordu. Soğuk savaşın başlaması, bu araştırmalara önemli bir hız kazandırdı. 1949'da Pekin'de komünist bir iktidarın kurulması ve sefaletin tahrik ettiği bir sosyal patlamalar zinciri tehlikesi ile sarsılan Amerikan strateji uzmanları, Üçüncü Dünya'nın durmaksızın kalabalıklaşan kitlelerini doyurmak ve dünya üzerinde giderek yayılan kızıl dalgaya göğsünü siper edecek bir küçük köylü burjuvazisi oluşturmak için tarımbilimdeki ilerlemelere bel bağladılar.

IRRI (Uluslararası Pirinç Araştırmaları Enstitüsü), Ford ve Rockfeller vakıflarının mali katkılarıyla geliştirdiği meşhur IR tipi pirinç tohumunu 1962'de Filipinler'de tanıttı Merkezi Meksika'da bulunan CYMMIT (Uluslararası Buğday ve Mısır Merkezi) çok yüksek verimli melez buğday ve mısır türleri üretmeye başladı. İlk yüksek verimli buğday türü 1966'da Hindistan'ın Pencap eyaletindeki ekicilere tanıtıldı. Bundan sonrası biliniyor. Yeşil devrimin getirileri, kullanıcı ülkelerin tahıl üretimlerini görkemli bir biçimde arttırmalarını sağladı. Ne var ki, tarımdaki bu sıradışı dönüşüm, kendisinden beklenen sonucu veremedi. Melez türler yalnızca sulu alanlarda, ve çok fazla gübre kullanımıyla yetiştirilebiliyordu. Bu da onların, Üçüncü Dünyanın yoksul köylülerine yayılmasını ciddi bir biçimde sınırladı. Ötesinde, köylüler tarafından aynı verimlilik düzeyinde yeniden üretilemediklerinden, ekicinin tarım endüstrisine bağımlılığını arttırıyorlardı. Bu türler, verimli oldukları kadar hassastılar ve standartlıkları, ekili alana giren hastalığın binlerce hektara yayılması riskini artırıyordu. Son olarak, yeşil devrim, dünya üzerinde ekilen bitki çeşitlerinin sayısını azaltan bir genetik erozyon süreciydi. Öyle ki bugün, Güney Doğu Asya'daki çeltik tarlalarının yüzde 60'ı IR 36 tipi pirincin tekeli altındadır.

Yeşil devrim, gerçekte, öğeleri birbirinden ayrılamaz bir teknik pakettir. İlk ve tartışmasız başarılarından kısa bir süre sonra, sınırları açıkça ortaya çıkmıştır

de yoğunlaştığı buğday, ekilebilecek yeni alanlar buldu. Yeşil devrim Asya'dan Güney Amerika'ya, teknik olarak yetiştirilebileceği her yerde, buğday ekiminin yolunu açtı. 1967'de yüzde 11 olan Hint tahıl üretimindeki payı, 1981'de yüzde 27'ye ulaştı. Kuzey Hindistan'ın zengin tarım eyaletleri, Pencap, Haryana ve Uttar Prades, servetlerini buğday yetiştirmek için kullandılar. Pakistan'daki yeşil devrim, 1965'te Meksika CIMMYT (Buğday ve mısır araştırmaları enstitüsü) tarafından geliştirilen yeni bir buğday türünün ekimiyle başladı. 1965-70 arasında buğday ekili alanlar yüzde 20 genişledi ve üretimde bir sıçrama gerçekleşti. 1960-85 arasında üretim yılda ortalama yüzde 5, 1988'de 1.8 ton/hektara ulaşmış bulunan randıman ise yılda yüzde 3.4 arttı. Pirinç, çok daha yakın tarihlere dek, böylesi bir ilgiden mahrum kaldı. Bugün buğdayın, nüfusunun temel gıdasını teşkil etmesi ve ekili alanların yüzde 35'ini kapsamasıyla Pakistan 'buğday ekonomisi' olarak nitelendirilebilir. Meksika'da 50'li yılların sonunda gerçekleşen ilk tarımsal devrim buğdaya ilişkindi. Tarımsal strateji, 20 yıl boyunca, ekimi doğrudan sübvanse edilen bu tahılın yaygınlaştırılmasına dayandırıldı. 50'li yıllarda yüksek verimlilikte melez türlerin elde edilmesiyle birlikte mısır da büyük bir ilerleme kaydetti. Ancak bu, son 40 yılda hayvancılıkta kaydedilen şaşırtıcı gelişmelere de sıkı sıkıya bağlıdır. Dünya mısırının yüzde 60'ı sanayi ülkeleri tarafından üretilmektedir. 1975-86 arasında üretimini 70 milyon ton artıran ABD'nin dünya toplamı içindeki payı yıllara göre yüzde 43-47 arasında değişmektedir. Yani bu ürünün neredeyse tümü hayvan beslenmesi için ve yakın bir geçmişten bu yana izoglikoz imali gibi endüstriyel amaçlarla kullanılmaktadır. Mısır üretimindeki artış, gelişmekte olan ülkelerde de, bazı nadir istisnalar hariç, hayvancılığın geliştirilmesine yönelik zirai politikalarla kolkola gitmiştir. Batılı olmak ya da hamburger imalinde kullanılmak gibi ayrıcalıklara sahip olmamasına karşın pirinç, zirai araştırmalardan fayda gören 3. tahıl oldu. Ancak bunda da politik çıkarlar büyük roloynuyordu. En yararlı bölgesi 1949'da komünistlerin eline düşen Çin'in bulunduğu Asya gibi stratejik bir

kıtaya, büyük açlıklara son verecek ve besin üretimini arttırarak sefaletin baskısını azaltacak, teknik araçların sağlanması gerekliydi.

Geleneksel Besinlere Karşı "Modern" Tahıllar - Bu tahıllar yalnızca araştırma enstitülerinin ve Batılı finansörlerinin asla yalanlamadıkları üzere özel bir ilgiye mazhar olmakla kalmadılar. Buğday yani kuzey beslenmesinde refahın sembolü ve dünyanın en güçlü ülkelerinin kültürel modelinin en kolay sahiplenilebilen nesnelerinden biri olan ekmek, yalnızca Kalküta ya da Lahor gibi büyük oranlarda ulusal sınırlar içerisinde yetiştirilebileceği yerlerde değil, Abinsha'da Kinhasa'da, Lima'da da beslenmenin baskın öğelerinden biri oluverdi. Dünya midelerini fetih yolunda buğday gücünü, maliyet ve miktarındaki dönemsel oynamalara karşın on yıldır pazara kelepir fiyatlarla sunulmasından aldı. Zira, iç pazardaki durgunluğa karşın üretimlerini arttırmaya devam eden büyük buğday ihracatçıları, Kuzey Amerika ve AET, potansiyel müşterilerine giderek daha çok miktarı, giderek daha düşük, hatta kimi zaman ülke içindekinden dahi daha düşük, fiyatlarla arzettiler ve intertropikal bölge halklarının tüketim alışkanlıklarının değişmesine katkıda bulunabilecek gıda yardımıyla gelecekteki ihracatların yolunu açtılar.

Modern tahılların yani buğdayın ve daha küçük ölçüde mısır ve pirincin başarısına, kentsel yaşama biçiminin hızla yaygınlaşması da katkıda bulundu. Hakikaten de bu tahıllar, koruma ve endüstriyel transformasyona daha uygundular. Fabrikasyon ekmek, irmik ve un imali uzun zamandır bilinmekteydi. Pirinç kabuğunun çıkarılması ve korumaya ilişkin modern teknikler de çok kısa zamanda yaygınlaştı. Stoklama ve fabrikasyon kolaylıkları ve mutfakta çok kısa sürede hazırlanabilmeleriyle bu tahıllar, daha zanaatkar yöntemleriyle işlenen, korumalı güç olan ve pişmeden önce kent yaşantısına giderek daha ters düşen uzun bir hazırlık süresi gerektiren darı, Hint darısı ve manyokun yerini alırken fazla zorlanmadılar. Zirai araştırmaların ekvatoryal bölge halklarının temel besinini teşkil eden bu ikincil tahıllara ve yumrulara uygun dö-

nüştürme yöntemlerine yönelmesini ise, son on yıldır hiç kimse tarafından rasyonel bulunmadı. Bilimin sürekli ilgisinin ve gelişmiş dünyanın büyük ihracatçılarının ticari zorlamalarının da yardımıyla, uzun zamandır tarımsal gıda endüstrisinin alanına girmiş bulunan, tüketimlerinin küreselleşmesini kolaylaştıran sembolik bir cazibeyle donatılan ve birkaç on yıldır dünyanın temel gıdası haline gelen tahıllar, benzer bir gelişme olanağından yoksun olan geleneksel üretimleri kolayca bertaraf edebildiler.

Üçüncü Dünya'da milyonlarca köylü, hâlâ, darı, Hint darısı ve yumru yetiştirmeye devam etmektedir. Ancak, teknik ve finansal araçların ve ekonomik özendirmelerin yokluğu sonucu, üretim miktarı ya donmuştur ya da çok küçük oranlarda artmaktadır. Ki bu da kırsal kitlelerin çifte taraflı yoksullaşması sonucunu doğurmaktadır Özellikle Afrika'da, pek çok bölgede, nüfus-artışı üretimdeki artıştan çok daha yüksektir ve insanların çoğu besin açıklarını pazardan tedarik ettikleriyle kapatmak için gerekli paraya-dönüştürülebilir artı üründen de yoksundurlar. Öte yandan küçük köylüler, gelirlerini yükseltmek amacıyla üretimlerini kendilerine yeterli seviyenin ötesine arttırma olanaklarına da sahip değillerdir. Zira giderek artan kentsel nüfus geleneksel beslenme biçimlerinden de hızla uzaklaşmıştır.

Baklagillerin Düşüşü - Az sayıda bitki dünya tarımını fethederken, yüzyıllar boyunca eti bayramdan bayrama gören halk tabakalarının sofrasında tahıllara eşlik eden proteince zengin baklagillerin durumunda olumlu bir değişiklik kaydedilmedi. Mercimek, soya, fasulye, bezelye, yerfıstığı yüksek besin değerleriyle, şu anda sofralarda marjinal bir yer tutmakla beraber, bir zamanlar Avrupa'da ve günümüzde bile Güney ülkelerinin büyük çoğunluğunda tahıl esaslı beslenme kompozisyonlarını zenginleştirmişlerdir.

Mağrip ülkelerinin irmik, haşlanmış nohut ya da kabaktan yapılan 'fakir kuskusu', geleneksel beslenme içindeki denge modellerinden birini teşkil eder. Fasulye, Latin Amerika'nın her yerinde, mısır ve manyokla beraber beslenmenin temel taşlarından birini temsil eder. Hindis-

tan'da bezelye, Afrika'da niebe aynı ölçüde yaygındır. Gelgelelim tahıllar, artık, neredeyse tüm toprakları gaspetmekte, baklagillerin üretim miktarlarında hiçbir artış kaydedilmemektedir. 1975-85 arasında Brezilya'da üretim miktarları önemli oranda düşen iki ürün manyok ve fasulyedir; ki bu düşüş soya ve şekerpancarından çok tahıllara yaramıştır. Meksika'da 1960-80 arasında üretimde artış oranı Hint darısında yüzde 15.2, soyada yüzde 15.4 iken, yerel bir fasulye türü olan frifolde yüzde 1'dir. Soya ve Hint darısı da ülkenin özel ihraç kalemi olan hayvancılığa yönelmiştir.

Pakistan ve Hindistan bugün dünyanın en önemli proteinli yağ ithalatçıları arasında yeralmaktadır. Hindistan 1970'den önce ihracat yapar konumdaydı. Dünyanın en büyük yerfıstığı üreticisi olmayı sürdürmekle beraber, bugün yerfıstığı yağı tüketiminin üçte birini ithalatla karşılamaktadır. Yoksul halk tabakalarının beslenme dengesinde çok önemli yer tutan bu yağ, pahallı bir ithal kalemidir. 1956'da Hint'li başına günde 70 gr. bakliyat düşerken, 1982'de bu miktar 36.6 gr.'a inmiştir.

Dünya tarımının tahıl, daha genelinde ödeme gücüne sahip kentli nüfusa yönelik besin üretimi ve hayvancılıkta gerekli proteinliler tarafından karakterize edilen evrimi, 'geleneksel' denilen, ancak, Üçüncü Dünya'nın köylü kitlelerinin besin temellerini teşkil eden bazı ürünlerin aleyhine seyretmektedir. Bu durum, sözkonusu kitlelerin beslenmesinin gerektirdiği çeşitlilikten yoksun kalması sonucunu doğurmakta; bazı bölgelerde ve bazı nüfus kategorilerinde 'yetersiz' ve/veya yalnış beslenme fenomenlerine giden yolun taşlarını döşemektedir.

Et Çağı - Zira, hamburger tam gaz küreselleşmeye devam ederken, tarımın son 30 yıllık evriminin diğer eğilimi de et ve hayvansal kökenli ürünler (süt ürünleri, yağ, peynir) yönündedir. Bugün Batılı ülke halklarının beslenme kompozisyonu içinde tahıllar yüzde 25 yer tutarken, et ve süt ürünlerinin payı yüzde 50'dir. Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da yılda kişi başına 100 kg.'dan daha fazla et yenmektedir. Üçüncü Dünya'da ise yıllık et tüketimi yılda 16 kg.'dır. Ancak bu genelleştirme bir

Hintli'nin 2 kg.'lık tüketimiyle, geleneksel olarak hayvancılıkla iştigal eden Arjantin ve Moğolistan gibi ülke halklarının 80 kg. olan tüketimi arasındaki bariz farkı gizlemektedir. Batının et talebindeki patlama, dünya tarımsal düzenini radikal bir biçimde değiştirmektedir. Dünya tahıl üretiminin yarısından çoğu, hayvan besini olarak kullanılmaktadır. Bu oran endüstri ülkelerinde yüzde 75'e yükselmiştir. Dünyada üretilen otların yarısı yalnızca Kuzey Amerika ve SSCB hayvancılığı için tüketilmektedir. Zira bitkisel gıdaların hayvansala dönüşümü esnasında randıman çok düşüktür. Bir kalorilik süt üretimi için 5 kalorilik bitkisel kalori kullanımı gerekmektedir. Bu oran ette, cinsine göre, 1'e 7 ila 20 arasında değişmektedir. Toplam tahıl üretiminin yüzde 13'ünü hayvan beslenmesi için kullanan Üçüncü Dünya'nın bu dev et üretim makinesi içindeki payı oldukça mütevazidir. Ancak bu rakamlar aldatıcı olabilir. Zira, hem Üçüncü Dünya genelinde, et ve süt ürünleri üretiminde bir artış gözlenmektedir; hem de hayvan yemi üretiminde özelleşmiş bazı ülkeler dış pazara yönelmişlerdir. Yemlik tahıllar, soya, manyok artık iç pazara insan gıdası olarak sürülmemekte, saf ya da hayvansal gıdaya dönüşmüş haliyle pek çok Asya ve Latin Amerika ülkesinin başlıca ihraç kalemini oluşturmaktadır.

Brezilya Olayı - Brezilya, tarımın bu temayülü konusunda tipik bir örnek teşkil etmektedir. Güney Amerika'nın bu tarım devi, 20 yıl içinde, tarımsal düzenini radikal bir biçimde dönüştürmek pahasına dünyanın ABD'den sonra ikinci büyük soya küspesi ihracatçısı olmuştur. 1960'ta 200.000 hektar yer kaplayan soya, 1985'te 9.000.000 hektarla ülkedeki ekili arazilerin yüzde 18'ini teşkil eder olmuştur. Brezilya'nın soya arıtma kapasitesi 1974-79 arasında neredeyse üçe katlanarak 7.000.000 ton'dan 20.000.000 tona çıkmıştır. Soya yağı genelde pazara sürülürken, küspenin 2/3'ü ihraç edilmektedir. Soya tohumu ihracının yüzde 85'i ve soya küspesi ihracının yüzde 65'i dünyanın en büyük hayvan besini ithalatçısı olan AET'ye yapılmaktadır. Soya üretimindeki bu patlama, diğer ürünlerin aleyhine olmuştur. 1977'den bu yana

nüfus tüm hızıyla artmaya devam ederken, bazı tarımsal ürünlerin üretiminde bir durgunluk hasıl olmuştur. Kişi başına düşen pirinç, manyok, mısır ve fasulye miktarı azalmaya devam etmektedir. Buna karşın bu süre içerisinde üretimleri kamu güçlerince teşvik edilen ve Brezilya zirai devriminin sembolü sayılan buğday, et, şeker ve soya yağı tüketimlerinde bir artış gözlenmektedir. Beslenme alışkanlıklarındaki bu değişim ekonomik büyümesi hızlı ve hedefi azgelişmişlikten kurtulmak olan bir toplum için tümüyle normal kabul edilebilir. Ancak tüketim biçimindeki bu değişme, gerçekte, yalnızca sayıları kuşkusuz çok artmakla beraber nüfus içinde çoğunluğu teşkil eden kır ve kent proleteryasının yanında hâlâ azınlıkta kalan orta sınıflar için geçerlidir. Çoğunluk açısından ise file giderek daha pahalıya dolmakta, besin değeri yüksek ürünler mutfaklarda giderek daha az tüketilmektedir. Bu insanlar bütçelerinin zaten büyük bir kısmını beslenme için ayırmaktadırlar. Mutfak masrafları yüksek ücretli bir yurttaşın gelirinin yalnızca yüzde 9'unu teşkil ederken, tarımsal işçinin gelirinin yüzde 60'ını, kent işçisinin gelirinin ise yüzde 37'sini alıp götürmektedir. Kısacası Brezilya'da pek çok şeyin yanısıra halkın tüketimi de dünya et pazarına entegrasyon süresince feda edilmiştir.

Model Yayılıyor - Kuzey Amerika pazarının yakın komşusu Meksika da tarımsal büyümesini hayvan yemi üretimi ve ihracata yönelik hayvancılık temellerine oturtmayı tercih etmiştir. Tarımsal topraklar, 1960-80 arasında yılda ortalama yüzde 1.6 artmış; bu artış daha çok hayvansal ürünler lehine gerçekleşmiştir. Yıllık artış, sofra bitkilerine ayrılan arazilerde yüzde 1 iken, yemlik bitkilere ayrılanlarda yüzde 3.4, yağlı tohumlulara ayrılan alanlarda yüzde 6'dır. Meksika'da ekim için ayrılan arazi 10-12 milyon hektarken, ülkenin zirai ihracatı içerisinde üçüncü sırayı tutan sığır besiciliğine 60-70 milyon hektar ayrılmıştır. İnsan beslenmesinde kullanılan bitkilerin üretimindeki bu düşüş Meksika nüfusunun 1/4'ünün malul bulunduğu gıda sıkıntısının tek sebebi değilse de, bu insanların yaşam koşullarının kötüleşmesini hızlandıran etmenlerden biridir. 80'li yılların sonunda, 2/3'ü

kırsal olmak üzere 20 milyondan çok Meksikalı ciddi bir yanlış beslenme problemiyle karşı karşıyadır. Tarımsal büyümesini ihracata yöneltmiş olan Tayland'da Avrupanın hayvan beslenmesinde kullanılacak kozet, manyok talebindeki artış üzerine 1970-85 arasında manyok üretimi hızla yaygınlaşmıştır. Dönem içerisinde manyoğun tüm zirai ürünler içerisindeki oranı yüzde 4'ten yüzde 7'ye çıkmıştır.

Orta gelir düzeyinde, gelişmekte olan pek çok ülke, dünya hayvancılık sistemine entegre olarak, hem sınırları içerisinde hayvansal kökenli gıda tüketiminin artmasını, dolayısıyla da yaşam standartlarının yükselmesini, orta sınıfın sayıca genişlemesini sağlamış, hem de dünya pazarındaki payını kaydadeğer bir biçimde arttırmıştır. Örneğin Brezilya birkaç yıl içinde, Arap-İranlı körfez ülkelerine kümes hayvanı ihracında en önde gelen ülkelerden biri olmuştur.

Yine de 1988'de de gelişmiş ülkeler, gezegenimizin en önde gelen et (dünya üretiminin yüzde 59'u ile) ve süt (toplam üretimin yüzde 71'i) üreticisi ve hayvansal besin tüketicisi olmayı sürdürmektedir.

Balık - Gelişmiş ülkeler, tarihin başından bu yana deniz, göl ve ırmak kıyısında yaşayan halkların temel protein kaynağı olan, besin değeri son derece yüksek ürünün, balığın tüketiminde de en ön sırayı tutmaktadırlar. Balıkçılık endüstrisinin hızlı gelişimi sayesinde dünya deniz ürünleri üretimi 1950-88 arasında 5 katına çıkarak 16 milyon tondan 91 milyon tona yükselmiştir. Tüketimi hâlâ çok düşük olmakla beraber Üçüncü Dünya'nın toplam üretim içindeki payı da bu süre içerisinde yüzde 25'den yüzde 50'ye yükselmiştir. Denizlerindeki ürün stoku tükenme noktasına yakın bulunan endüstriyel ülkeler, Üçüncü Dünya sularından giderek daha çok balık ihraç etmektedirler. Kimi zaman bu sularda avlanma hakkını satın almakta; güçlü ağlarıyla güney denizlerini yağmalamaktadırlar. Sovyetler Birliği ve Japonya yağmacıların başını çekmekte, onları Güney Kore ve Tayvan takip etmektedir. Balığın insan beslenmesindeki tüm önemine karşın, dünyada avlanan balıkların 1/4'ü balık yağına dö-

nüştürülerek hayvan beslenmesinde kullanılmaktadır.

Afrikanın ırmaklarında ve Grand Lacs (Büyük Göller) bölgesinde neredeyse deniz ürünleriyle yarışacak bollukta olan tatlı su balıkları ise, denizlerdeki benzeri bir endüstrileşmeden ziyade, sayıları giderek artan ve üzerine kuruldukları akarsulardaki canlı türlerini azaltan barajların tehditi altındadır.

Uzak Doğu ülkelerindeki benzeri su ürünleri kültürünün geliştirilmesi, bu etkinliğin Şili ve pek çok Asya ülkesi örneğindeki gibi somon ve karides türünden ihraç ürünleriyle sınırlı kalması koşuluyla bu azalmayı telaffi edebilecektir.

III. Dünyada Yanlış Paylaşılmış Bir Üretim

Kısacası dünya çok besin üretmektedir. Tarımda 50'li yıllardan bu yana süren şaşaalı gelişmeler, nüfustaki hızlı yükselmeye karşın gezegenimizin sunduğu besin miktarında kaydadeğer bir artış sağlamıştır. İstatistiki olarak bugün dünyada üretilen besin miktarı tüm insanlara ihtiyaçlarından daha çok kalori sağlayabilecek düzeydedir. Yalnızca kaba bir gösterge olmakla beraber bu ortalama, şu anda bir bütün olarak dünyanın beslenme sorununu çözümlediğini ifade etmektedir. Ancak bu toplam yeterli dahi olsa üretim dünya nüfusunun ihtiyaç önceliklerine uygun, düzgün bir dağılım göstermemektedir.

Endüstrileşmiş Kuzeyin Ezici Üstünlüğü - Toplam nüfusları 1 milyar civarında bulunan zengin ülkeler dünyanın en önemli besin üretici, tüketici ve ihracatçısı olma konumunu ellerinde bulundurmaktadırlar. Dünya nüfusunun yüzde 20'sini barındıran Kuzey Amerika, Avrupa, Sovyetler Birliği ve Okyanusya'nın gelişmiş bölgeleri toplam buğday üretiminin yüzde 56'sını, mısır üretiminin yüzde 52.5'ini, arpa üretiminin yüzde 83'ünü olmak üzere dünya tahıl üretiminin yüzde 43'ünü gerçekleştirmektedir.

Dünya toplamı içerisinde çoğunluğu teşkil etmemekle beraber bu üretim, yurt içi ihtiyaçları bol bol karşılayabilmekte, hatta kimi zaman bu ülkelere dünya pazarında

etkili bir rol sağlayabilmektedir. Darı ve Hint darısı üretiminin 1/5'i; yumru, yağlı tohumlular ve baklagiller üretiminin 1/3'ü de bu ülkeler tarafından gerçekleştirilmektedir. Zenginlerin özellikle de yağlı tohumlular pazarındaki gerçek payları, üretim miktarlarının çok ötesindedir. ABD dünya soya pazarındaki hakimiyetini sürdürmektedir. AET de bu ürünler konusundaki bağımlılığından bir ölçüde sıyrılabilmiş, üretimindeki hızlı artış sayesinde ayçiçeği ve kolza pazarlarında hatırı sayılır bir pay kazanmıştır. Son 20 yıl içinde yağlı tohumlular pazarında tropik kökenli ürünlerin payı yüzde 62'den yüzde 30'a düşmüştür. Gelişmiş ülkeler, et ve süt ürünleri üretiminde de en ön sırada gelmektedirler. Üçüncü dünyanın üretiminde baskın durumda bulunduğu tek ürün pirinçtir. Ne var ki gelişmiş ülkelerin toplam pirinç üretimi içerisindeki paylarının yalnızca yüzde 3 olması, ABD'nin bu ürünün en önde gelen ihracatçılarından birisini teşkil etmesini engellememektedir.

Gelişmiş ülkelerin bu ezici üstünlükleri bir gün sona erecek gibi durmamaktadır. Zira OECD ülkelerinde iç pazarların doyması ve nüfusun donması sonucu tüketim sabitleşme eğilimi kaydederken, tarımsal üretim yılda ortalama yüzde 1.5 artmaya devam etmektedir. Dolayısıyla da üretim, doğal olarak dış pazarlara yönelmektedir. Dünya buğday ihracatının yüzde 36'sını, mısır ihracatının yüzde 68'ini ve soya tohumu ihracatının 3/4'ünü tek başına ABD gerçekleştirmektedir. Asya pazarının yerel tahıl üretimindeki gelişme sonucu daralmasına karşın, besin üretimi giderek düşen, bu nedenle ihracattaki payı giderek azalan ve zaten düzenli olarak önemli miktarlarda hayvan besini ithal eden SSCB hariç tüm gelişmiş ülkeler için ihracatın önü hayli açıktır. Zira giderek daha çok sayıda Üçüncü Dünya ülkesi besin ithaline başlamaktadır.

Hakikaten de eski Doğu Bloku ve Güney ülkelerinin sürekli pay kaybetmelerine karşın, OECD ülkeleri 60'lı yıllardan bu yana dünya tarımsal gıda pazarındaki ağırlıklarını arttırmaktadırlar. Kendi aralarındaki ticari ilişki de son derece yoğun olmakla beraber, Batılı ülkelerin

ihracatının geleceği giderek genişleyen Güney pazarında yatmaktadır ki, Güney ülkeleri daha şimdiden dünyanın en önemli besin ürünü ithalatçıları arasında yeralmaktadırlar. Bu yeni pazarlar tarımsal ticaretteki vahşi Avrupa-Amerikan çatışmasının temel eksenini oluşturmaktadır.

Güney Ülkelerindeki Farklı Durumlar - Kısacası Kuzey ülkeleri dünya üretiminin büyük kısmını gerçekleştirmekte; tüketimlerinden arta kalan kısmı Güney ülkelerine ihraç etmektedirler. Ancak buradan yola çıkıp, besin üretim açıkları bulunan tüm halkların aç olduğunu ya da açlığın yalnızca bu halkları tehdit ettiğini öne sürmek, gerçeği basite indirgemek olacaktır. Zira, Güney ülkeleri de Kuzey'e geniş çaplı ihracatlar yapmaktadırlar. ABD'nin ve dünyanın en büyük zirai ürün ithalatçısı olan AET ülkelerinin ithalatlarının yarısı gelişmekte olan ülkelerdendir. Paradoksal bir durum. Değil mi? Pek de değil. Güney devletlerinin pek çoğunun üretimlerinin niceliksel açıdan yetersiz olmadığından, niteliklerinin gereksinimlerle çakışmadığından daha önce de sözetmiştik. Sorunların kaynağında da bu niteliksel tekabüliyetsizlik yeralmaktadır.

Güney ülkeleri arasında ulusal üretimleri tüm nüfusunu doyurabilecek nitelik ve nicelikte olanların sayısı oldukça azdır. İlgili istatistiklerin bulunduğu 100 kadar Güney ülkesinden 12'sinde gıda ithalatının toplam ithalat içindeki payı yüzde 5 ya da daha düşüktür. Ancak, Etyopya gibi yıllardır ticari mübadeleler kapsamı içerisinde yeralmayan, gıda yardımlarıyla geçinen felakete uğramış ülkeler de bu kategoride yeralmaktadır. Çin, Tayland, Endonezya'nın yanısıra Arjantin gibi önemli ithalatçılar da bu kategoriye dahildir. Hindistan'ın bu denli az gıda ithal etmesinin sebebi yalnızca ödeme gücüne sahip yurttaşlarının ihtiyacını gözetmesindendir. Gerçekten de mümkün olduğunca çok kişiye istihdam sağlama ve düzgün bir gelir dağılımı temellerine oturtulan bir ekonomik ve toplumsal strateji benimsemesi durumunda, Hindistan'ın besin ihtiyacı 2000 yılına dek 6.000 ton artacak ve ülke ithalata yönelmek durumunda kalacaktır. Bu kategorideki diğer gelişmekte olan ülkeler besin açısından tü-

müyle dışa bağımlı olmaktan uzaktırlar. Ve bazıları makul sınırlarda ithalat yapmaktan kaçınmadıkları taktirde tüm nüfuslarını rahatça doyurabileceklerdir. Nitekim, otarşi günümüz dünyasında mümkün olmadığı gibi, arzulanır bir tutum da değildir.

Ana örneğini Brezilya'nın teşkil ettiği; Meksika'dan Fildişi Sahilleri'ne, Fas'tan Malezya'ya pek çok ülkeyi kapsayan ikinci kategoriyi, tarımsal gelişmelerini ihracata yönelik bazı ürünlere öncelik tanıma esasına dayandıran ülkeler teşkil etmektedir. Nüfusun 2/3'ünün besin sıkıntısı çektiği Brezilya, dünyada kahve ve portakal suyu ihracında birinci, soya ihracında ikinci, kakao ve kümes hayvanları ihracında üçüncü sırada gelmektedir. Fildişi Sahilleri'nde tarımsal ürünlerin toplam ihracat içerisindeki payı yüzde 75, ithalat içerisindeki payı yüzde 20'dir. Bu kategoride yeralan ve aralarında dünyanın en önemli tarımsal ürün ihracatçılarının da bulunduğu bu 30 ülkenin toplam ithalatları içinde tarımsal ürünlerin payı ortalama yüzde 15 civarındadır.

Kimileri ziraatin ihracata yönelmesi ve yurt içi beslenme sorunları arasında böyle bir ilişki kurulmasının yanlış olduğunu; bu tercihi yapan ülkelerin tarımsal avantajlarından faydalanıp uluslararası pazardaki düşük fiyatlı ürünleri kolayca ithal edebilmeyi hedeflediklerini öne sürmektedirler. Bu görüş bir doğruluk payı taşımakla beraber, tarımın ihraç ürünlerine yönelmesi bir biçimde köylülerin yaşamsal besinleri pahasına gerçekleşmekte, kırsal nüfusu muhtelif üretimle beslenme araçlarından mahrum bırakmaktadır.

Bu tercihin bir diğer olumsuzluğu, ülkeyi dünya piyasasındaki dalgalanmalara fazlasıyla bağımlı kalmasıdır. Ürünün değerinin düşüklüğü ithalatçı lehine olmaktadır. Bunun aksine, 1988'de olduğu üzere arz önemli bir biçimde düşüp ürünün fiyatı hızla yükseldiğinde tükettiği tahılın yarısını ithal etmek zorunda olan Mısır gibi bağımlı ülkelere, sübvansiyonlarla bütçe açıklarını iyice kabartmak ya da nüfuslarının en zayıf kısmının iyice mağdur durumda kalmasına izin vermekten başka seçenek kalmamaktadır. İthale ve Batılı standartlara yatkın ürünle-

re prim vermenın içerdiği bir diğer risk ise, halkın beslenme alışkanlıklarının değişmesiyle dış ülkeler tarafından zaptedilmeye açık yeni pazar alanları yaratılmasıdır.

Yağışlar başladıktan sonra rekolteleri tatmin edici seviyelere ulaşan Sahel ülkeleri bu konuda örnek teşkil etmektedirler. CILSS üyesi 9 ülke 1988'de, 9 milyon tonla rekor sayılabilecek bir rekolte elde etmişler; Mali, Burkina Faso ve Nijer gibi uzun zamandır yapısal olarak 'talihsiz' addedilen ülkelerde bile üretim, tüketim seviyesini aşmıştır. 1989'da da iyi olan rekolte, 1990'da 8 milyon ton gibi küçümsenemeyecek bir seviyeye ulaşmıştır. 80'lerin ilk yarısında ortalama 5 milyon ton olan yıllık üretim, 1985'ten sonra düzenli olarak 7 milyon tonun üzerinde seyretmiştir. Ne var ki, ithal edilen miktarlar, üretim artış oranının gerektirdiği oranda düşmemektedir. 9 Sahel devletinin buğday ve pirinç ithalatları 1990'da 1.1 milyon tona ulaşmıştır ki, 1989'da sağlanan 300.000 tonluk gıda yardımı bu miktara dahil değildir. Buna karşın köylülerin güvenlik stoklarını tutup kalan ürünü pazara sürmeye çalıştıkları Nijerya ve Mali ihraç olanakları aramaktadırlar. Sahel ülkelerinin normal üretim hacmini yakalamalarına karşın, ithal ihtiyacını duymalarının altında yatan sebep, halklarının buğday ve pirinci Hint darısı ve darıya tercih etmesidir. Bugün mısır, darı ve Hint darısı herhangi bir Dakarlının toplam tahıl tüketimi içerisinde yalnızca yüzde 10'luk bir paya sahiptir. Geri kalan tüketim ise ithal tahıllara yöneliktir.

Sonuncu kategoride, üretmedikleri besin ürünlerini kolayca ithal edebilecek güçteki Üçüncü Dünya ülkeleri yeralmaktadır. Tarımlarını tümüyle kısıp ekonomilerini hidrokarbür ihracatına dayandıran Venezuella'dan Cezayir'e, Irak'tan Nijerya'ya tüm petrol ülkelerini bu kategoriye dahil edebiliriz. Bu ülkeler, doğal servetlerinin sağladığı ekonomik ferahlık sayesinde açlık belasından tümüyle sıyrılmışlardır ve petrolün getirdiği ranttan şu veya bu ölçüde de olsa nüfusun bütünü faydalanabilmektedir. Ancak bu ülkelerin konumu, petrol fiyatlarının düşmesi, besin fiyatlarının yükselmesi ya da problemli durumlarda abluka ile besin ithalinin bir silah olarak kullanılması gi-

bi konjonktürel değişikliklere karşı fazlasıyla hassastır.

Kuru rakamların ardındaki gerçeği yakalama noktasındayız! Dünyadaki açlık, her şeyden önce, yalnızca dağılım değil üretim araçlarına erişim ve bunlardan yararlanma evrelerinde de ifade bulan uluslar, bölgeler, toplumlar arası eşitsizliklerden kaynaklanmaktadır. Zira, uzun zamandır gördüğümüz gibi zor durumdaki ülkelere düşük fiyattan gıda ürünü sağlamak, etkili bir çözüm teşkil etmemektedir. 40 yıldır yoğun bir biçimde gerçekleştirilen çaplı gıda yardımları dramatik kriz anlarında etkili olmaktaysa da, açlığın ortadan kaldırılması hususunda işe yaramamıştır. Çözüm, her şeyden önce, yoksulluğa sebep olan etmenlerin aşılmasından, olanakları en dar kesimlerin ekonomik ve toplumsal açılardan kenara itilmişliklerine karşı mücadele etmekten geçmektedir. Böylesi bir atılını, 80'li yıllarda toplumsal politikaların terkinin resesyona yolaçtığı, bunalıma karşı getirilen liberal tedavi yöntemleri yüzünden görülmedik yoksulluklara sahne olan Batılı ülkeler için de değer taşımaktadır. Üçüncü Dünya'da ise tutulması gereken yol, kalkınma stratejileri içerisinde köylü tarımının korunması ve yeniden değer kazanmasıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KÖYLÜLERİN BÜYÜK SEFALETİ

I. Zenginliklerinden Mahrum Kalmış Kırlar

Üçüncü Dünya ülkelerinde yaşayan her üç kişiden ikisi köylerde ikamet etmektedir. Asya, Afrika ve Latin Amerika'da yaşayan kırsal nüfus toplamı 2.5 milyardır. Kent her geçen gün yeni mevziler kazanıp eski üretim ilişkilerini alt üst etse; bu kıtalara yüzyıllarca damgasını vuran zirai uygarlıklara bir son verse de, toprak çalışanları hâlâ Güney nüfusu içerisinde hatırı sayılır bir çoğunluk teşkil etmektedir. Bazı Latin Amerika ülkelerinin ve Asya'nın ejderhalarının kentsel nüfus artış oranlarının gelişmiş ülkelerdekilere eşit olduğu söylenebilir. Ancak Hindistan'dan Ruanda'ya, Çin'den Çad'a Üçüncü Dünya hâlâ büyük oranda bir tarım üreticileri coğrafyasıdır. Açlığın ve mahrumiyetin buralarda yoğunlaşması ise bir paradoksun göstergesidir.

Bölgedeki tek çelişkiyi bu bariz örnek teşkil etmemektedir. Gelişmekte olan 60'dan fazla ülkede çoğunluğu teşkil etmelerine karşın köylüler, ne karar mekanizmalarına ne iktidar merkezlerine erişememektedirler. Onlara ilişkin ekonomik politikalar tümüyle onlardan bağımsız olarak üretilmekte; onlar ise, pek çok diğer platformda kadınların deneyimlediği üzre, sayısal önemlerine karşın kenara itilmelerine ve kendi yazgılarının belirlenmesine katılamamalarına sebep olan bir azınlık statüsüne itilmektedirler. FAO'nun eski başkanı Peru'lu Alan Garcia 1985'te yaptığı konuşmada durumu şöyle ortaya koyuyordu: 'Köylülerimiz, terketmedikleri topraklarında kendi tarihlerinden sürgün edilmişlerdir.' Garcia, kırdan kente yönelik kitlesel göçü ise şu sözlerle açıklıyordu; 'Köylülerin topraklarını terkedıp kentlere akın etmelerinin ardın-

daki saik dört yüz yıldır içine hapsedildikleri bu mağlubiyet konumundan kaçma arzusudur.' Gerçekten de Ant bölgesinde dört yüz yıldan, diğer bölgelerde az çok buna yakın sürelerden bu yana sebepler her zaman aynı olamasa da kırsal nüfus, kentin köyden, endüstrinin tarımdan önde geldiği bir yeni bir uygarlığa yenik düşmüş durumdadır. Ve tarih köylüleri bu bedeli ödemeye mahkum etmiş gibidir.

Bir Gelir Kaynağı Olarak Tarım - Tarımdan elde edilen artı, kolonyal dönemde merkez ekonomilerin temel ürünler bazındaki ihtiyaçlarını en ucuza tatmin etmek, bağımsızlıktan sonra ise çağdaş ekonominin diğer sektörlerinin ve devlet aygıtının teşkilinin finansmanı için kullanılmıştır. Hakikaten de, imparatorlukların zenginliği, Malezya ve Endoçin'in kauçuk plantasyonlarından, Nijerya'nın palmiye yağından, Latin Amerika kahvesinden, Moris Adaları ya da Antillerin şekerinden gelmekteydi. Kolonilerdeki bu gelir getirici ürün ekiciliği, kimi zaman ücretli tarım işçisine dönüştürülmüş köylülerin çalıştığı plantasyonlarda, kimi zamansa mevcut tarlalardaki köylü etkinliği içerisinde gerçekleştiriliyordu. Köylüler her iki durumda da emeklerinin giderek daha büyük bir bölümünü bazı bölgelerde yerfıstığına, bazı yerlerde pamuğa, velhasılı kelam böylesi ürünlere kaydırmak yönünde doğrudan ya da dolaylı bir baskı altındaydılar. Kolonilerde gerçekleştirilen altyapı bir tarafa, merkez ülkelerin endüstriyel refahının temelinde bu köylülerin alınteri yatmaktadır.

Kuzeyden gelen endüstriyel model öylesine güçlüydü ki, bağımsızlıklarını kazanan yeni devletler, belki özellikle de gelişmelerini tarımsal büyümeye dayandıranlar, köylülüğün bu ikinci sınıf statüsünü değiştirmek için hiçbir çaba sarfetmediler. Özel bir maden ya da enerji zenginliğine sahip bulunmayan ülkeler şu ya da bu ölçüde tarım gelirlerine muhtaçtı. Gelgelelim, sektör, belirlenen öncelikler çerçevesinde tali bir statüdeydi ve bu durum finansmanın kırsal karakterdeki etkinliklerden başka alanlara kaydırılması anlamına gelmekteydi. Gelişmekte olan pek çok ülkenin temel gelir kaynağı olmasına karşın

tarım, performansları çok zaman tartışma götürür endüstrilere, egemen konumu kendisine çıkarlarını koruma şansı veren kentli bürokrasiye ve bu ülkelerin uluslararası işbölümü çerçevesindeki göreli avantajlarına feda edilmektedir. Tarımsal artının sistematik olarak diğer alanlara kaydırılması stratejisi yüzyılımızın son 30 yılı içerisinde, çok farklı biçimler altında gerçekleşmiştir.

Kırsal Dünyayı Cezalandıran Fiyat Sistemleri - Fiyat politikaları, bu stratejinin en iyi aracıdır. Pek çok ülke altmışlı yıllardan bu yana kahve, kakao, yerfıstığı, pamuk, hindistancevizi gibi ihraç ürünlerini dünya pazarına cari fiyatların altında sunmak için bu politikalardan faydalanmıştır. Teoride köylülere istikrarlı fiyatlar önerip, onları piyasa dalgalanmalarının olumsuz etkilerinden korumayı hedefleyen Frankofon Afrika ülkelerindeki 'İstikrar Sandıkları', Anglofonlardaki 'Marketing Board'lar gerçekte, resmi 'ücret düzenleme' sandıkları olarak işlemiş ve sık sık ilgili devletlerin bütçelerine ya da yöneticilerinin karapara zulalarına para pompalamışlardır. Dünya pazarındaki fiyatların tavana vurduğu dönemde ihraç mallarının satışından ciddi bir yekünün toplandığı, gelgelelim bunun yalnızca küçük bir bölümünün ekicilere geri aktarıldığı Fildişi Adalarındaki 'Caistab', bu duruma örnek teşkil etmektedir.

Buna karşın, sözkonusu ülkeler dünya pazarındaki fiyat düşüşlerini üreticiye yansıtmakta hiç de müşkülpesent davranmamaktadırlar. Uluslararası ticaretin diktelerine bir süre direndikten sonra, 1989'da, Fildişi Adaları kakao üreticilerine ödediği fiyatı yarıya indirmiş; bu ölçüde olmasa da kahve fiyatını da düşürmüştür. Bir diğer önemli tarım ihracatçısı Nijerya, 1973'teki petrol patlamasından önce, sistematik olarak köylülerin aleyhine işleyen bir fiyat politikası uygulamıştır. 1960'la 73 arasında iç pazarda fiyatı artan tek ürün kakao olmuş; pamuk ve hurmada fiyatlar 1960'daki seviyeye ancak 1973'de yeniden erişebilmiştir. Yerfıstığı ve hurma yağı fiyatları ise, bu süre zarfında, yüzde 10 azalmıştır. Yerfıstığının ekili arazinin yarısını kapladığı ve önemli dalgalanmalara karşın ülkenin temel ihraç kalemini teşkil ettiği Soma-

li'de, üreticiye devlet tarafından daima dünya piyasasındaki değerin altında bir fiyat ödenmektedir. Sandık, 1979'a dek devlet bütçesine 50 milyar frank aktarabilmiştir. Orta Amerika'da muz üretiminde kullanılan tarımsal emeğin maliyeti, Avrupa ya da Kuzey Amerika'daki tüketicinin ödediği nihai fiyatın yalnızca yüzde 10'unu teşkil etmektedir. Kısacası, ister ücretli tarım işçisi, ister bağımsız üretici olsun, köylü, her halükarda, genelde ülkesinin temel zenginliğini teşkil eden ürününün gelirinden hakettiği payı alamamaktadır.

Tarım üzerinde oynanan oyunun kuralları, kuşkusuz, her yerde aynı değildir. Sözgelimi pek çok ülke, üretimini arttırmak istediği ürünlerin yetiştiriciliğine cazip fiyatlar ya da sübvansiyonlar önermiştir. Brezilya'da soya, Fildişi Sahillerinde kakao bu yöntemle teşvik edilmiştir. Ne var ki böylesi örnekler gelişmekte olan ülkelerde tarımın maruz kaldığı sömürünün neredeyse evrensel niteliğini çürütmemekte; sektörün tümüne yönelik bir destekten ziyade bir ekime diğerine göre tanıdığı öncelikle, tarım içi kartların yeniden dağılması anlamını taşımaktadır.

Kartların yeniden dağılmasından zararlı çıkan ise, çoğunlukla, temel besin ürünleridir. Son on yılda bu ürünlerin fiyatlarında düzenli bir düşme kaydedilmiştir. Kalkınmalarını zirai ihracata dayandıran ülkeler, gelir getirici ihraç ürünlerinin yetiştirilmesini teşvik etmek için, temel besin ürünlerine bunlardan daha düşük fiyat vermektedirler. Büyümeye giden kutsal yolun endüstrileşmeden geçtiğini kabul eden ülkelerde ise kamu güçleri, bu ürünlerin fiyatlarını mümkün olan en düşük seviyede tutarak, endüstrideki işçi ücretlerini de düşürmektedir. Zira, mamul ürün ihracatçısı azgelişmiş ülkelerin pazardaki avantajı, emek faktörünün ucuzluğudur. Her iki durumda da sonuç, temel besin ürünlerin ekicilerinin ağır biçimde zarar görmesi olmuştur.

Tunus'ta, tahılların gerçek fiyatı 1960'la 1979 arasında sürekli azalmıştır. Bu 18 yıl içerisinde sert buğdayın fiyatı yüzde 45, yumuşak buğdayın fiyatı yüzde 31, arpanınki ise yüzde 22 düşme kaydetmiştir. Bu büyük değer kaybından en fazla zarar gören küçük köylü işletmele-

rinden pek azı 80'lerde üretim etkinliğine devam edebilmişlerdir (Bkz. [Ait Amara-Founou, 1989]).(*) Kamu güçlerinin iç pazardaki tarımsal ürün fiyatlarını yavaş ancak düzenli bir biçimde arttırarak, bu değer yitimini durdurmaya karar vermeleri 1980'den sonradır. Meksika'da buğdayın devlet tarafından güvence altına alınan fiyatı 1950 ila 70 arasında yüzde 29 azalmış; mısır fiyatlarında yüzde 16.8, fasulyanınkinde yüzde 17.4 düşüş kaydedilmiştir (Aziz 1990). 70'ler boyunca (dünya fiyatlarına oranla) tahıl üreticisine ödenen fiyat sürekli azalmış; mısırda yüzde 24.8, buğdayda yüzde 23.1 iken, bu düşüşten yalnızca hayvan yemi olarak kullanılan Hint darısı yüzde 3.8'le fazla yara almadan kurtulmuştur.

Uygulamadaki farklılıklara karşın, gelişmekte olan ülkelerin tümü de, az ya da çok sistematik bir biçimde ekonomilerini finanse etmek için tarımsal kaynak aktarmakta, sektöre yapılan yatırım daima sektörden koparılan artı değerin altında kalmaktadır. Daha da kötüsü durum, dünya hidrokarbür piyasasındaki fiyatların artmasıyla tarımın ekonominin sağılacak ineği olmaktan kurtulduğu petrol ülkelerinde bile değişmemektedir. Örneğin Cezayir'de tarımsal yatırımların toplam yatırımlar içindeki payı 1967-69'da yüzde 16 iken, 1974-77 arasında yüzde 11'e, 1980-84 arasında ise yüzde 5.2'ye düşmüştür.

I. Yoksullaşan Köylüler

Tarımsal zenginliğin, fiyat ve finanssızlaştırma politikalarıyla, ekonominin diğer sektörlerine aktarılması iki sonuç doğurur. Bir yandan dayanakları elinden alınan sektörün, diğer yandan teçhizat, ithal edilen mamul ürün ve yerel ürün fiyatlarının durmaksızın arttığı iç pazarda ürünlerinin dolayısıyla da emek güçlerinin değeri giderek düşen köylülerin yoksullaşması... Önceliklerdeki bariz bazı gelişmeler sonucu kırsal dünyanın durumunun göre-

(*) Parantez içinde verilen referanslar için Bkz. kitabın sonundaki bibliyografya.

li olarak iyileştiği 80'lere ait bazı nadir örnekler bir tarafa bırakılmak kaydıyla, 1960-90 arasındaki dönemde, gelişmekte olan ülkeler genelinde, iç pazardaki kentsel ürün-kırsal ürün ürün mübadelelerindeki dengenin sürekli olarak kırsal ürünler aleyhine bozulduğu söylenebilir. Yalnızca 80'lerde bile, denge, Zaire'de yüzde 60, Jamaika ve Fildişi Sahilleri'nde yüzde 40, Şili, Gana ve Tayland'da yüzde 35, Bolivya, Peru ve Venezuela'da yüzde 15 bozulmuştur. Bu değer kaybı, tarımsal ürünlerin dünya pazarındaki fiyatlarının düşmesini, ulusal üreticiye doğrudan yansımasıyla açıklanabilir. Ancak, daha uzun dönemlere ilişkin değerlendirmeler de aynı ölçüde çarpıcıdır.

Nijerya'da tarımsal ürünlerin 1978 endeksi ile 100 olan ticaret haddi, 1989'da 40'a düşmüştür. Köylüler, tarımın pek çok ülkede kaydettiği ve özellikle de kentli tüketicilerin, daha genelinde Devletin öncelik tanıdığı sektörlerin işine yarayan verimlilik artışından en az fayda gören nüfus grubunu teşkil etmektedirler. Zira daha önce de değindiğimiz gibi tarım, Üçüncü Dünya'nın, stagnasyondan en uzak sektörüdür. Gelgelelim son kırk yılda elde edilen başarılar, köylülerin üretim araçlarına erişim olanaklarını artırıp durumlarını iyileştirme hedefine yönelik değildir. Tarımsal politikalar üretim artışını, ihracatın maksimizasyonu ya da öncelikli kentli nüfusun gıda talebinin tatmini üzerine temellendirmişlerdir. Özetle Üçüncü Dünya, endüstri ülkelerinin yüzyıllık yolunu takip edip, köylüsüz bir tarım oluşturmaya girişmiştir. Bu durumda yokedilmek istenen köylüler, yoksullaşmanın da ilk kurbanı olmaktadırlar. Bizahiti "beslenme"ye yönelik üretici etkinlikleri onlara kendilerini 'besleme' araçlarını sağlamamaktadır. Tam da bu noktada, Üçüncü Dünya'da başarı olarak nitelendirilen ancak ilk bakışta paradoksal gözükse de aynı sonuca, köylülüğün önemli bir kesiminin yoksullaşması sonucuna varan bazı örnekleri ele almakta fayda görüyoruz.

Asya'da Kırsal Yoksulluk - "Tarımsal mucizenin seçilmiş topraklarında" yani Hindistan ve Pakistan'da, yeşil devrim çok ciddi bir yatırım gerektirmiştir. Yüksek

verimli tohumların yetiştirilmesi, yalnızca farklı sulama ve nitelikli bir gübreleme yapılması halinde mümkündü. Devletin uzun süreli subvansiyonlarına karşın, yalnızca durumu çok iyi olan köylüler gerekli üretim faktörlerinin tümünü birden elde edebildiler. Bu durum Hindistan'da iki ayrı eşitsizliğe yolaçtı. Bunlardan ilki bölgeseldi. Yeni ekicilik yöntemlerini uygulamaya daha müsait olan Kuzey Eyaletleri kamu güçlerinden diğer bölgelere nazaran daha fazla destek gördüler. Ülke yüzölçümünün yalnızca yüzde 1.54'ünü teşkil eden Pencap bugün, toplam buğday üretiminin 2/3'ünü, pirinç üretiminin yarısını gerçekleştirmektedir. Bölgede kişi başına düşen yıllık gelir ulusal ortalamanın yüzde 40 üzerindedir. Çok sayıda köylü, özellikle de kırsal eşraf yeşil devrimden büyük fayda gördü. Ne var ki bu yönü ile toprakların bir elde toplanmasına ve ikili bir tarım yapısının ortaya çıkmasına da sebep olan devrim, kırsal nüfus içindeki mevcut eşitsizlikleri daha da derinleştirdi. 1988'de tarımsal zenginliğin yüzde 88'i kırsal nüfusun 1/3'ünün mülkiyetindedir ve en yoksul yüzde 50'nin sahip olduğu pay sadece yüzde 6'dır. Yeşil devrim, hiç kuşkusuz, kökleri Hint topluluğunun tarihinin derinliklerine giden bu kırsal sefaletin sürmesinin tek sorumlusu değildir. Ne var ki bu sefaletin azalmasına aman aman katkıda bulunduğu da söylenemez.

Pakistan'da 70'li yılların başlangıcından itibaren kaydedilen performans, 1990'da kırsal bölgelerde kişi başına ortalama gelirin, kentlerdekine oranla yüzde 50 daha düşük olmasına ve ülkedeki toplam iş gücünün yarısını istihdam eden tarımın katma değerinin, ekonominin diğer sektörlerindeki toplamın yalnızca 1/3'ü olmasını engellememiştir. Tarımsal ürün fiyatlarını bastıran ve kırdan kente gelir transferini teşvik eden kamu güçleri, gelir eşitsizliklerinin derinleşmesine sebep olmuşlardır.

Asya tarımın bir diğer doruğu ve dünyanın en önemli pirinç, kauçuk ve manyok ihracatçılarından biri olan Tayland'da modernizasyon, yeni üretim araçlarını elde etmek için ağır borç yükü altına giren köylülerden pek çoğunun topraklarının kamulaştırılması sonucu, arazilerin belli ellerde toplanmasına sebep olmuştur. Tarımdan elde

edilen gelir ise, çok nadiren, zor durumdaki kırsal bölgelerin kalkınması için kullanılmaktadır. 1960 ve 86 arasında kişi başına düşen milli gelirini ikiye katlayan Tayland'da bugün, çoğunluğunu ülkenin en yoksul kırsal bölgelerinde yaşayanların teşkil ettiği 10 milyon Taylandlı mutlak yoksulluk eşiğinin altında yaşamaktadır. (Solagrol, 1990).

Tarımsal üretimdeki büyüme nüfus artışını aşsa da Asya'da kırsal nüfus hâlâ yoksulların çoğunluğunu teşkil etmekte; yoksullar içindeki oranı demografik ağırlığının üstünde seyretmektedir. Hindistan'da köylüler toplam nüfusun yüzde 77'sini, ülke yoksullarının ise yüzde 79'unu teşkil etmektedir. Bu oranlar sırasıyla, Endonezya'da yüzde 73'e karşı yüzde 93, Malezya'da yüzde 62'ye karşı yüzde 80, Tayland'da ise yüzde 70'e karşı yüzde 80'dir.

Latin Amerika ya da Eşitsizliklerin Zaferi - Tarımsal büyümenin temel besin ürünleri ekiminden vazgeçilmesi ve köylülüğün reddi esaslarına dayandırıldığı Latin Amerika'da da benzer bir durum hüküm sürmektedir. Tarımın, ihracata ve ödeme gücüne sahip orta sınıfların ihtiyaçlarını tatmine yöneldiği Meksika'dan, köylülerin nüfusun yalnızca yüzde 20'sini, yoksulların ise yüzde 50'sini teşkil ettiği Şili'ye tüm Latin Amerika'da ulusal üretim yetersiz kalmakta, önemli oranlarda gıda ithal edilmektedir. [1]

Toprak mülkiyetindeki eşitsizliğin en az Asya'daki kadar büyük ve nüfusun önemli bir kesiminin pratikte pek çok alandan izole olduğu kıtada, kârlılığı yüksek bazı ürünlerin ekimine öncelik tanınması, İber sömürgeciliği ve eski sömürgeciler tarafından yönlendirilen erken-bağımsızlık dönemlerinden miras kalan, arazinin bir azınlığın elinde toplanması fenomenini şiddetlendirmektedir.

Brezilya Örneği - Soya ve ünlü proalkol planı çerçevesinde otomobil yakıtı imalinde kullanılan şeker kamışının, ekili alanların giderek daha büyük bir bölümünü teşkil eder olması, Brezilya'da büyük mülkiyetin küçük köylü işletmeleri karşısında güçlenmesi sonucunu doğurmuştur. 70'li yıllarda 10 hektarın altındaki tarlaların sayısı

yüzde 2.8, 10 100 hektar arasındakilerinin yüzde 1 1 azalırken, dev işletmelerin sayısı yüzde 10 artmıştır. (Bessis 1983).

Arazilerin büyük mülk sahiplerinin elinde toplanmasında vergi ve kredi mevzuatlarının da payı vardır. Tarımsal gelirin tüzel kişiler için yüzde 80'lik, şahıslar için yüzde 90'lık bir kısmının vergiden muaf tutulması, pek çok firmanın ve toprak sahibi zenginin arazi edinme isteğini kamçılamıştır. Gelirlerinin tamamı vergiden muaf tutulmakla beraber, herhangi bir teşvikten yararlanmayan yoksul köylüler ise, araziye yatırım yapmanın cazipleşmesiyle, fiyatları alım gücünün çok ötesine fırlayan toprağa sahip olma şansını tümden yitirmişlerdir. Sonuç, dev arazi rezervlerinin küçük bir azınlığın elinde toplanmasıdır. Sübvansiyon kredilerinin "tanımlı" arazilere verilmesi, milyonlarca adsız köylü işletmesinin kapsam dışı bırakılması anlamına gelmektedir Öte yandan, mekanizasyonun kredi yolu ile sürekli teşvik edilmesi de tarımın işgücü talebini azaltarak, çok sayıdaki topraksız köylünün sefaletini koyultmaktadır (DB 1990).

Tarımsal toprak potansiyeli yaklaşık 600 milyon hektarı bulan, tarımın 66 milyon kişiyi istihdam etme kapasitesine sahip olduğu varsayılan bu ülkede, arazinin yüzde 60'ı özel ve tüzel mülk sahiplerinin yüzde 2'sinin tasarrufu altındadır. Mülk sahiplerinin yüzde 0.11'inin elinde bulunan 10 bin hektardan büyük işletmelerin toplam alanı 150 milyon hektarı bulmaktadır. 20.3 milyon hektar toprak hepitopu 20 şahıs ya da işletmenin elinde toplanmıştır. Buna karşın, toplam arazi sahiplerinin yüzde 84'ünü teşkil eden toprağı 100 hektardan küçük olan çiftçilerin tümü ülkedeki arazinin yalnızca yüzde 15.4'üne sahiptir. Brezilya'daki topraksız köylü ailelerinin sayısının da 7 milyon dolayında olduğu tahmin edilmektedir.

Brezilya bir karikatürdür. On yıllardır tarımsal reformu politik gündemde tutan, ancak toprak dağıtımına ilişkin hiçbir şey yapmayan sorumlular da bunun farkındadırlar. 1964'den sonra gerçekleştirilen ilk demokratik seçimin hemen akabinde, 1985'de gündeme gelen tarımsal reform projesi, verimli kullanılmayan büyük arazile-

rin kamulaştırılmasını ve yaklaşık 35 milyon kişi demek olan 7 milyon köylü ailesine 15 yıl içinde 480 milyon hektar toprak dağıtılmasını öngörmekteydi. Ne var ki büyük arazi sahipleri lobisinin, ki meclis içerisinde de toplam 32 milyon hektar toprağa sahip 62 mülk sahibi bulunmaktadır, mücadelesi hükümeti, toprak reformu 9 Mayıs 1988 tarihli meclis oylaması ile tarihin derinliklerine gömülene dek engelledi.

Ne var ki herkes, yoksulluğun yenilmesine ilişkin ciddi bir arayışın tarımsal reformdan geçtiğinin farkındadır. Görünen odur ki bir şeyler yapılması beklenirken, 25 yıl içinde kapitalist dünyanın 8. büyük ekonomik gücü olmayı hedefleyen ülke sefalet rekorları kırmaya devam edecektir. Nüfusun 2/3'ü şu ya da bu şekilde yanlış beslenmeye maruz kalmakta, Kuzey Doğu köylülerinin 70'i yetersiz beslenmektedir. Savunma Bakanı 1984'de Orduya başvuranların yüzde 50'sinde gıda yetersizliğinin sebeb olduğu sendromlara rastlandığını ifade etmiştir.

Planlama Kurbanı Afrika Köyleri - Kara Afrika'da, 20. yüzyıl sonunun bu batmış gemisinde, açlık günlük hayata nüfuz etmiş biçimde sürmektedir. Kıtada, arazi mülkiyeti dağılımından kaynaklanan adaletsizlikler, Üçüncü Dünya'nın diğer bölgelerindeki denli yoğun olmadığı halde, kendine-yeterli küçük köylü üretimi, kimi zaman, yabancı yatırımların, araştırma sonuçlarının ve yayım tekniklerinin aslan payını kapan rant ürünleri tarafından; kimi zaman genellikle büyük sulama çalışmaları gerektiren "hayati projeler" adına dümura uğratılmıştır. Bu türden projelerin en ünlü ve en tartışmalı örneği, yalnızca Senegal'deki Diama ve Mali'deki Manantali Barajlarının inşaasının dahi 1 milyar dolara malolduğu, son derece masraflı Senegal Vadisinin Islahı projesidir. Senegal Devleti, 20 yıldan bu yana akıttığı paranın karşılığını alabilmiş değildir. Vadi topraklarında son derece yüksek maliyetle yetiştirilen alçakgönüllü miktarlardaki pirincin, ithal pirincin fiyatıyla rekabet edebilmek için büyük ölçüde sübvanse edilmesi gerekmektedir.

Afrika ülkelerinde, besinin yüzde 80'ini sağlayan ve köylülüğün yaşamının temelini teşkil eden yağmura da-

yalı geleneksel ürünler, yalnızca arklı sulama konusunda yardım görür ve köylüler pratikte kredi kullanmazken, tarım-endüstrisi yatırımlarından aslan payını yerfıstığı, pamuk ve sulama kapmıştır. Pamuk ekiminde, yeni tohum türlerine geçilmesi, böcek ilacı ve gübre kullanımı ve ilgili bölgelerde yaygın ekimin genelleştirilmesi ile gözkamaştırıcı bir gelişme sağlandı. 1961'de hektar başına 61 kg. olan randıman, 1980'de 300 kg'a yükseldi. Bu yalnızca, tesadüfi midir? Pamuk mahsulü, olumsuz iklim koşullarından fazla hasar görmedi. Temel besin maddelerindeki dramatik açığı kapatmak için ülkeye dış yardımların yağdığı 83-84 ve 84-85'deki büyük kuraklık yıllarında pamukta üretim rekorları kırıldı.

Daha güneyde, ekonomisi tarımsal zenginliklerin değerlendirilmesi üzerine temellendirilen Fildişi Sahilleri'nde, temel besin ürünleri gerek ekildikleri alanın gerekse kendilerine hasledilen işgücünün bir kısmını ülkenin temel gelir kaynağını teşkil eden rant ürünlerine kaptırdılar. Buğday ve pirinç dışındaki ürünler, eski üretim biçimlerinin yaygınlığına ve modern girdilerin fazla kullanılmamasına karşın, hâlâ nüfusun tümünü besleyebilmekteyse de, Fildişi Sahilleri'nin besinde kendi kendine yeterlilik düzeyi 80'lerin başından bu yana giderek düşmektedir. Afrika tarımındaki umutsuz stagnasyon, sık sık, geleneksel yapının temsil ettiği atalet ve köylü kitlelerinin kendilerini yeniliklere uyarlama konusundaki kültürel yetersizlikleri ile açıklanır. Pamuğun, Afrika ülkelerindeki başarısı, köylülerin ekonomik düzenin teşviklerine ve kendi yararlarına olabilecek yaygın ekicilik yöntemlerini öğrenmeye son derece açık olduklarını göstererek, bu tezi yanlışlamış ve yağmura dayalı temel besin ürünlerindeki performans düşüklüğünün sebebinin kalkınma planlarında bu ürünlere verilen yerin zavallılığı olduğunu ispatlamıştır. Kamu güçleri, 70'li yılların ortalarında açıklardaki artma eğilimini tersine çevirme ve asgari bir besin güvenliğinin garantilenmesini mümkün kılacak bir üretim düzeyine erişme ihtiyaçlarının bilincine varmışlardır. Ne var ki eforlarını köylü dünyasına kaydırmaktan ziyade, 70'li yıllarda Nijer Mali arasındaki

iç deltada balıkçılık, hayvancılık ve pirinç ekiciliğini geliştirmeyi hedefleyen üç büyük proje başlattılar. 10 milyonlarca dolar mali yardım gören proje 80'lerin başında batmazdan önce, bölgenin başkenti Mopti'de 300 sürekli memurdan oluşan bir bürokrasi yaratmıştı. 1975'de Kamerun'da Adamoua vadisindeki SODEBLE tarımsal endüstri kompleksinin kurulması için gerekli yatırım 10 milyar CFA'yı bulmuştu. 1978'de yalnızca 100 hektarlık bir alandan buğday mahsulü alınabiliyordu ve yoğun mekanizasyona, yaygın gübre kullanımına ve işletmenin üretim yapılarında istihdam edilen 500 memura karşın randıman 200 kg/ha'ı aşamamıştı. Mahsulü çeşitlendirmeye yönelik başarısız bazı girişimlerden sonra, Eylül 1988'de yetkililer, neredeyse, bir hiç için dev yekünleri oburcasına yutan ve böylesi bir kullanıma hiç de elverişli olmayan toprağa ciddi bir biçimde zarar veren bu "verimsiz" işletmenin kapatılmasına karar verdiler. Bugün, Mali'de, Senegal'de ve diğer yerlerde, başarısızlıkları asla açıkça telaffuz edilmeyen, büyük projeleri "rehabilite" etme girişimlerine hiç kimse paye vermiyor.

... ***Ve Dünya Pazarlarında Ciddi Bir Örgütlenmenin Yokluğu*** - "Endüstriyel" bir tarıma yönelik üretim denemeleri gereksindikleri büyük yatırımları sebebiyle dış borçları şişirir, buna karşın, besin dengesindeki giderek artan açıkları kapatamazken, Afrika Ülkeleri, ihracata yönelik bir tarım stratejisi benimsediler. Ne var ki tarımsal ürünlerin dünya pazarlarındaki fiyatlarının 80'lerin başlarından itibaren sürekli düşmesi, elde edeceklerini öngördükleri kârı aşındırırken, yalnızca ihracattaki göreli avantajları ençoklama temeline oturtulmuş bir kalkınmanın ne denli hassas bir olgu olduğunu da gösterdi. 1960'lardan bu yana, birincil tarımsal ürünler mübadelesinde fiyatlar mamül ürünlere göre yüzde 30 değer yitirdi. İki ayrı kategorideki ürünlerin fiyatlarındaki relatif değişimi tam olarak ölçmek mümkün değilse de ticaret hadlerine ilişkin kavga, 80'lerde keskinliğini yitirmekle beraber, henüz sona ermedi. Tarımsal ürünlerin fiyatları, 70'li yılların ikinci yarısındaki büyük artışlara karşın, uzun dönemde düzenli olarak erozyona uğradı.

1989'daki muktedil artış haricinde, 80'ler tarımsal ürün fiyatları açısından bir facia idi (Bkz. Tablo). Tropik içeceklerin (çay, kahve, kakao) 1980'de 100 olan ortalama fiyat indeksi, 1989'da 75'e düştü (CNUCED 1989). Birincil tarımsal gıda maddelerinde fiyatlar 1986'da, tarihsel bir düşme kaydetti. Ticaret hadleri sorunu konusunda ihtiyatı elden bırakmayan Dünya Bankası'na göre Afrika Kıtası'nın bütünü, bu değişimlerden çok fazla zarar görmedi. Buna karşın, Kıta'nın en yoksulları, bu menfi değişimin ceremesini çok ağır çektiler (DB Afrique, 1989). Üretici ülkeler için esas handikapı, temel gıda fiyatlarındaki şiddetli dalgalanmalar ve kalkınmayı uzun dönemde elde edileceği varsayılan ürün gelirleriyle finanse etmenin imkânsızlığı teşkil ediyordu.

Tarım ülkeleri, ki kalkınmakta olan ülkelerin petrol ihracatcısı olmayan 2/3'ünü toplam ihracatının 2/3'ünden fazlasını bir ila üç arasında tarım ya da madencilik ürünü teşkil etmektedir, 10 yıllardır, temel ihracatcısı oldukları ürünlerin fiyat oluşumunda söz sahibi olma mücadelesi vermektedirler. Gelişmekte olan ülkelerin temel ürünleri için istikrarlı ve avantajlı bir fiyat politikasının oluşturulması, 1970'lerde süren Uluslararası Yeni Ekonomik Düzen tartışmalarının kritik noktalarından birini teşkil etmiş; gelgelelim bu, zengin ve sanayileşmiş Kuzey'le azgelişmiş Güney arasındaki ilişkiyi karakterize eden "eşitliksiz mübadele"ye bir son vermemiştir. CNUCED'ın 1976'da Nairobi'de yapılan 4. toplantısında Üçüncü Dünya'nın en önemli ihraç kalemlerini teşkil eden 18 temel ürün için üreticilerle tüketicilerin müzakeresi ile yapılacak bir anlaşma öngören "Temel Ürünler Entegre Programı" kabul edildi. Anlaşma, ilkesel olarak, finansmanı imzacı devletler tarafından gerçekleştirilecek bir "düzenleyici stokun" oluşturulması ve üretim-fazlası durumlarında, ihracattan pay ayırmaya yönelik tedbirlerle, ürünün dünya pazarındaki fiyatının belirlenmiş tavan ve taban fiyatları arasında oluşmasını öngörmekteydi. Düzenleyici stokların bütününün bir "ortak fon" tarafından finanse edilmesi gerekliydi. Oluşturulmaya çalışılan yapı, hiç kuşkusuz, son derece olumluydu. Gelgelelim tüketici

TABLO 1
TEMEL TARİMSAL ÜRÜNLERDE FİYAT HAREKETLERİ
(% Yıllık değişim. 1980 $'ı itibarıyla)

Ürünler	1960-1971	1972-1980	1981-1988
Besin			
buğday	-3,0	-5,2	-10,6
mısır	-0,9	-4,0	-10,4
pirinç	-0,6	-5,3	-14,0
sığır eti	6,5	-3,8	- 4,8
şeker*	-5,9	-7,6	-17,3
muz*	-2 9	-0,5	- 4,2
Tropikal içecekler			
kahve	-0,1	6,5	- 1,9
kakao	3,3	8,3	- 2,0
çay	-4,8		- 5,5
Yağlı tohumlar			
soya	-0,5	-5,6	- 8,0
soya yağı	-0,2	-3,5	- 9,0
yer fıstığı	1,8	-4,4	-12,9
yer fıstığı yağı	2,0	-3,1	- 9,8
hindistan cevizi	-0,8	-0,2	- 9,5
hindistan cevizi yağı	1,3	-1,5	- 9,7
hurma	-1,7	-0,5	-14,2
hurma yağı	-1,8	-1,5	-12,4
Zirai sanayi hammaddeleri			
pamuk		-2,5	- 7,7
yün	-10,1	-3,9	- 3,2
sisal	-12,2	-4,4	- 6,7
jüt	- 1,8	-8,5	- 3,2

* Serbest pazarda.
Kaynak: CNUCED, İstatistik yıllığı, 1989.

devletlerin ilgisizliği, bazı üretici ülkelerin rakipleri aleyhine pazar paylarını artırma çabaları ve pazar yasalarına, ticari akışın tek düzenleyicisi olma erdemini atfeden liberalizmin güç kazanması karşısında direnemedi. Yine de, temel ürün fiyatlarının artış kaydettiği 1975'de başlayıp çok kısa süren dönemde, bazı anlaşmalar imzalandı. Tüketici ülkeler böylesi anlaşmaların fiyatlardaki aşırı

sıçramaları durdurabileceğini; çatışan çıkarlara, ulusal egoizmlere ve kakao ve şeker gibi bazı ürünlerde neredeyse yerleşik bir hal olan fazla üretim olgusuna karşın işletebileceklerini ummuşlardı.

Uluslararası yeni ekonomik düzen, bugün, yalnızca bir hatıra... Dünya pazarlarındaki kararsızlık bu ürünlerin rant getirici sıfatını taşımasına imkân vermezken, gelişmekte olan ülkeler de fiyat dalgalanmalarına boyun eğmek zorunda kaldılar. Öte yandan, arzın sürekli talebin üzerinde gerçekleşmesi Malezya ve Endonezya gibi ülkelerin kaydettiği üretim artışının mevcut rekabeti şiddetlendirmesi, bu ürünlerin fiyatlarındaki düşme temayülünün önlenmesini gayri-mümkün, karakteristik bir durum haline getirdi. Ürün fiyatlarındaki bu düşüş, Fildişi Sahilleri'nden Kenya'ya, Kamerun'dan Ruanda'ya tüm Afrika köylü gelirlerine doğrudan yansıdı ve kırsal yoksulluğun daha da artmasına sebeb oldu.

Afrika'da da sefalet kırsal nüfus içerisinde daha yaygındır. Köylüler, Fildişi Sahilleri'nde toplam nüfusun yüzde 55'ini, yoksulların ise yüzde 85'ini teşkil etmektedir. Gene de toplam nüfus içerisindeki payları 2/3 iken, yoksulluk eşiğinin altında yaşayanların yüzde 80'ini teşkil ederler. Nüfusun yüzde 22'sinin kentli olduğu Kenya'da yoksulların tüme yakını köylüdür.

Kollektivizasyon Facıaları - Ne liberal ne de ihracatçı olan bazı devletler, sonunda, tarım sorununun ancak sosyalist modelin kollektivizasyon reçeteleri ile çözülebileceğine inandılar. Ne var ki, Cezayir'deki tarım devrimi, Tanzanya'daki Ujaama hareketi, Nikaragua, Mozambik ve Etyopya'da toprakların kamulaştırılması, ulusal tarımın harap olması ve sözkonusu devletlerin besin konusundaki dışa bağımlılıklarının şiddetle artması sonuçlarını doğurdu.

70'li yılların sonunda, Cezayir'de devlet öz yönetime dayalı büyük "işletmeler" ve "kooperatifler" aracılığıyla kullanılabilir tarımsal arazinin yüzde 40'ından fazlası üzerinde tasarruf hakkına sahipti ve buralarda Üçüncü Dünyadaki en mekanize tarımlardan biri uygulanıyordu. 1985'de 18 hektara bir traktörün, 500 hektara bir biçer-

döverin düştüğü, gübrenin yaygın bir şekilde kullanıldığı devlete ait bu topraklarda rekolte ülke toplamının yüzde 30'unu geçmiyor; toplam ürünün yüzde 60'ı, daha verimsiz arazilere sahip, modern üretim faktörlerine hiç de kolay erişemeyen küçük aile işletmeleri tarafından yetiştiriliyordu. Cezayir tarımı 20 yıl için, seyre değer bir karşıperformans gösterdi. 1962'de 2.3 milyon ton olan tahıl rekoltesi, 1982'de 1.4 milyon tona düşmüştü. 1966'da faal nüfusun yüzde 50'si tarımda istihdam ediliyordu. 1982'de bu oran yüzde 22'ye düşmüş, ve kırsal nüfusun yarısı mümkün olduğu ölçüde tarım-dışı sektörlere kaymıştı. Büyük, mekanize işletmelerde verimlilik, daima istenenin çok altında kaldı. Yerel üretimin, ülkenin toplam besin tüketimi içerisindeki payı 60'ların sonlarından itibaren sürekli düşerken, gıda ithalatı yılda yüzde 8 arttı. Tarımda uygulanan endüstriyel model, sektörün gelişmesini Kuzey'den gelecek teknolojiye bağımlı kıldı. Yalnızca tüketim değil üretim açısından da ülkenin dışa bağımlılığı perçinlendi. Cezayir bugün, toplumun süt hayvancılığının gerektirdiği yemin büyük bir bölümünü ithal etmektedir.

Hükümet, 1982'de, tarımın iflasını, kırların insansızlaşmasını ve konut açığının devleştiği kentlere yönelik kitlesel göçü, besin açığının 1983'de 2 milyar dolara varan faturasını resmi olarak kabul etti ve kooperatifleri tasviye ederek, kamu mülkiyetindeki tarlaların bir kısmını köylülere dağıtarak, ticari dolaşımı özelleştirerek özel tarıma geri döndü. Bunun hemen akabinde, üretimde yüzde 2- yüzde 3 civarında bir yıllık artış hızına erişilmişse de, gıda ihtiyacı yüzde 5 hızla artan ülkede, kaybedilen yıllar telafi edilmemekte, kırdan kente göçün hızı kesilememektedir.

Tanzanya'da rejimin 1967'de başlattığı ekonomideki tüm sektörlerin devletleştirilmesi tasarrufundan, tarım da nasibini aldı. 1973'de köylülerin "Ujaama" adı verilen 2000 nüfuslu ortakçı köylerde isyan edilmesi kararı alındı. 2 yıl içinde 9 milyon kişi yerinden yurdundan edilerek, kırsal nüfusun yüzde 90'ı 7300 Ujaama'ya yerleştirildi. Bu deprem, tarımsal yapıyı darmadağın etti. Köylülerin, haklı olarak, kendileri üzerinde bütüncül bir kontrol

oluşturma tasarrufu olarak algıladıkları bu zorunlu iskâna karşın dirençlerinin bariz ifadesi, tarımsal ekonominin çökmesi oldu.

Etyopya örneği, köylüleri devletleştirilmiş üretim yapıları içinde birarada toplama girişiminin saçmalığını daha da iyi göstermektedir. Monarşinin devrilmesinden birkaç yıl sonra yürürlüğe konan, çiftçilerin eski borçlarını silen ve köylülere 10 hektarlık arazi üzerinde kullanım hakkı veren 4 Mart 1975 tarihli kararname yeni iktidara müthiş bir popülarite kazandırmış, korkunç kuraklık yıllarını da geride bırakan köylüler şevkle çalışmaya koyulmuşlardı. Üretim, 1976'dan itibaren hızla arttı. Gelgelelim 1979'da yürürlükten kaldırılan 1975 tedbirleri yerini sosyalist bir tarıma yönelik yeni kararlara bıraktı. Köylüler birdenbire kendilerini eski feodal rejiminkilerden dahi daha ağır bir vergi yüküyle karşı karşıya buldular. Ürünlerin, gerçek fiyatlarının çok altında fiyatlarla, Tarım Pazarlama Şirketi tarafından pazara sürülmesi zorunlu kılındı. 1982'de, toplam 300 bin hektarlık araziyi kaplayan devlet çiftlikleri, tarıma yönelik yatırımların yüzde 95'ini kapıyorlardı ve tarımsal üretim içindeki payları yüzde 8'in altındaydı. Bu dogmatizm, kuraklığın etkileriyle de birleşince 1984-1985'de açlık faciasına yolaçtı.

Bu politikaların resmî olarak ifade edilen amaçlara tümüyle karşı sonuçlar doğurmasının altında, birincil hedeflerinin ülkenin tarımsal potansiyelinin değerlendirilmesi değil, köylünün egemen kentli bürokrasi tarafından idare edilmesi olması yatar.

Nüfus çoğunluğunun devletin alanlarının dışında kalmasına akılları asla almayan otoriter rejimler, tarihleri boyunca biraraya toplanmaya ve üretim araçlarının müsaderesine ayak diremiş olan kırsal kitlelerin özerkliğini paramparça ettiler. Bazı devletleştirme politikalarında, tarımsal rantın daha sistematik bir biçimde artırılmasına ilişkin bir hesabın etkisi olduysa da, köylüleri kontrol arzusu her zaman için ekonomik motivasyondan önce geldi.

Tarımın devletleştirilmesi doğrudan, açlık fenomeninin ciddileşmesine yolaçmışsa da, örneğin Cezayir 30 yıl-

dır petrol gelirlerinin bir kısmını halkın gıda ihtiyacının tatmini için kullanmıştır, kırların yoksullaşmasına ve kentlere göçün hızlanmasına sebep olmuştur.

Üçüncü Dünya köylülerinin büyük sefaleti, her şeyden önce, 'modern' ekonominin tarıma ve tarım üreticilerine bakışındaki küçümsemeden kaynaklanmaktadır.

Nüfus artışının meydan okuyuşuna karşı koyma mecburiyeti, bazı ülkeleri gıda üretimini arttırmaya yönelik politikalar uygulamak durumunda bırakmıştır. Ne var ki kimi zaman son derece başarılı sonuçlar vermekle beraber bu politikalar, tek başına üretim artışının ya da teknik ilerlemenin ne yoksulluk sorununu çözebileceğini ne de ekonomide daha adil bir gelir dağılımını sağlayabileceğini göstermişlerdir. Açlığı ortadan kaldırmadaki başarısızlıklar ise, daha dengeli bir artış ve daha hızlı bir büyüme sağlamak için, kalkınma stratejilerinde, köylülerin bir kenara itilmemesi, tam aksine modernleşme sürecine doğrudan dahil edilmesi gerektiğini bir kez daha ispat etmektedir.

III. Niteliğini Yitiren Çevre

Tarımın kenara itilmesi, boyutları kırsal yoksulluğun artmasından çok daha ötelere giden sorunlara yolaçtı. Kuzey modellerinin, biteviye bir biçimde taklit edilmesine dayalı bu ekonomik tercihin ilk vahim sonucu, yani gelişmekte olan ülkelerde nüfusun hızla kentleşmesi ve birdenbire patlak veren ekolojik kriz de açlığın sınırlarının gelişmesine sebebiyet verdi. Tropikal ekosistemlerin hızla bozulması 'doğal' bir seyir olmaktan çok uzaktır. Özellikle arazi rezervleri son derece mütevazi olan ya da toprakların geniş plantasyon tipi üretime ayrıldığı ülkelerde gerçekleşen ekolojik kriz, üretici kapasite ve nüfus arasındaki dengenin bozulmasının bir sonucudur.

Giderek Uzlaşılan Dengeler - Kapital, teknik uygulama ve eğitim eksiklikleri, Güney ülkelerini 40 yıldır maruz kaldıkları nüfus zorlamalarına yanıt verebilecek yoğun üretim biçimlerine geçmekten alıkoyarken, geleneksel köylü tarımı da çevreye zararlı bir seyir gösterdi:

Nadas olayının tümüyle terkedilmesi, giderek daha çok arazinin tarlaya dönüştürülmesi, ekolojik olarak hassas bölgelerde tarıma başlanması, bir zamanlar verimli olan toprağın zamanla yoksullaşmasına ve çölleşmenin hızlanmasına sebep oldu.

Sistemdeki bu krizin yanısıra, uygulamaya sokulan modern yöntemler de büyük ölçüde toprak israfına neden oldu. Amazon'daki ve daha küçük bir ölçekte Fildişi Sahillerindeki (Ülkede, 20 yıl içinde 7 milyon hektar orman alanı yokoldu) türden vahşi orman kıyımları bir tarafa, Hindistan'da ve Pakistan'da her yıl sulamayla ekime elverişli hale getirilen yeni arazilere eşit miktarlarda tarımsal alanın, sulamanın menfi etkileri sebebiyle kısırlaştığı tahmin ediliyor. Tek ürüne dayalı ekiciliğin; toprağın birleşimi üzerindeki, zaman içinde verimi iyice düşüren, menfi etkileri ve böylesi durumlarda, kullanılan katkı maddelerinin miktarının giderek arttırılmasının gerekliliği, uzun süredir bilinmektedir ve yakın zamanlarda da kaygı uyandırmaya başlamıştır.

Bir yanda gelir getirici ürünlere yönelik tarım, diğer yanda köylülerin durmak bilmeyen, yeni arazi arayışları, insanla çevresi arasındaki dengenin harap oluşunu hızlandırmaktadır. Afrika'da çöl, yılda yaklaşık 6 kilometre büyüyor. Senegal'de artan talebe karşılık verebilmek için yaygınlaştırılması ihtiyacı doğan yerfıstığı ekiciliği, ülkenin en bitek topraklarını zaptettikten sonra kuzeye doğru yönelip erozyona çok fazla maruz kalan tarım-dışı araziyi de bünyesine kattı. Ülkede, bir zamanlar temel besleyici ürünler tarımına ayrılan verimli araziler tek ürün ekimi sonucu çoraklaştı. 'Meralaştırma' girişimleri ile, hassas bölgelerdeki bitkisel dokunun tahrip edilmesi, çölün ilerleyişinin karşısındaki yegane engeli de ortadan kaldırdı. Öte yandan, verimi gülünç denecek kadar düşük arazilerde sürdürülen darı ekiciliği, topraktaki nitelik kaybının üretim miktarındaki yansımalarını telafi etmek için giderek daha çok alana yayıldı ve bu alanların da çoraklaşmasına sebep oldu.

İşlerlikli bir yeniden ağaçlandırma ve bitkisel dokuyu koruma politikasının olmaması; nüfus baskısıyla birleşen

kırsal yoksulluğun, giderek daha fazla ağacın, kamu güçlerince kırsal dünyanın maddi gücüne uygun ikame edici enerji kaynakları vaat edilmediğinden Sahel bölgesinin temel enerji kaynağı olma niteliğini koruyan 'yakacak odun' niyetine kullanılmasına sebebiyet vermesi, mevcut orman alanlarındaki tahribatı hızlandırdı.

Durum Asya'da da farklı değil. Örneğin, Tayland, tarımsal üretim artışını ekili alanların düzenli olarak genişletilmesine dayandırdı. 1961 ile 1980 arasında ekili arazi iki katına çıkarken orman alanları yarıya indi. Bugün, ülkedeki ekili arazi giderek artan bir erozyon fenomeni ile karşı karşıya. Orman alanları Kamboçya, Birmanya ve Laos'ta da tahribattan kurtulamadılar.

Brezilya'da gelir getirici ürünler özellikle de şekerkamışı üretimi yapılan transplantasyon sistemi, köylüyü vahşi bir biçimde harap edilen Amazon'a yönlendirdi.

Son olarak, nüfus artışındaki hız da tarıma elverişli toprakların kentleşmeye kurban gitmesine neden oldu. Çin'de her yıl 300.000 hektar ekilebilir alan kent betonlarının altında kalmaktadır. Cezayir'de ise sahillerdeki bitek topraklar, 30 yıldan bu yana, yeni kentler tarafından tüketilmektedir.

Cömert Ancak Tükenmekte Olan Dünyamız - Hiç şüphesiz, gezegenimiz henüz tıkanma noktasına gelmedi. Toprakların sürekli yoksullaşması sebebiyle, kısa dönemde ciddi bir açlık felaketine maruz kalabileceğimizi öne süren teoriler ise, şu an için vakitsiz bir felaket tellallığı yapmaktalar. Ne var ki gidişatın hiç de iyi olmadığı ve 2000 yılında özellikle daha şimdiden aşırı kalabalık bazı ülkelerin nüfuslarının topraklarının kapasitesinin çok üstüne çıkacak gibi gözüktüğü de yalan değil. Afrika'da ekvatorun kuzeyinde kalan toprakların yüzde 11'inin su, yüzde 22'sinin ise rüzgar erozyonuna maruz kaldığı tahmin edilmektedir. Yakın-doğuda bu oranlar sırasıyla yüzde 17 ve yüzde 35'tir. Gezegenimizde arklı sulama yapılan arazinin yüzde 30'u bataklaşma ya da tuzlanmaya maruz kalmaktadır. Her yıl, 11 milyon hektardan çok tropik orman tahrip olmakta; yeniden ağaçlandırma faaliyetleri bu kaybın ancak yüzde 10'unu karşıla-

yabilmektedir.

Faciaya varan insani sonuçları, düzenli aralıklarla, dünya kamuoyunu sarsan büyük iklim felaketleri, sık sık yapıldığı gibi, açlığın tek nedeni olarak sunulmamalıdır. Zira bu afetler, gerçekte yalnızca kırsal nüfus ile çevresi arasındaki dengedeki mevcut bozulmayı hızlandırmaktadır ve en kıyıcı açlık felaketlerinin kökeninde, kuraklığın besin üretimi üzerindeki menfi sonuçlarından çok, bu dengedeki bozulma yatmaktadır. Etyopya'da, Mozambik'te, Sahel'de, Brezilya'nın Kuzeydoğu'sunda insanların besinsiz kalmasına, 70'li ve 80'li yıllarda yüzbinlerce kadın, erkek ve çocuğun ölümüne yağış problemlerinin ekosistemleri tahrip edici üretim biçimiyle ittifakı sebep olmuştur.

Günümüz koşullarında, bir yandan durmaksızın daha çok üretime gereksinimi, diğer yandan üretim ve verimlilik artışlarıyla birlikte tehdidi iyice artan ekolojik kriz ile tanımlanan bu kısır döngüden nasıl çıkılabileceği bilinmemektedir.

IV. Kentlere Akın

Büyük köylü sefaletinin, kırsal nüfusun, özellikle de topraksız köylülerin içine düştükleri çıkmazın en çarpıcı sonucu kırdan kente göçtür. Güneyin kırsal bölgelerinin, mevcut nüfusun köylerde kalmaya devam etmesini sağlayabilmekteki yetersizliği, kitlelerin, daha iyi yaşamaya ilişkin olanaklar taşıdığı zannedilen bir modernliğin sembolü olan, tüm zenginliğin kaynağını teşkil eden iktidarı içinde barındıran, 'hayatta kalmayı' mümkün kılacak pek çok alan içeren etkinliklerin yoğunlaştığı 'kentler'e doğru akmasına neden olmuştur. Ne var ki bu kentler, her yıl köklerinden koparılıp kendilerine çektikleri yüz binlerce köylüye, bir 'serap'tan başka bir şey vaat etmemektedirler. Zira, 19. yüzyılda Avrupa'da yaşanan deneyimin aksine, kırdan kente göçün nedeni endüstri devriminin karakterize ettiği gibi, 'el-emeğine' duyulan ihtiyacın artması, yani işgücü talebindeki patlama değildir. Üçüncü Dünyanın büyük yerleşme merkezleri bugün, tüm göç-

menlere istihdam olanağı sunamamaktadır ve bu insanlar, geçtiğimiz yüzyılın sonunda ve yüzyılımızın başlarında Avrupa'da 10 milyonlarca kişinin yaptığı gibi, şanslarını eski-kıtanın uzun zamandır sahip olduğu sömürgeleştirilebilir dev alanlarda deneme şansından da yoksundurlar. Gerçekten de, tarihin o zamana dek kaydetmediği boyuttaki dinamizmine karşın, Avrupa sanayilerinin de bir süre sonra tarımdaki modernleşme sonucu yaşam şanslarını yitirip kentlere akın eden tüm kırsal nüfusa istihdam olanağı sağlamakta yetersiz kaldıkları; Almanya, Büyük Britanya, İtalya, İrlanda, İsveç gibi ülkelerin toplumsal patlamayı önleyebilmek için, yurttaşlarını başta Kuzey Amerika'ya olmak üzere Güney Amerika ve Okyanusya'ya göç etmeye teşvik ettikleri; imparatorlukların zenginliklerini kolonilere akıttıkları sık sık unutulmaktadır. 1950 ile 1930 arasında denizaşırı ülkelere yerleşmek üzere eski kıtayı terkeden Avrupa'lıların sayısı 60 milyondan fazladır [Bessis, 1983].

Üçüncü Dünya'nın işsiz kitleleri, şanslarını deneyebilecekleri bir 'Amerika'dan yoksundurlar. Kent ise, onlar için yalnızca, yoksulluk duvarına çarpan çıkmaz bir sokaktır. Zira, göç eden köylü ailesi, yaşamını güçlükle sürdürdüğü bu dünya kentinden ne kendisini hiçbir şeyin beklemediği köyüne geri dönebilmekte, ne de artık hiç mi hiç işçi talebi olmayan Kuzey ülkelerinin uzak metropollerine sıçrayabilmektedir.

Hakikaten de 1945 ile 1975 arasındaki hızlı büyüme dönemlerinde Batılı endüstri ülkeleri, Üçüncü Dünyanın bu artı emek gücünü başından savmasına yardımcı olabilmişlerdir. Meksikalıların ABD'ye, Cezayirlilerin Fransa'ya kitleler halinde göç etmeleri, nüfus patlamasına hazırlıksız yakalanan bu ekonomilerin üzerindeki baskıyı hafifletmişti. Gelgelelim, 19. yüzyıl Avrupa'sına kıyasla Üçüncü Dünya kitlelerinin oldukça küçük bir oranını kapsayan bu göç dalgası, 70'lerin ilk yarısında ekonomik krizin ilk belirtilerinin ortaya çıkmasıyla pratikte sona erdi. Bugün ise yalnızca 'yasadışı' yollarla son derece marjinal oranlarda sürüyor. Durmaksızın akan kitleleri kucaklayabilmekte yetersiz kalan Üçüncü Dünya kentle-

ri, bugün, işsizlere hiçbir şey vaat etmemektedir Üçüncü Dünya'nın bazı ülkelerinde faal çağdaki nüfus içinde işsizliğin oranı 1/2'ye varmaktadır. İşlenmeyen bu işgücünün bir kısmı, kaydettiği patlama kentli lumpen proleteryanın mevcudiyetini sürdürmek için geliştirmek zorunda kaldığı bir stratejiyi ifade eden, informal bir sektöre kaymaktadır. Pek çok uluslararası örgütün, örgütlü ekonominin istihdam olanağı sağlamadaki yetersizliğine karşın mucizevi bir alternatif olarak umut bağladığı bu sektör, bu beklentilerin aksine, son derece iğretidir ve bizatihi yoksulluk etmeni olan muhtelif marjinal toplumsal davranış biçimlerinin gelişmesine sebebiyet vermektedir. Üçüncü dünyanın kentli kitlelerinin giderek artan bir bölümüne hayat öpücüğü verdiği tartışmasız da olsa, bu sektörü sefalete karşı bir çözüm olarak düşünmek büyük bir hatadır.

Ölçekteki büyük farklılıklara karşın, gerek Güney'deki gerek Kuzey'deki kentlerin açları, benzer bir lanetlenmişliğin acısını çekmektedirler. Kalküta'dakiler gibi New York'takiler de, Rio'dakiler gibi Paris'tekiler de mantığı, her yerde, bir 'dışlanmayı' da içeren bir sistemin kurbanıdır. 'Çalışmak' Kuzeyde de Güneyde de bir hak olarak telakki edilmemektedir. Teşekküller, mevcut işgücünden ihtiyaçlarına tekabül eden miktarı talep etmektedir. Sayıları dönemine göre azalıp çoğalan, geride kalanların ise kendilerine bahşedilecek -tabii ülkeleri zengin se!- asgari ölçülerdeki paradan başka bir şey beklemeye hakları yoktur; onlara sokaklardan başka seçenek bırakılmamıştır. İşsiz, parasız ve bol bol üreten ülkelerde bile son dereçe pahalı olan gıda ürünlerine erişebilme olanaklarından yoksundurlar.

Paranın ve emeğin değeri üzerine kurulu toplumlar için işsizlik, Kuzeyde de Güneyde de, ekonomik açıdan bir felaket, toplumsal açıdan bir beladır. Yalnızca sefalete yolaçmakla kalmaz; toplumsal statüsünü tümüyle yitirmiş, 'dışlanmış' işsizlerden oluşan marjinal gruplar yaratır. Toplumun kenarına itilmiş, bekleyecek hiçbir şeyi olmayan bu 'dışlanmışlar' da benzer bir geleceği durmadan yeniden üretirler. Zira çocukları okula gitmeyecek, gece-

kondunun ufukları dışında kalan dünyayı tanımayacak, her yolu mübah sayarak basitçe hayatta kalmaya çalışacaktır.

Sözün kısası, kentsel sefaleti kırların sefaleti üretmektedir. Güney'deki köylü tarımlarının programlanmış ölümleri bugün milyonlarca insanın yaşamını tehdit etmektedir. Açlığın hâlâ sürmesi, pek çok kişi tarafından 'yalnızca kabuledilmez' bir durum olarak değil, Üçüncü Dünyadaki pek çok rejimin politik istikrarsızlığının dolayısıyla uluslararası dengelerin kırılganlığının belirleyici faktörü olarak değerlendiriliyorsa da, bu belayı ortadan kaldıracak tedbirlere yöneldiği bugün için maalesef söylenemeyecektir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AÇLIK, ULUSLARARASI İLİŞKİLERİN DAİMİ UNUTULMUŞU

I. Besin Bolluğu

Avrupa'da ve Kuzey Amerika'da çok fazla besin üretilmektedir. Son derece modern makinaların kullanıldığı kırsal bölgeler, tarımın ulaştığı yetkinliğin, faydalandıkları etkili korumaların ve yürürlüğe konan fiyat politikalarının yardımıyla giderek daha çok üretir olmuşlardır. Tüketim seviyelerinin yüksekliğine karşın iç pazarlar bu gelişmenin ritmine ayak uyduramamaktadırlar. Bu durum, Kuzey ülkelerini, ister hibe ederek ister satarak, bu artı ürünleri elden çıkarmak; uzun dönemde hem maliyetli hem de can sıkıcı olabilen stoklarını eritmek zorunda bırakmaktadır.

Yeni bir paradoksla karşı karşıyayız. Gezegenimiz açısından maliyetini hâlâ tam olarak hesaplayamadığımız bu şaşkınlık verici üretim kapasitesi, pek çok insanın açlık çektiği dünyada, çözdüğünden daha fazla problem yaratmaktadır. Burada, beslenme gereksiniminin tatmininin, her zaman, sahip olunan kapasiteye bağlı olmadığını bir kez daha ifade edeceğiz. Zira, ziraatçilerin fiyatları düşük buldukları zaman sebze ve meyveyi yaktıkları ülkelerde bile açlık vardır. Bu sorun, dünya ölçeğinde düşünülmelidir. Kuzey tarımının, yapısından gelen, artı-üretimi, pek çok Güney ülkesinin, aynı ölçüde yapısal nitelik taşıyan, besin açığının başlıca sebeplerindendir. Artı-üretimi yapan ülkelere dahi çok pahalıya malolan bu durum gezegenimizi, dobra dobra 'gıda yardımı' adı altında dağıtılmadığı zaman gerçek maliyetinin çok altında fiyatlarla satılan envai çeşit gıda maddesiyle doldurmaktadır. Aynı olanaklardan yararlanmayan hiçbir tarım, fiyatlarını geçerli seviyeye indirip, ucuzculuğun hüküm

sürdüğü dünya tarım pazarında rekabet edememektedir.

Kuzeyde, Sübvanse Edilen Tarımsal Üretim - Gerçekten de, Batılı ülkelerde tarım, uzun yıllardan beri geniş ölçüde sübvanse edilmektedir. 12'ler Avrupasında üreticilere, dünya rayicinin üstünde bir fiyat garantisi verilmiştir. İç pazardaki fiyatların daha düşük olduğu ABD'de ise, ziraatçiler, üretim esnasında, doğrudan ya da dolaylı, pek çok sübvansiyondan yararlanmaktadırlar. Her iki durumda da, ulusal tarımı dış pazardaki rekabet karşısında rahatlatmaya yönelik bir 'korumacılık' hakimdir. Lome Andlaşması ile bağlı olan Afrika, Karaib ve Pasifik ülkeleri, 12'lere Topluluk Tarım Politikası (TTP) kapsamı içinde kalan ürünleri ihraç edememektedirler. Mağrip ülkelerinin topluluğa turfandalık ve zeytinyağı ihraçları, katı bir kotaya tabidir. ABD'de, ülkeye yönelik tarımsal ürün ihracatı üzerindeki kısıtlamalar, ulusal üretimin öneminin ve içpazarı doyurma kapasitesinin bir fonksiyonu olarak periyodik aralıklarla yeniden belirlenmektedir.

Bu ülkelerin tarımlarının büyük yatırımlar gerektiren endüstrilere dönüşmeleri, bugünkü üretim seviyelerine erişmeleri böyle böyle mümkün olmuştur.

60'ların başlarında AET'nin büyük bir tahıl açığı vardı ve üye ülkeler üretimlerinin çoğunu ihracatla karşılıyorlardı. Bugün ise topluluk üyelerinden 6'sı, bir blok olarak düşünüldüklerinde, dünyanın en büyük tahıl ihracatçılarından birini teşkil etmektedirler.

Ne var ki başlangıçta hiç de saçma olmayan bu politika, ziraatçilerin, etkinliklerinin dünya piyasalarındaki fiyatlar üzerindeki etkisini hiç düşünmeden, üretmeye devam etmeleriyle, stokların düzenli olarak artması sonucunu vermiştir. Üreticiye ödenen fiyatla dünya rayiçleri arasındaki fark da duruma göre devletler yahut topluluk bütçesince üstlenilmiştir. AET, besin ihracatını geniş ölçüde sübvanse etmektedir. ABD'de üreticiye verilen destek, ürünün sürüm olanaklarıyla orantılı değildir. Bu önemli miktarlarda artı-ürün için dış-pazarlar bulmak zorunlu hale gelmiştir.

70'lerin ortalarından bu yana, Sovyetler Birliği, Batı-

nın tahıl üretiminin en kayda değer müşterisidir. İç pazarındaki fiyatları dünya rayicinin 4-5 kat üzerinde tutması sayesinde, pirinçte kendi kendine yeterli hale gelen Japonya uluslararası pazardaki başlıca buğday alıcılarından biridir. Pazarı, hayvan besini olarak kullanılan ABD orijinli tahıl ve yağlı proteinlere son derece açık olan AET de, ABD'den 7 milyar dolarlık tarımsal gıda ithal etmektedir. Ne var ki besicilikte tümüyle Amerikan ürünlerinin kullanılır olmasıyla, topluluğun hayvan besini üretiminde stoklar oluşturmaya başlamıştır. Ve Brüksel bu durumu engellemek ister gibi göründüğünde, Washington, hemen, Avrupa tarım ürünlerinin ABD pazarına girişi konusunda karşı önlemler alacağı tehdidini savurmuştur. Yani, Atlantiğin öte yakasında, tarımsal ihracat gerçek bir zenginlik kaynağı olarak kabul edilmektedir. ABD'nin toplam ihracatı içindeki payı, yıllara göre, yüzde 12 ila yüzde 20 arasında değişmektedir ve tarım, ülkenin üretim fazlası çıkartan nadir sektörlerindendir. Fransa'da ise tarımsal besin ihracatı 'yeşil-altın' metaforuna yakışır önemdedir. Amerika'nın tahıl bölgelerini etkisi altında bırakan istisnai kuraklık dönemi hariç, üretimleri düzenli olarak artan Avrupa ve Amerika, 10 yıldır, dünya pazarından yeni pay kapma, özellikle de, ne pahasına olursa olsun, Üçüncü Dünyanın ödeme gücü yüksek, besin açığı fazla bölgelerine doğru genişleme mücadelesi içindedir. ABD'nin gerçek hedefin zaptedilecek yeni pazarlar yaratmak olduğunu asla gizlemediği, Avrupa'nın 60'ların sonlarından itibaren aşırıya vardırdığı 'gıda yardımları' çerçevesinde bugün 11 milyar ton dolaylarında tahıl dağıtılmaktadır. Bir milyar tondan biraz fazlası 'acil durumlara' cevap vermeye haydi haydi yeten bu miktarın kalan kısmı, büyüyen stokları eritmek, kaydadeğer miktarlardaki tahılı pazardan kaçırıp fiyatların düşmesini önlemek, bazı dost ülkeleri ithalattan kurtarıp finansal yüklerini azaltmak ve kuşkusuz pazarlara sızmayı kolaylaştırmak gibi stratejilere hizmet etmektedir. Avrupa aşırı boyutlardaki süttozu ve tereyağı stoklarından, 1988'e dek ancak 'gıda yardımı' adı altında kurtulabilmiştir.

Bu pazarda 'ticaret', dünyanın iki büyük tarımsal gü-

cünün gelişmekte olan ülkelerin büyük pazarını kapabilmek için fiyat indirimiyle, ödeme kolaylıklarıyla, sübvansiyonlarla kıran kırana bir rekabete girişmeleri anlamına gelmektedir. Bu yarışın ödülü ise azımsanacak gibi değildir. Çin hariç, Üçüncü Dünyanın tahıl ithalatı 1960'la 80 arasında üçe katlanmıştır. 1988'de pazara sürülen tahılın yüzde 53'ünü gelişmekte olan ülkeler satın almışlardır. Tahıl pazarındaki payı 1961'de yüzde 40 olan buğday, bugün 100 milyon tonla toplam ticaret hacminin 2/3'ünü teşkil etmektedir. Yalnızca Kuzey Doğu Afrika bile, yarısı Mısır tarafından olmak üzere, yılda 13 milyon ton buğday ithal etmektedir. 1986'da buğday unu, ABD ve AET'de satış fiyatının 1/3 ile 1/2'ye varan oranlarda sübvansiyon görmüştür. İhraç edilen buğdayın tonu, Kanada'da 73, ABD'de 83, 12'ler Avrupa'sında 133 dolar sübvanse edilmektedir. Bu dönemde, ithalatçı ülkeler dünya piyasasındaki tahıl fiyatlarının ton başına 100 dekar civarında seyretmesini büyük bir fırsat olarak değerlendirmişlerdir. Gelgelelim, aynı ülkeler içine düştükleri bağımlılığın olumsuz yönlerini, Amerikan rekoltesinin 1989'daki düşüşünü takiben, uluslararası tahıl fiyatlarının ucuza geçmesiyle birlikte bir anda idrak etmişlerdir. O yıl, gelişmekte olan ülkelerin tahıl faturasındaki artış 29 milyon dolara varmıştır.

Hayvansal ürünler de, bu devasa fuara dahildir. ABD, 1987'de AET'nin geleneksel mahreci olan Irak ve Mısır pazarlarını fethetmek için kümes hayvanları ihracatında ton başına 587 dolar sübvansiyon uygulama kararı aldı. Avrupa'nın Afrika'ya yapılan hayvan ihracatı karşılığında ödediği teşvik ise 1974'te iskeletin kilosu başına 2.5 Frank iken, 1989'da 6.91 Franka yükseldi.

Uluslararası Pazarlar ve Tüketici Baskısı Altında Güney Tarımı - Dış pazardan tedarik etmenin bunca kolaylaşması karşısında, pek çok Güney ülkesi, temel besin ürünlerine yönelik ekicilik faaliyetlerini feda etti. Özellikle bazı Asya ülkeleri gübre, seçilmiş tohum ve sulamada sübvansiyonlar sağlayarak, ürünlerin üretimini artırmaya yöneldilerse de, diğerleri çabalarını başka alanlara kaydırarak, ulusal üretimlerinin bu dalavereli

dış rekabetin koşulları karşısında direnmesini engelledi-ler. Üreticiye üretim faaliyetleri esnasında hiçbir destek sağlamayan bu ülkeler, koruma politikalarına da başvurmadılar. Yabancı ürünler, gümrüksüz ya da çok düşük bir gümrük vergisiyle girdikleri bu pazarlarda yerel ürünlerden çok daha ucuza satılır oldular.

Örneğin Afrika'nın Sudan bölgesinde, ithal pirincin fiyatı, yalnızca yerel olarak üretilen pirincinkinden değil, geleneksel tahıllarınkinden de daha ucuzdur. Öte yandan, fiyat tavanının ithal ürünlerin fiyatına göre belirlenmesi, geleneksel tahıl ekiciliğini giderek düşük kârlı bir etkinlik haline getirmekte, köylüleri başka alanlara yöneltmektedir. Dünyanın en yetkin ve en fazla destek gören tarım sektörlerince üretilen ürünlerin rekabetine tabii kılınan Afrika köylüsü bu yükü taşıyamamaktadır. Dakar'ın, Abidjan'ın, Duala'nın insanları, bugün doğrudan doğruya ithal ürünleriyle beslenmektedir.

"Öldüm" fiyatlarıyla yapılan rekabet uluslararası hayvansal ürünler pazarı için de geçerlidir. Bir hayvancılık ülkesi olan Kamerun'da, kentsel et tüketiminin yüzde 40 ile yüzde 60 arasında kalan bölümünü, AET'den çok düşük fiyatlarla sağlanan 'donmuş et' teşkil etmektedir. Uluslararası pazardaki et fiyatları 1980 ile 87 arasında ortalama yüzde 50'lik bir düşüş kaydederken, kıyı ülkeleri de bir zamanlar Sahel'deki komşularından canlı hayvan ithal ederek karşıladıkları hayvansal protein ihtiyaçları için denize yönelmeye başlamışlardır. Afrika çıkışlı ürünlerin, Fildişi Sahilleri, Nijerya ya da Togo gibi ülkelerin hayvansal besin ithalatları içindeki payı 1980'de yüzde 60 iken 1987'de yüzde 13.8'e düşmüş, Sudan ihracatçıları, bu pazarda yaklaşık 300.000 büyükbaş hayvanlık bir pay kaybetmişlerdir [Solagral, 1990].

Tüketimde Subvansiyon Sorunu - Kısacası, doğal pazar alanlarını, yani kentleri, yitiren hayati ürünlere yönelik ulusal tarım faaliyetleri büyük güçlüklerle karşı karşıyadır. Üçüncü Dünya devletlerinin çoğu tarafından uzun zamandır takip edilen gümrük politikalarının; fiyat oluşturma ve kur değişim sistemlerinin etkisiyle ithalat maaliyetleri giderek düşmekte; sürekli olarak yerel üreti-

min zararına ithalata prim verilmektedir. Bir intihar girişimiyle mi karşı karşıyayız? Kuşkusuz hayır. Sorun yönetenlerin öncelik tanıdıkları alanların köylülerinkinden çok daha farklı olmasından kaynaklanmaktadır.

İmalat endüstrisini geliştirmeyi seçen ülkelerde, temel gıda fiyatlarını mümkün olduğunca düşük tutup imalatta çalışanlar için düşük ücret politikaları uygulamak neredeyse zorunludur. Ancak bu, tek sebep değildir. Her yerde ve uzun zamandan bu yana, kentsel nüfusun politik ağırlığı kırsal nüfusunkinin çok ötelerindedir. Güney ülkelerindeki rejimlerin çoğu, toplumsal tabanının önemli bir kısmını bürokrasi içerisine yerleştirmiş; Tunus'tan Brezilya'ya tüm devletler bu oluşum halindeki orta sınıfın gelişmesini teşvik etmişlerdir. Dolayısıyla da bu kesimin mümkün olduğu oranlarda tatmin edilmesi ülkeler açısından bir gereklilik arzetmiştir. Öte yandan, fiyatlarını, alım gücü sınırlarının içinde kalmasını sağlayarak kentli proletaryanın başkaldırmasının önünü kesmek gerekmektedir. Zira böylesi toplumsal patlamaların sonuçları, yönetici ekiplerin iktidardan düşmesine kadar varabilmektedir. Kısacası, biraraya gelen ekonomik ve politik zorlamalar besin maddelerinin mümkün olduğunca ucuza satılmasına; en yoksul ülkelerde, genelde, polis, ordu, merkezi iktidar temsilcileri gibi devlet hizmetlilerine gizli imtiyazlar sağlayıp köylüleri cezalandıran uluslararası gıda yardımlarını elden kaçırmamak için büyük çabalar harcanmasına sebep olmaktadır.

İlgili devletlerin, yaptıkları ekonomik tercihin mali sonuçlarını karşılamakta güçlük çekmeleri, kentsel yoksulluğun boyutlarını da arttırmıştır. Besin fiyatlarının sözkonusu rejimlerin politik istikrarını koruyacak sınırlar içinde tutulması önemli boyutlarda bir mali yük getirmektedir. Ve çok zaman bu yükün, kamu tarafından üstlenilmesi sözkonusudur. Örneğin, üreticiye ödenen fiyatı yüksek tutarak ulusal tarımı desteklemek isteyen ülkeler, dünya rayiçleri birden yükseldiğinde tahıllar, zeytin, şeker gibi temel besin ürünlerinin tüketiminde sübvansiyon uygulamak durumunda kalmışlardır. Bu sübvansiyonlar ise, son on yıllarda hızlı bir kentleşmeye maruz

kalmış olan sözkonusu devletlerin bütçeleri üzerinde ağır bir yük oluşturmuştur. Böylesi telafi mekanizmaların maliyeti Tunus'ta yıllık bütçenin yüzde 10'unu kapsamaktadır. Fas'ta 1980'de toplam devlet harcamalarının yüzde 10'unu teşkil ederken, 1983'de yüzde 2'ye inmiştir. Hindistan'da gıda maddeleri üzerindeki sübvansiyonlar 1974 ile 90 arasında 8 kat artmıştır. Çin'de tüketim sübvansiyonlarının bütçedeki payı 1978'de yüzde 6 iken, üreticilere ödenen fiyatlardaki artışı takiben 1984'te yüzde 15'e yükselmiştir. Meksika hükümetinin 1965'te kurduğu Ulusal Tanzim Satış Mağazaları, devletin besin fiyatlarını düzenlemek için kullandığı başlıca müdahale aracına dönüşmüştür. 1990'da sübvansiyon gören besinlerin fiyatları yüzde 90 ile yüzde 200 arasında artar, aynı dönemdeki ücret artışları yüzde 60 civarında kalırken fasulye, tanzim satış mağazalarında özel dükkanlara göre üç kat daha ucuza satılmıştır.

Ulusal buğday tüketiminin 3/4'ünün ithal ürünlerle karşılandığı Brezilya'da 1974'te, dünya piyasasındaki tahıl fiyatlarının fırlamasıyla birlikte bir sübvansiyon mekanizması tesis edilmiştir. 1982'de federal devlet bütçesine maliyeti 800 milyon dolar olan bu sübvansiyonlar, bir sonraki yıl ciddi bir biçimde budanmıştır.

Sri Lanka'da 80'li yıllarda pirincin tüketici fiyatına yapılan sübvansiyonlar, neredeyse, hindistan cevizi, çay ve kauçuk üreticilerine ödenen toplam meblağa denk boyutlar almıştır.

Bütçe açıklarında aşırı bir artışla karşı karşıya kalan pek çok ülke, bu sübvansiyonları azaltma çabasına girmiş; bunun sonucu ise Kahire'den Tunus'a, Kazablanka'dan San Domingo ve Karakas'a tüm kıtalarda kentli yoksul kitlelerin, zaten düşük olan alım güçlerinin uğradığı bu saldırı karşısında sokaklara dökülmesi olmuştur. Dünya tarihinin son 40 yılı, çoğunlukla kanla bastırılan ancak iktidarın sonuçta boyun eğmek zorunda kaldığı halk ayaklanmalarıyla doludur. Yani, kentsel yoksulluğun şiddeti, Güney ülkelerinin bütçe açıklarını sistematik bir biçimde fiyat arttırarak dengeleme olanağından mahrum bırakmakta; öte yandan, tarım sektörüne öde-

nen payın yükseltilip köylülerin durumunun iyileştirilmesine fırsat tanımamaktadır.

Kısa dönemli zorunluluklar, temel besin ürünlerine yönelik tarımın korunması ihtiyacıyla da çelişmektedir. Kaynaklarının büyük bir kısmını gümrük gelirlerinden sağlayan en yoksul Üçüncü Dünya ülkeleri, gıda ithalatlarını sınırlama konusunda hiçbir özen göstermemektedirler. Zira ithalatların azaltılması ve tarımın değer kazanması temeline dayandırılmış politikaların kazançları ancak orta ve uzun dönemde hissedilebilecekken, boyutları bunca mütevazi de olsa gümrük vergileri, kamuya ciddi bir mali katkıda bulunmaktadır. Mali ya da Benin gibi memur maaşlarını ödemekte dahi zorlanan ülkelerde, günlük sorunları çözmek yerine uzun dönemli kehanetlerde bulunan ekonomik stratejiler yalnızca şaşkınlık uyandırmaktadır.

Kuzeyde Aşırı, Güneyde Yetersiz Üretim - Tarımsal gelirin ekonominin diğer sektörlerine transferi, temel besin ürünlerine yönelik ekiciliğin terkinin ithalatla telafisi ve endüstriyel el emeğini rekabet edebilir seviyede, kentsel yoksulluğu ise tahammül edilebilir sınırlar içerisinde tutma temelleri üzerine oturtulan politikalar Güney ülkelerinde, zengin Batı'dakinin tam aksi bir durum yaratmışlardır. Fransa, Hollanda ya da Amerika'da tarımcı korunmakta, finansal destek görmektedir. Yani, dünya pazarındaki dalgalanmalara karşı bir sığınağa sahiptir. Böylesi bir politikanın yükü ise, bir yandan besin ürünlerine dünya pazarındakinden daha yüksek fiyatlar ödeyen bütçe, diğer yandan tarım sektörüne finans aktaran topluluk mekanizmalarıyla tüketiciye taşıtılmaktadır. Ancak, buradan, üreticinin tüm sorunlardan arınmış olduğu anlamı çıkartılmamalıdır. Batı tarımının yüksek verimlilik düzeyinin korunması için gerekli yatırımlar ve ülkeler arasında süregiden rekabet ortamı; köylülerin önemli oranlarda borçlanmalarına yolaçmış; bu ortamda yalnızca en başarılı işletmeler ayakta kalabilmiştir.

Öte yandan, tarıma verilen desteğin ulusal bütçe üzerindeki ağırlığı karşısında sıkışan ilgili hükümetler, sektöre yapılan yardımları azaltmak durumunda kalmışlar-

dır. Örneğin, süt ve tereyağındaki üretim fazlasıyla başa çıkamayan AET ülkeleri, stok eritme ve süt ürünleri için kota tesis etme politikaları oluşturmuş; kotanın üzerine çıkan üreticileri, sübvansiyon kapsamının dışında tutmuşlardır. 1987-90 arasındaki üç yıl içerisinde, stoklar kayda değer bir ölçüde azalmıştır. Bu politikanın takibi ile AET, 1995'te, üretim-tüketim arasında tam denge durumuna erişebilecektir. Kuzey Amerika'da uzun süredir yürürlükte olan, üreticinin tarlasının bir kısmını ekmemesini sağlamaya yönelik teşvikler, tahıl stokları kontrol edilemez seviyelere ulaştıktan sonra Avrupa'da da uygulamaya başlanmıştır. Ancak, tarıma verilen desteğin bu ülkelerin sektörde hakimiyeti ellerine geçirmelerini, tarımsal endüstrinin bazı kollarında altedilemez tekeller oluşturmalarını mümkün kıldığını da, her halükarda, teslim etmek gerekmektedir.

Akılcıl sınırlar içinde tutulduğu takdirde, böylesi bir politikanın yıllardır olduğu üzere, dünya pazarının işleyişini alt üst etmesi önlenebilir. Ne var ki, üretkenlik esasına dayalı mantık, 'durgunluğu' yasaklamaktadır.

Ekonomik hayatla doğrudan bütünleşmiş bulunan tarım, bugün zengin ülkelerde, gerek yaptığı kimyasal ürün ve makina alımlarıyla, gerekse teşvik ettiği muhtelif yeni faaliyet alanlarıyla, endüstrinin başlıca müşterilerinden biridir. Tarım sektöründeki herhangi bir durgunluk, pek çok endüstri koluna doğrudan yansımakta; sonuçları enine boyuna düşünülmeden teşvik edilen tarımsal büyüme ise bir dizi bağımlı endüstriyi de ilgilendirdiğinden kamu güçlerince sürekli desteklenmektedir.

Buradan bakıldığında, arz-talep dengesine yönelik politikaların takibindeki isteksizlik daha iyi anlaşılabilmektedir. Gerçekten, Güney ülkelerinde de son 30 yılda, üretiminde gelişme kaydedilen ürünler, kamu güçlerince desteklenenlerdir. Ancak genelinde Üçüncü Dünya köylüsü, özel olarak da temel besin ürünleri ekicisi hiçbir yardım ya da destekten faydalanmamıştır. Buna karşın, gelir istikrarının bozulması ve kırsal dünyanın üretim koşullarının iyileştirilmesinden vazgeçilmesi pahasına tüketim sürekli olarak sübvansiyon görmüştür.

Dünyanın tarım devleri, tarımsal üretimi ve ihracatı desteklemeye bundan böyle de devam edebilecekler midir? 1989'da tarıma yapılan yardımların OECD ülkelerine maliyeti 220 milyon dolardır ve Atlantiğin iki yakasındaki ülkeler; tarafları intihara götürebilecek olan bu rekabete bir son vermek için teoride anlaşmışlardır. Ne var ki GATT kapsamında 1987'de başlayan ve 1990 Aralığında liberal esaslara dayalı yeni bir dış ticaret yönetmeliğinin oluşturulmasıyla sona ermesi gereken Uruguay Roundu Toplantılarındaki çok taraflı ticaret konulu müzakereler, 'tarım dosyası' sebebiyle sekteye uğramış; AET ve ABD, tarım ürünleri ihracatında uygulanan sübvansiyonların indirilmesi üzerinde uzlaşmaya varamamışlardır, Avrupalıların, ihracatçıya yapılan geri ödemelerin 1986 ile 1996 arasında kademeli olarak yüzde 30 azalmasına ilişkin önerileri, 1985'te başlattıkları 'İhracatı Geliştirme Programı' ile bu tür sübvansiyonları önemli oranda arttıran ABD tarafından reddedilmiş; Uruguay Roundu öngörülen tarihte bitirilememiştir. Avustralya, Yeni Zelanda ve Arjantin'in başı çektiği önemli ancak ikincil güce sahip ihracatçı 16 ülkeden oluşan Cairne Grubu da tarıma verilen desteğin tümden kaldırılmasına ilişkin ısrarını sürdürünce ılımlı bir yol tutulması taraftarı olan AET, PAC'ın terki ve yeni bir uluslararası pazar örgütü kurulması konusundaki isteğinde enikonu yalnız kalmıştır.

Tarım bir kez daha çelişkilerin odak noktasında yeralmaktadır. Tarım ürünleri mübadelesinin dünya ticareti içindeki payının 1950'lerde yüzde 56 iken, 1990'da yüzde 11'lere düşmesinin konuya atfedilen önemle çeliştiği söylenebilir. Ne var ki tarım sektörünün tümden liberalleşmesinin doğuracağı sonuçlar ihracatçıların ilgi alanının çok ötelerine uzanmaktadır. Esasen, tarıma verilen desteğin azalması, AET'ye, hegemonik konumunu her halükarda sürdürmek isteyen ABD'den daha pahalıya malolacaktır. Zira bu durum, AET'nin tarımsal ticaret dengesindeki açığı daha da arttırabilir. Ötesinde, bu destekler, sonuç itibariyle, bir insan grubunun, tarımcıların ayakta kalabilmesi için verilmektedir. Sektöre yapılan ve Atlan-

tığın her iki yakasında da hemen hemen eşit bir yekün tutan yardım, ABD'de yalnızca 2 milyon, AET kapsamında ise 9 milyon çiftçiyi ilgilendirmektedir. 12'lerden hiçbirisi de bünyesinde köylülük adına kalmış olan son öğelerin çözülüp gitmesine seyirci kalmak istemeyecektir. Kuzey ülkeleri tarafından uygulanan destek sistemlerinin, gelişmekte olan ülkelerdeki köylülerin mahvında ne denli ağır bir sorumluluk taşıdığı düşünüldüğünde, bu tavrın içerdiği paradoks iyice açığa çıkmaktadır.

Uruguay Roundu kapsamındaki müzakereler esnasında, gelişmekte olan ülkeler iyiden iyiye bir kenara itilmiş; onlara, büyükler arasındaki düellonun sağır-dilsiz tanıkları rolü biçilmiştir. Aslında GATT, pazarın liberasyonu halinde, Güney ülkeleri için, ekonomilerinin mevcut durumunu gözönünde tutan özel muameleler geliştirmesi hususunu öngörmüştü. Ne var ki, pratikte, buna yönelik hiçbir tedbir alınmadı. Tam tersine, korumaların indirilmesi daha teorik olarak tartışılma evresindeyken, Filipinler, Dünya Bankası'nın pirinç üretimindeki destek politikasının derhal terkedilmesi yönündeki baskılarına maruz kaldı. Manila, kendisini ithalatçı kampta buluverdi. Öte yanda ise ABD, hayatiyet kazandırmak için hiçbir çaba harcamadığı serbest mübadelenin ufukta pek de görülmeyen zaferini beklerken, tarımsal üretimini desteklemeye pekala devam etmektedir. Görünen odur ki, gelişmiş ülkelerin olası maliyetini gayet iyi bilerek vazgeçmeye yanaşmadıkları tarımsal destek politikaları, yeterince güçlü olanlar dışındaki Üçüncü Dünya ülkelerine, yıllardan beri, zaten yasaklanmıştır.

II. Yardımla Unutulan Köylüler

Zengin dünyanın, gelişmekte olan ülkelere bahşettiği yardımın, aslında, bağımlılıkları post-kolonyal döneme yakışacak biçimde modernize etmeye, mübadelelere uluslararası boyut kazandırmaya, gelişme ekonomilerin çağa uygun biçimlenişine ve dünya politikası denen satranç oyununda etkili olmak isteyen ülkeler için cephanenin zorunlu bir parçasını teşkil eden "etki alanları"nı korumaya

hizmet ettiği kabule, yalnızca, iyiniyetleri saflık derecesine varanlar yanaşmayacaklardır. Daha az sinik bir yaklaşımla ise, SSCB dahil Avrupa-Amerikan dünyası, kendi büyüme tarzının evrenselliğine, gezegenin güneyinde farklı deneyimlerin ortaya çıkabilmesini kolaylaştırmayacak, böylesi bir oluşumdan gözü korkmayacak denli ikna olmuş durumdadır. Bunca "kesin" bir "doğru" ile zırhlanan Batı mantığına göre kalkınma yardımları, sözkonusu ülkelerin kendine yeterli duruma gelmesini sağlamaktan ziyade, malum modelin propagandasına yarayan bir araç niteliği taşımaktadır. Bu nedenledir ki Üçüncü Dünya ülkelerinin, Asya devlerininki benzeri, tümüyle Batı yardımı ile ilişkilendirilmeyecek, üstelik toplumsal ve politik maliyetleri son derece ağır olan başarılar sağlamak için çırpınışları, modelin her halükarda biçimsiz hatta kimi zaman ancak 'karikatür' olarak adlandırılabilecek kopyalarını üretmektedir. Tıpkı eski sosyalist blokunkiler gibi, OECD ülkelerinin kalkınma yardımlarının yapısı da, pek çok açıdan, yardım sahiplerinin, yardım edilen tarafın gelişmiş ülkelerin "imrenilesi" statüsüne erişmek için gereksindiğini varsaydığı "öncelik"lere işaret etmekten öte gidememektedir.

Bu itibarla, 70'li yıllarda 25 milyarı OECD kaynaklı olmak üzere 40 milyar dolar civarında seyreden, 80'lerde ise içerisindeki OECD payı 40 milyar doları, toplamı ise cari fiyatlarla 50 milyar doları aşan yardımlardan tarıma, uzu zamandır, son derece düşük bir pay ayrılmaktadır. Tarım 70'li yıllar boyunca Batı ülkelerince yapılan ikili yardımların yaklaşık yüzde 8'inden, Dünya Bankası Grubu'nun iki ana kolunu teşkil eden BIRD'ün verdiği borçların yüzde 15'inden, IDA'nın dağıttığı kredilerin ise yüzde 30'undan faydalanmıştır. Çok uluslu örgütlerce yapılan yardımların, ikili anlaşmalarla belirlenenlerin yanında son derece önemsiz kaldığından hareketle, tarımın yardımlar kapsamında hiç te 'öncelikli' bir konuma sahip olmadığı rahatlıkla ifade edilebilir. Büyük tarımsal ürün ihracatçıları açısından faydasına daha önce değindiğimiz gıda yardımlarının ikili ilişkiler çerçevesindeki yardımlar içerisindeki payı ise yüzde 13'dür. Üçüncü Dünya tarımı-

na, yaptığı parasal yardımın yalnızca yüzde 8'ini ayıran ABD'nin toplam yardımlarının yüzde 30'u "gıda yardımı" etiketini taşımıştır. Bir diğer önemli tarım ihracatçısı olan Kanada ise 70'li yıllarda, finansal yardımlarının yalnızca yüzde 8.4'ünü, tarım sektörüne yapmışken, kalkınma yardımlarının yüzde 20'sini gıda yardımları teşkil etmiştir.

80'li yıllarda, 'en yoksullar' kategorisindeki ülkelerin besin açığının büyümesi, Afrika'da açlık felaketlerinin yeniden ortaya çıkması, dünyanın geniş bir bölgesinde kişi başına düşen besin üretiminin azalmasıyla birlikte, Batılı ülkelerin yardım politikalarında bir değişme kaydedilmiştir. Bu dönemde tarım, ikili andlaşmalar çerçevesinde yapılan finansal yardımların yüzde 12'sinden, BIRD kredilerinin yüzde 21'inden, IDA kredilerinin ise yüzde 22'sinden faydalanmıştır.

Ne var ki bu ek finansmanın, genel olarak, sulama ve ihracata ya da endüstriye yönelik büyük tarım projeleri için sağlandığını belirtmemiz gerekiyor. İster agronomik araştırmalar ya da tarım ürünlerinin endüstriyel dönüşümü, ister üretim biçimlerinin değiştirilmesi ya da teknolojik yenileşme, ister diğer bir konuda olsun Batı tarafından sağlanan kalkınma yardımlarının, etnosentrik niteliği asla değişmemiştir. Dolayısıyla da en yoksul ve tarımsal yoğunlaşma sürecine eklemlenememiş olan köylü kesimleri, yardımdaki artıştan son derece az bir pay almışlardır.

Sudan'da, kalkınma yardımlarının (APD) yalnızca yüzde 4'ü köylü tarımcılığının korunmasının esasını teşkil eden yağmur bağımlı temel besin ürünleri ekiciliği için kullanıldığı; bu miktarın yüzde 1.5'unun ise yeniden ormanlaştırma ve ekolojik dengenin tesisi faaliyetlerine ayrıldığı hesaplanmıştır. Daha da kötüsü, 80'lerin başında büyük yekünler tutan 'çevre' yardımları da dönem ortalarında düşmeye başlamıştır (Gelecekte Yüzyüze Sudan, 1988). 1980 ile 1984 arasında Sudan'daki kırsal kalkınma için sağlanan dış yardımlar 2 milyar doları aşmış; yüzde 25'i sulamaya dayalı tarım, yüzde 28'i büyük ırmak havzalarının ıslahı, yüzde 38'i yağmura dayalı ekicilik

için olmak üzere bu miktarın büyük bir kısmı yerfıstığı ve pamuk tarımları yararına kullanılmıştır.

Yardım sahiplerinin tarıma ilişkin çabaları, 80'lerin ikinci yarısında, iyiden iyiye azalmış gibi gözükmektedir. Doların 1980'deki değeri baz alınarak yapılan hesaplamalara göre tarıma yapılan toplam yardımlar 1987'de 1984-86 ortalamasına oranla yüzde 14 düşmüştür. Anlaşmalara göre hibe niteliğindeki yardımlar 1987'de önceki iki yılın ortalamasına göre yüzde 2 artmış; ne var ki dağıtılan miktar 3 milyarda dondurulmuş olan 1986 toplamına oranla yüzde 4 düşmüştür. 80'li yıllarda, özel kurumlarca verilen ve balıkçılık ormancılık gibi sektörleri, tarımsal endüstrileri de kapsayan uzun dönemli borçlar da önemli bir düşüş kaydetmişlerdir. Ticari bankaların yaptığı, 1979'da 2, 1981'de 3 milyar dolara erişen angajmanlar, 1986'da 102 milyon dolar gibi komik bir boyutta kalmıştır (FAO, 1989)

80'li yıllar boyunca, 'dış yardımların büyük bölümü 'yapısal uyum programları' için kullanılmış; başta tarım olmak üzere üretici sektörler kapsam dışı kalmışlardır. Sudan'da, üretime dönük yatırımların kalkınma yardımlarından aldığı pay, 1985'ten bu yana, yüzde 30'u geçmemiş; buna karşın yardımların yüzde 50'si bütçeyi ve ödemeler dengesini desteklemek için kullanılmıştır. Ulusal seçkinlerce sevilmeyen, sanayileşmeye kurban edilen köylüler, artık, kredi veren ülke ve kurumları da ilgilendirmemektedirler. Bu bağlamda, kalkınma yardımları da eşitliksiz uluslararası ticaret ilişkilerinin yolaçtığı hasarı azaltmak, ekonomik açıdan stratejik bir önem taşıyan, sağlığı, bir ülkedeki kentsel ve kırsal yoksulluğun seviyesini bir ölçüde belirleyen tarımın Güneyin yönetici bloklarınca ihmal edilmişliğinin yarasını sarmak yerine, gelişmemişliği karakterize eden kır-kent eşitsizliğinin büyümesine katkıda bulunmuşlardır. Bazı çok uluslu örgütlerin kırsal yoksulluğu azaltmayı hedefleyen gelgelelim son derece mütevazi ölçeklerdeki finansman çabaları istisna teşkil etmekle beraber, bu yardımlar, 1985'teki açlık felaketi esnasında Etyopya'ya gönderilen ilk yardım gibi göterişli operasyonlar dışında, açlığın yapısal sebeplerinin

ortadan kalkması hususunda hiçbir varlık göstermemiştir. Dünyanın yaklaşık 1/4'ünün içinde bulunduğu besin sıkıntısı, Güney ülkelerinin bağımsızlıklarını kazandıktan sonra yaptıkları özgür tercihler kadar, kendileri dünyanın en büyük besin ihracatçılarından olan Kuzey ülkelerince salık verilen ve onların yardımlarıyla kısmen gerçekleştirilen ekonomik reçetelerinin de eseridir.

Son on yılın tarihi, ne yazık ki, öncelikler değişse de kurbanların hep aynı kaldığını, Güney ekonomilerinin dünyanın ekonomik ve mali dengesinin dayattığı yeni ihtiyaçlar doğrultusunda restore edilmelerinin yükünü, nüfusun yoksulluk ve açlık karşısında en savunmasız kalan kesimlerinin taşıdığını göstermektedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM
AYARLAMA POLİTİKALARININ TOPLUMSAL MALİYETİ

I. Borçlanmanın Faturası

Borçları Karşılayacak Kaynaklar Bulmak - Her on yılın kendine ait bir tarzı, icapları olagelmiştir. Bu bağlamda, 20. yüzyılın ikinci yarısının iktisadi tarihi yazılırken 80'lerden "yapısal uyum" yılları olarak sözedilecektir. 80'li yıllarda Güney ülkelerinin neredeyse tümü, dış borçlarındaki kabarmaların önünü alabilmek, günü kurtarıcı ulusal politikaların takibi ve dünya ekonomisindeki dalgalanmalar sonucu kötüye giden mali dengeleri tesis edebilmek için bu stratejiyi uygulamışlardır. Üçüncü Dünya'nın borçları, on yıldan bu yana, uluslararası dengesizliklerin en belirleyici sebeplerinden biri olarak kabul edilmektedir.

Bu borçların 20 yıl içinde başdöndürücü bir artış kaydettikleri doğrudur. 1970'de 100 milyarla ifade edilen borç yekûnü, bundan 12 yıl sonra 1000 milyar dolar barajını aşıp, 1989'da 1388 milyar doları bulmuştur. 1973'te hidrokarbür fiyatlarının dörde katlanmasından doğan petro dolarların sirküle edilmesi ihtiyacının bankaları bol keseden kredi dağıtma politikasına sürüklediği, uluslararası enflasyonun şiddeti karşısında değeri eksilere vuran faiz oranlarının düşüklüğünün gelişmekte olan ülkeleri sistemli olarak borçlanmaya teşvik ettği bir on yılın ardından, dünya konjonktürünün değişmesiyle birlikte 80'lerde hesap saati çaldı. 1983'ten sonra petrol ürünleri fiyatlarının yön değiştirmesi ve belli başlı tarım ve madencilik ürünlerinin fiyatlarındaki düşme faiz oranlarındaki hızlı artışla birleşince, bir önceki on yıla damgasını vuran büyüme yerini bir durgunluk dönemine bırakır ve müşterilerinden büyük bölümünün içinde bulunduğu ödeme

güçlüğü karşısında telaşa düşen alacaklılar, onları faturalarını ödemeye çağırırken, borçlu ülkelerin borçları kabarıverdi

1982'de, Üçüncü Dünya'daki en büyük borçlulardan biri olan, neredeyse iflas durumundaki Meksika devleti tehlike sinyalleri verdi.

Bu noktadan sonra, borçlanmaya dayalı bir büyümenin takibi hususunda söz, sıkı para politikasının savunucularına geçti. Tüm diğer uluslararası örgütleri bertaraf eden Uluslararası Para Fonu, borçlu ekonomilerin yeniden yapılanması konusunda yegane söz sahibi ve özel sermaye pazarına ya da uluslararası dış yardımlara erişmek isteyen tüm ülkelerin başvurması gereken zorunlu bir aracı oluverdi. Dünyadaki para istikrarının teminatı olan örgüt, böylece, yalnızca acı reçetelerine titizlikle uyulması koşuluyla borç veren ve kuşkulu müşterileri kredilendirme konusunda giderek hassaslaşan bankalarla temas olanağı sağlayan bir maliye bakanlığı gibi çalışmaya başladı.

IMF reçeteleri, bazı basit ilkeler etrafında biçimlenmiştir. Üçüncü Dünya ülkelerinin borçlanma seviyesi sağlıklı bir yönetimin en temel kurallarını dahi ihlal eder, Batıdaki tüm bankacılık sistemini tehlikeye sürüklerken, borçluların, ihracatı geliştirme yoluyla döviz gelirlerini artırarak ve devletin yaşam alanını ciddi ölçülerde daraltmak pahasına bazı ekenomiler için gerçek bir mali uçurum teşkil eden, bütçe açıklarını azaltarak geri ödeme yeterliliği kazanmaları gerekmektedir. Öte yandan, ihracat yalnızca yatırımların ihracata yönelik etkinliklere kaymasına ilişkin teşviklerle artırılamaz. İç talebi kısıtlayıcı tedbirler de, bu teşviklere, eşlik etmelidir. IMF uzmanlarına göre reel ücretlerin dondurulması ya da geriletilmesi üç avantaj sağlayacak; iç tüketim ihracat lehine kısıtlanırken, emeğin maliyetinin azalması ülke ürünlerinin dış pazardaki rekabet gücünü artıracak, alım gücündeki düşmeye paralel olarak da tüketim malları ithalatı azalacaktır.

80'lerden sözederken liberalizmin, devlete "ekonominin düzenleyicisi" rolünü biçen tüm diğer sistemler karşı-

sındaki zaferine değinmemek haksızlık olur. Onyılımızda ekonomi-politik, a'dan z'ye, kutsalın kutsalı pazar yasalarına saygı göstermek olarak anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, IMF reçeteleri arasında, ulusal ekonominin bazı sektörlerini korumaya yönelik tüm gümrük vergi ve bariyerlerinin kaldırılarak sınırlarının ithalata açılması ve devlete ait olanların özelleştirilmesi de yeralmaktadır.

Borçlu ülkelerin pek çoğu 80'lerin başında, devlet gelirlerinin daha titizce yönetilmesi yönünde dayatmalara maruz kalmışlardır. 70'ler boyunca ve 80'lerin ilk yıllarında dış borçların büyük bir kısmının üretici yatırımlar yerine GSMH'dan daha hızlı artan tüketimi finanse etmek, işlem harcamalarının yükselmesinden doğan bütçe açıklarını kapatmak, kârlılığı tartışmalı bir devlet sektörünün kayıplarını karşılamak için kullanıldığı doğrudur. Üstelik dışarıdan gelen paranın ihmal edilemez bir bölümü, ahlâki bir çöküş sergileyen, yönetici ekiplerce cebe indirilmiş; en yoksul ülkelerde bile silahlanma harcamaları kontrolsüz bir artış kaydetmiştir. Yani, denk bütçe yapılması, mali dengelerin oluşturulması, üretici aygıtın ıslahı, öncelikler yeniden tanımlanarak harcamaların rasyonelleştirilmesi ile bu ülkelerin içinde bulunduğu borlanma sarmalının kırılması hakikaten de gereklidir. Ne var ki deflasyonist politikalara dayalı, mutlak önceliğin borçların geri ödenmesine tanındığı IMF reçetelerinin etkileri, devlet gelirlerinin daha ciddi kontrol edilmesinden çok ötelere gitmiştir. Fon tarafından dağıtılan kredilerin, felsefesi Dünya Bankası ve özel kredi kuruluşlarınınca da hızla uyarlanan koşullarına boyun eğen ülkeler halk kitleleri üzerinde yıkıcı etkilerde bulunan bir dizi tedbir almak durumunda kalmışlardır. Bütçenin sosyal harcamalar, eğitim ve sağlık kalemleri ciddi bir budamaya uğramıştır. Liberal ortodoksinin sadık bendelerinin kutsal ibaresine dönüşen 'gerçek fiyat', üretime ve tüketime verilen doğrudan ya da dolaylı desteklerin azaltılması, mümkünse tümden kaldırılması olarak anlaşılmış, 'yaşama maliyeti' çok yükseltilmiştir. Bütçe açıklarının azaltılması mecburiyeti, en yoksul ülkelerde modern sektördeki başlıca işveren olan devletin istihdam çabalarını

dondurması ve işsizliğin artması pahasına zararına çalışan kamu kuruluşlarının derhal tasfiye edilmesi gibi tasarruflara yolaçmıştır. Makro ekonomik düzlemde ise, bu politikalar 'durgunluğa' yolaçmış; zaten temel ürünler ithalatçılarının aleyhine işleyen uluslararası konjonktür de Güney ekonomilerindeki büyümeyi yavaşlatmıştır.

Ötesinde, IMF ilacının tek amacı ekonomideki içsel çarpıklığı tedavi etmektir. Pek çok Üçüncü Dünya ülkesinin, on yıldan bu yana karşı karşıya kaldığı, dış kriz faktörleri hiç hesaba katılmamakta; dış şoklar içteki yansımalarına indirgenmektedir. Dünya Bankası'nın yakın tarihli bir raporunda şu ifade yeralmaktadır: "Faiz oranlarının yükselmesi ve mübadele değerlerinin değişmesi, pek çok gelişmekte olan ülkenin gerçek gelirinin düşmesine yolaçmış, bu durum karşısında tüketimin ve kamu harcamalarının azaltılması gerekmiştir" (BM 1990).

Son olarak da, pek çok zengin ülkenin devasa bütçe açıklarının, özellikle de dış borçlarla zar zor denkleştirilen ABD'nin problemli bütçesinin, IMF'nin yıldırımlarını her nedense çekmediğini ifade etmekte yarar görüyoruz. Öyle ki IMF direktörü bile, 1987'de görevini devralırken dünyanın Güneyine dayatılan ayarlama programının, endüstrileşmiş ülkelerin ekonomilerini düzene sokmak için aldıkları tedbirlerden çok daha ağır olduğunu, daha geniş kitlelerden daha büyük fedakarlıklar talep ettiğini belirtmiştir.

Gerçekten de IMF ve Dünya Bankası tarafından Üçüncü Dünya için hazırlanan stratejilerin hedefi, bu ekonomilerin iyileştirilmesinden öte az-gelişmiş ekonomilerin uluslararası iş bölümüne entegrasyonunun güçlendirilmesidir. Sınırların ithalata açılması ve dış pazara sürülmesi gereken ürün tiplerini tanımlayan 'göreli avantajlar'a önem verilmesi, tarihte asla olmadığı kadar, mübadeleye ve tüm aktörlerin karşılıklı bağımlılığına dayandırılan bir dünya ekonomisindeki küreselleşmeyi vurgulamaktadır. Bu karşılıklı bağımlılık, her zaman, iktidar, zenginlik, teknolojik bilgi ve dünyanın çeşitli bölgelerine farklı dağılmış üretim kapasitesi alanlarındaki hiyerarşilerin çözülmesi anlamına gelmemektedir. Kaldı ki on

yıldır uygulanmaya çalışılan model, uluslar arasında varolan eşitsizliği iyice artırmıştır.

Üçüncü Dünya'nın Sermaye İhracı - Borçlu ülkeler, bu devasa düzene sokma operasyonunun karşılığında, daha şimdiden, çok ağır bir bedel ödemişlerdir. Borçlular, 80'lerin başından bu yana borçlarından yavaş yavaş kurtulabilmek için önemli miktarlarda geri ödemeler yapmışlardır. Ne var ki faiz oranlarındaki oynamalar, yeni sıralamalar, yeni borçlanmalar, dış yardımlardaki azalma gibi sebeplerle Üçüncü Dünya'nın toplam borç faturası bir türlü eksilmemekte; neredeyse, sabitlenme eğilimi kaydetmektedir. Bununla birlikte Güney ülkeleri, 1985'ten bu yana sermaye ihraç eder olmuşlardır. Yıllık geri ödemelerinin toplamı yeni aldıkları borçların çok üstündedir. 1988'de Güney ülkeleri Kuzey'e, aldıklarından 43 milyar daha fazla para aktarmışlardır (DB 1990) Dünyanın en borçlu birkaç devletini barındıran Latin Amerika kıtası, 1984'le 89 arasında alacaklarına bu yıllar içinde aldığı borç toplamının 153 milyar üzerinde geri ödeme yapmıştır. Borç toplamı daha düşük ve alacaklıları özel örgütlerden ziyade devletler olduğundan, daha az cezalandırılan Kara Afrika bile ihracat gelirlerinin giderek artan bir bölümünü geri ödemeler için kullanmaktadır. Üstelik 'en yoksullar' kategorisindeki ülkelerin 2/3'ü de kıtada yeralmaktadır. Daha güneydeki Nijerya ve Fildişi Sahilleri gibi aşırı borçlu ülkeler ise uzun zamandır sermayelerini ihraç eder hale gelmişlerdir. Velhasılı kelam, Üçüncü Dünya borç ödemektedir. Hem de öylesine titiz ödemeler yapmaktadır ki, IMF ve Dünya Bankası yeni açtıkları kredilerden çok daha fazlasını geri almaktadırlar. 1986 ile 1989 arasında IMF'ye yapılan geri ödemeler, Fon'un açtığı yeni kredilerin 13.3 milyon dolar üzerindedir.

II. Borcun Faturası Kime Çıkıyor?

Geri ödemeler hızla sürerken, Üçüncü Dünya'da bu yükün büyük bölümünün kimler tarafından taşındığını bilmek ayrı bir önem arzetmektedir. Politik sorumlular,

bu soruyu yanıtlamakta gecikmemişlerdir. 1984'te Meksika devletinin o dönemdeki başı Miguel de la Mardid, ekonomide elde edilen "halk kitlelerinin, orta sınıfın yaşam seviyesinin düşmesine sebebiyet veren" ancak son derece "teşvik edici" gözüken sonuçları kutsarken, "nüfusun yoksullaştığını ancak durumun düzelmeye başladığını" öne sürüyordu (Le Monde, 5 Eylül 1984). Demecin üzerinden 6 yıl geçmesine karşın, sözkonusu sınıfların durumunda hiçbir iyileşme gerçekleşmemiştir. Zaten liberalizmin toplumsal alanı düzenleme hususundaki erdemine inanan çığırtkanlar dahi bu gerçeği teslim etmektedirler. 'Ayarlama programları'nın toplumsal maliyetinin uzun dönemde bazı ülkelerin kalkınma perspektifini ciddi biçimde tehlikeye sokacak denli ağır olduğu artık ayan beyan ortadadır.

Bir Kez Daha Kurban Edilen Tarım - Pek çok ülke ayarlama programına, tarımsal modernizasyon için sağlanan ve üretimde ciddi bir ilerleme kaydedilmesine katkıda bulunan desteği azaltarak ya da tümden kaldırarak başladı. Köylü kitleleri, özellikle de kırsal dünyanın yaygın tarıma fazla taviz vermeden angaje olan kesimini teşkil eden topraksız köylüler, üzerinde doğrudan etkileri olmasa da, bu tedbirler, kırsal dünyaya yönelik, zaten çok fazla olmayan, kaynak akışının iyice zayıflamasına ve genel anlamda tarımdaki verimlilik artışının tehlikeye düşmesine neden olarak, bu stratejik sektörün geleceğini biraz daha karartmıştır. Son derece büyük bir çoğunluk teşkil eden kırsal nüfusun yaşam seviyesini iyileştirmeyi mümkün kılan yaygın tarımın büyük önem taşıdığı, üretimde herhangi bir durgunluğun kırsal dünyada kişi başına düşen besin miktarının azalması anlamına geldiği Nijerya gibi ülkelerde, 1980 ila 1986 arasında karasabanın fiyatı 3, tohum ekme makinasınınki 5 katına çıkmıştır. Aynı süre zarfında, yerfıstığı ve pamuğun dünya piyasasındaki değeri çöküşe geçmiş; 1985'ten itibaren ürün rekoltesindeki iyileşmeyle birlikte, iç pazardaki fiyatlar da düşmüştür. Nijeryalı üreticilerin, gübreyi resmi fiyattan daha ucuza satın alabilmek için sınırlardaki kaçakçıları kullanmaya başlamalarına karşın, tarım sektö-

ründeki net gelir, 80'ler boyunca, düşme eğilimi göstermiştir.

Zambiya'da gübre fiyatlarındaki sübvansiyonlar kaldırıldığı gibi, kredi kullanımı da pahalılaşmıştır. Ulusal paranın devalüe edilmesiyle iyice ağırlaşan enflasyonist döngüde ayakta kalma savaşı veren bankalar, yüzde 25 - yüzde 30 arasında faiz oranlarıyla kredi kullandırmaktadırlar.

Bangladeş'te kamunun tarıma yönelik yatırımlardan uzaklaşması, tarımsal kredi akışındaki daralma ve gübre ve sulama ekipmanlarındaki fiyat artışıyla birarayа gelince sektördeki büyüme yavaşlamış, ülke yeniden gıda ithalatına başlamıştır. 1984-85'te 496 gr. olan kişi başına düşen günlük besin miktarının 1987-88'de 448 gr.'a düşmesi, yalnızca nüfus artışıyla açıklanamayacak bir olgudur.

İşsizlikteki Artış - Ayarlama politikalarının toplumsal sonuçlarının listesi hayli kabarıktır. Toplumun zaten zor durumda bulunan kesimlerinin yaşam koşulları ağırlaşmış; yoksulluğun sınırları genişlemiş, açlık kurbanlarının sayısı artmıştır. Kısacası, borcun faturasını, 70'li yıllarda alınan borçtan en az fayda gören sosyal kesimler ödemektedirler. Program, yalnızca, mevcut yoksulların daha da yoksullaşmasına sebep olmakla kalmamış; ekonomideki yeniden yapılanma sonucu işsizliğin artması ile kentlerde yeni yoksullar belirmiştir.

Bu fenomen, zengin ülkeler tarafından da gayet yakından tanınmaktadır. Bu ülkelerde de 70'lerin sonunda işsizlik oranında bir patlama görülmüş; işini ilk yitiren niteliksiz ya da düşük nitelikli işçiler sokağa atılmış, pek çok insan faydalandığı zaten kısıtlı sosyal avantajlardan iyice mahrum kalıp aşevi kuyruğuna ya da dilenciliğe mahkum edilmiştir. Bu sonuçlar hep aynı sebepten doğmaktadır. İşletmelerin kâr arayışı içinde yeniden yapılanmaları, rekabet gücünün esas tutulması, üretimdeki tüm sektörlerin teknolojik yenileşmeye girmeleri, milyonlarca bireyin yoksullaşması pahasına gerçekleşmiştir. Gelişmekte olan ekonomilerin çok hassas bir yapıya sahip olması, dayatılan reçetelerin ağırlığı, bu ülkelerdeki rejimlerin pek çoğunun otoriter niteliği, bu değişimlerin

Üçüncü Dünya'da daha ağır sonuçlar doğurmasına sebebiyet vermiştir.

Pek çok ülkede kamu sektörü, tasarruf sağlamak için, yeni istihdamı durdurmuştur. Bunun sonucu, Dakar'dan Yuande'ye pek çok yerde, pek çok kişinin aktif hayata daha baştan, 'işsiz' statüsünde girmek durumunda kalması olmuştur. Kamu sektöründe işten çıkarmalar da yaygınlaşmıştır. Mali'de ayarlama programı kapsamında, 1979 ile 85 arasında, kamuya ve yarı-kamuya ait işletmelerde personel sayısı yüzde 25 oranında azaltılmıştır. Modern sektörde çalışanların 3/4'ünün, şu ya da bu ölçüde, devlete bağlı olduğu Nijerya'da, 1985 ila 87 arasındaki iki yıl içinde 2.300 kişi işten çıkarılmıştır. Aynı dönemde resmi olarak kayıtlı işsiz sayısı 25.000'dir. Ki bu rakam, gerçekte, çalışmayan nüfusun yalnızca küçük bir oranını temsil etmektedir. Birleşmiş Milletler Afrika Ekonomik Komisyonu (CEA)'na göre Kara Afrika'da 1983'te 9.7 milyon olan işsiz sayısı, 1987'de 22 milyona ulaşmıştır.

Üçüncü Dünya devletlerinde kamu sektörünün dayanaksız bir aşırı büyüme hali arzettiği, hiç kuşkusuz, doğrudur. Yine hiç kuşkusuz, bu sektörün ihtiyaçları tam bir kesinlikle belirlenmeden şişmeye devam etmesi mümkün olmayacaktı. Gelgelelim sözünü ettiğiniz ayarlama programları, devlet açısından önem taşıyan üretici sektörlere gerekli dinamizm kazandırılmaksızın, yapılan bir yağ aldırma operasyonu olmaktan öteye gidememiştir.

Ücretlerde Düşme - İşgücü arzındaki bu artışa, hemen her yerde, ayarlama programının temel direğini teşkil eden sıkı ücret politikalarının ve tüketime yapılan sübvansiyonların kaldırılmasının yolaçtığı bir ücret azalması ve alım gücünün iyiden iyiye düşmesi refakat etmektedir.

Tüm bunların altında, ücret politikasındaki gevşekliğin, dengelerin yeniden tesisini tehlikeye attığı ve düşürülmesi amaçlanan enflasyonu hızlandırdığı fikri yatmaktadır. Oysa, olgular, hiç de böyle söylememektedir. Sözkonusu ülkelerin tümünde de enflasyon, ücretlerdeki nominal artışı zaten eritmektedir.

Farklı politik yönelimlere ve sosyo ekonomik yapılara sahip ancak hepsi de ayarlama programına maruz kalmış pek çok ülke örneği, ücretlerdeki düşmenin 80'li yıllara ait genel eğilim olduğunu göstermektedir. Meksika'da 1980 ile 85 arasında, ücretler imalat endüstrisinde yüzde 16.4, nakliyat ve inşaat sektörlerinde yüzde 22.8, tarımda ise yüzde 27.9 oranında düşmüştür. Şili'de, 1982 ile 87 arasında, aynı sektörlerdeki ücret aşınmaları sırayla yüzde 8.2, yüzde 17.2 ve yüzde 33'dür. Kenya'da tarım ve imalat endüstrisindeki ücretlerdeki aşınma yüzde 10.5'te kalırken, ulaşım ve inşaat sektörlerinde yüzde 23.7'ye varmıştır. Yetkililerin üretici sektörleri ayakta tutmak istedikleri Gana'da imalat sanayiindeki ücretler 1980 ile 87 arasında, reel olarak yüzde 4.3 artmıştır. Kırsal dünyaya, resmi olarak öncelik tanınmasına karşın, tarım sektöründeki ücretlerde yüzde 5.9 oranında bir düşme gözlenmiştir. Bu eğilimden en yoğun biçimde etkilenen ulaşım ve inşaat sektöründe ise reel ücretler yüzde 26 oranında düşmüştür (CNUCED 1989). Kara Afrika genelinde reel ücretler, 1980 ile 84 arasında, 1/4 oranında aşınmıştır. Dünya Bankası bunu şöyle ifade etmektedir: 'Bu ayarlamalar, zorlu ve ağır, ancak emek arzının yaratılan istihdam olanaklarından daha hızlı artmasından kaynaklanan işgücü fazlası ve uluslararası rekabetin gereklerine uyum mecburiyeti sebebiyle son derece gereklidir' (DB, Afrika, 1989).

Tunus'ta 1983'le 88 arasında, neredeyse dondurulan ücretler, reel değerlerinin 1/3'ünden fazlasını yitirmişlerdir. 1988'de ayarlama programının son derece ciddi ve ağır tedbirlerle başlatıldığı Ürdün'de alım gücü yüzde 15 düşmüştür. Reel ücretlerdeki düşme 1979 ile 82 arasında Kosta-Rika'daki yoksulların sayısını, Dünya Bankası'na göre 2/3 oranında artırmıştır. Brezilya'nın en zengin ve en endüstrileşmiş eyaleti olan San-Paolo'da olay, inşaat sektöründe çalışan niteliksiz işgücünün gerçek ücretlerinin, 1980 ile 85 arasında, yüzde 25 aşınmasıyla sınırlı kalmamış, sektörün istihdam ettiği emek gücü de 1978 ile 84 arasında yarıya inmiştir (S. George 1988).

Ücretlerdeki ve istihdam arzındaki düşme eğilimi hı-

zı, nüfus artışındakini dahi aşan köyden kente göç akımıyla birleştiğinde son derece trajik sonuçlar doğurmaktadır: Latin Amerika'lı köylülerin, her yıl, yüzde 3-4'ü köyü terketmektedir. Brezilya tarihinde ilk kez 70'li yıllarda kırsal nüfusun mutlak değeri yüzde 2.4 oranında azalmıştır.

Tüketimin Cezalandırılması - Tüketime yapılan sübvansiyonlar, katı ekonomi politikalarının ilk kurbanı olurken, günlük temel tüketim besinlerinin pahalılaşmasıyla birlikte, ilgili tüm ülkelerde, kitlelerin alım gücü ciddi oranda düştü. Dünya Bankası, zaten, temel besin maddeleri konusunda verilen ödünlere uzun zamandan beri karşı çıkıyordu. Bu tutumun dayandırıldığı, pek de haksız olmayan gerekçe ise, besin fiyatlarını, yapay olarak üretim ya da ithalat maliyetlerinin altında tutulmasından nüfusun tümünün yani alt gelir grupları kadar diğerlerinin de yararlanmasıdır. Yani sübvansiyonların büyük bir kısmı daha çok tüketen üst ve orta gelir gruplarınca eritilmektedir. Gerçekten de, Fas'ta yapılan bir çalışma, sübvansiyon gören ürünlerin (ekmeklik buğday, bitkisel yağlar ve şeker) yüzde 35.7'sinin zenginler, yüzde 22.7'sinin orta sınıflar, yalnızca yüzde 12.8'inin ise yoksullar tarafından tüketildiğini göstermiştir. 1983'de tahıl ürünleri fiyatlarını yüzde 100 artıran Tunus'lu yetkililer, zenginler ve orta sınıfların çok ucuza satılan bu ürünleri har vurup harman savurdukları gerekçesine sığınmışlardı. Bu örnekler, Dünya Bankası'nın sübvansiyonların yerini gerçek ihtiyaç sahiplerine yönelik yardımların alması için, mağdurlar üzerindeki etkisi daha büyük, bütçe üzerindeki yükü daha hafif özgül programlar geliştirilmesine ilişkin tavrını doğrular gibidir. Sübvansiyonların korunması taraftarları ise, karşıt akıl yürütmenin haklı temelini yadsımaksızın, yoksulların beslenme için gelirlerinden ayırdıkları payın zenginlerinkinden çok daha fazla olduğunu, dolayısıyla da desteğin kaldırılmasının, onların yaşam düzeyleri üzerindeki etkisinin çok daha ağır olacağını öne sürmektedirler. Nitekim Fas'ta yürütülen, üreticinin yaşam koşullarını iyileştirmek için yapılacak fiyat artışının farklı gelir grupları üzerindeki etkisini saptamaya

yönelik diğer bir araştırma, böylesi bir durumda yoksulların alım gücü yüzde 7, kalori tüketimleri ise yüzde 6 düşerken, zengin grupların alım güçlerinde yüzde 2, kalori tüketimlerinde ise yalnızca yüzde 1.5 oranında azalma olduğunu göstermiştir.

Bu konudaki tartışmalar sürüp gitmekteyse de, bugüne kadar yapılan sübvansiyon indirimlerinin, hiçbir yerde, herhangi bir telafi mekanizmasıyla desteklenmediğini, dolayısıyla da yoksul kitlelerin hayat seviyesi üzerinde vahim sonuçlar doğurduğunu, açlık sorununun büyümesine sebep olduğunu ifade etmekte yarar görüyoruz.

FAO'ya göre, yoksul ülkelerin gıda talebi, 80'li yıllarda, nüfus artışı hızından daha düşük bir oranda değişmektedir. Yalnızca Asya, gıda talebindeki yıllık yüzde 3.5 artışla, bu genel eğilimin dışında kalmaktadır (FAO 1989). Kaldı ki Asya'daki gelişmede de yaşam seviyesi 1978'den bu yana ciddi ölçüde yükselen Çin'e ve artık kimselerin "Az-Gelişmiş" diyemeyeceği Güney Kore ve Tayvan'a atfedilebilir.

Latin Amerika ve Karayipler'de 60'larda ve 70'lerde yüzde 3.3 oranında seyreden gıda talebindeki yıllık artış oranı 80'lerde yüzde 1.9'dur. Oysa ki aynı dönemde nüfus artış hızı 1961-80 ortalamasına göre yalnızca yüzde 0.2 oranında düşmüştür.

Üçüncü Dünya'nın pek çok bölgesinde tüketim mamulleri fiyatlarındaki yükselme düşünüldüğünde, bu gelişme hiç de şaşırtıcı olmamaktadır. Enflasyonun zirvelerde dolaştığı Latin Amerika ve Karayipler'de 1980'de yüzde 53.7 olan yıllık fiyat artışı, 1984'de yüzde 131.8'e, 1988'de ise yüzde 252'ye erişmiştir.

Diğer yerlerde ise, gelirdeki artışın çok üstünde seyreden fiyat artışları 80'lerin ilk yıllarına göre bir durgunlaşma göstermiştir. Asya'da temel tüketim mamulleri fiyatları 1980'de yüzde 13.1, 1984'de yüzde 7.8, 1988'de ise yüzde 8 artmıştır. Sözkonusu mamullerin fiyatlarındaki artış oranları, sırasıyla, Yakın Doğu'da yüzde 16.8, yüzde 14.8 ve yüzde 14.4, Afrika'da ise yüzde 16.2, yüzde 20.4 ve yüzde 14'dür (IMF, Dünya Ekonomisinden Görünümler, Ekim 1988).

Peru'nun başkenti Lima'da yaşayan bir asgari ücretlinin bir kilo pirinç alabilmek için çalışması gereken süre, 1980'de 17 dakika iken 1984'de iki saate çıkmıştır. Bolivya'da, 1985'de bir çeyrek saat olan, 100 kalori değerinde fasulye alabilmek için gerekli çalışma süresi 1985'de 2.5 saattir (S. George 1988).

Kamu güçlerinin, açlık kurbanlarının, 1984'de Tunus'ta, 1989'da Karakas'da yaşanan türden, vahşetini dizginlemek durumunda kaldıkları yerlerde de fiyat artışlarından vazgeçilmemiş, ancak bunlar, zaman içine yayılmışlardır.

Zira, kentli yoksullar, dünyanın her yerinde asgari ihtiyaçlarını zor karşılayan gelirlerine yapılan saldırı karşısında ayaklanmaktadırlar. Hayat seviyesindeki düşüşün ve toplumsal eşitsizlikteki büyümenin son derece üst boyutlarda yaşandığı Latin Amerika'da, talihlerinin iyice kararmasıyla çileden çıkan, herhangi bir iyileşme umudundan mahrum bırakılan toplumun en mağdur kesimleri, kimi zaman doğrudan açlığın etkisiyle, güzel caddeleri işgal etmekte; kendi hakları olmayan bir bolluğun, sonsuza dek dışlandıkları bir dünyanın simgesi olan süpermarketleri yağmalamaktadırlar. Şeker, ezmeler, konserveler, bu insanlar için, yalnızca zor kullanarak erişebilecekleri bir hazinenin parçaları gibidir. 1983'de Sao Paolo'da binlerce işsiz ve aç, hakkı olduğunu düşündüğü şeyleri ele geçirebilmek için ticari bölgeleri işgal etmiştir. Böylesi olaylar, Brezilya'nın tüm kentlerinde düzenli olarak yinelenmekte, okul kantinleri bile bu yağmadan kurtulamamaktadır. İnsanlar aç kaldıkça daha çok çalmakta; ele geçirilen ganimet, yaşamın yasaların yetişemediği bir boyutta sürdüğü Favela'lardaki olağan sefaleti birkaç gün için dahi olsa aşmaya yaramaktadır. Aynı şekilde, 1989'da, Arjantin'in büyük firmaları yoksulların hırs dolu bakışlarıyla karşı karşıya kalmış, yiyecek satan dükkanlarda soygunlar başlamıştır.

Bu isyankar yağmacılar, kanlı ayaklanmaları esnasında doğrudan hiçbir politik talepte bulunmamakta, hatta iktidarın simgelerini hedef dahi almamaktadırlar. Hiçbir parti ya da sendikaya bağlı değillerdir. Tek dertle-

ri, yaşanıp bitmekte olan bolluktan paylarına düşeni almak; aksi takdirde herşeyi yakıp yıkmaktır. Aç kalmak, eğitim, dolayısıyla da meslek edinme olanaklarından mahrum bırakılmak, diğerlerinden daha genç ölmek canlarına yetmiştir.

Böylesi olaylara sahne olan tek bölge, borçlanma seviyesi ve vuku bulan toplumsal patlamalarınşiddeti nedeniyle son yıllarda sık sık gündeme gelen Latin Amerika değildir. Zambiyalı bir işçinin geliri 1980 ile 87 arasında, yüzde 13 oranında aşınmıştır. Hükümet, 1986 Aralığında Lusaka'da çıkan ayaklanmadan sonra, mısır yağına uygulanan sübvansiyonu muhafaza etmek zorunda kaldıysa da, ekmeğin de yeraldığı pek çok besin ürününün fiyatlarını serbest bırakmıştır. Tüketim fiyatları indeksi, düşük gelir grupları açısından, yüzde 57 artmıştır.

Borçlu ülkelerin çoğunda, insanlar 1980'e oranla, daha az ve daha pahalıya beslenmektedirler. Gelirlerdeki aşınmanın ve fiyatların artmasının kümülatif etkisinden yalnızca göreli olarak kapalı bir ekonomi içinde yaşayan nüfus grupları kurtulabilmektedir. Ölümcül açlık felaketlerine yolaçan kıtlık yıllarından sonra, rekoltenin iyileşmesi ve Mali gibi ülkelerde tahılların ticari akışının rasyonelleştirilip, problemli bölgelere azık sağlanarak genel beslenme seviyesinin güvence altına alınması sayesinde, stoklarını yeniden oluşturabilen Sudan'daki kırsal nüfusun durumu böyledir. Arzdaki göreli bolluk sebebiyle tahıl fiyatlarının çok düşük seviyede tutulması, pazara sürebilecek artı ürünleri olan köylüleri hiç kuşkusuz zor durumda bırakmaktadır. Ancak, bu insanların gelir seviyelerindeki düşme eğilimi kentlilerinkinden her halükarda daha yavaştır.

Ayarlama programları çerçevesindeki tasarruf arayışları gıda ürünleri fiyatları ile sınırlı kalmamış; sağlık ve eğitim bütçeleri, su kanalları gibi sağlık koşullarının iyileşmesine yönelik yatırım harcamaları da budanmıştır. Moritanya'da "Sağlık" bütçesi 1986'dan bu yana düzenli olarak azalmaktadır. Devlet bütçesinden "Sağlık" harcamalarına ayrılan pay Senegal'de 1974'de yüzde 7.8 iken 1987'de yüzde 2.4'e; Nijerya'da 1972'de yüzde 2.6 iken

1987'de yüzde 0.8'e düşmüştür. Bugün Güney Sahra'nın neredeyse tümünde, Asya, Güney Afrika ve Karayipler'deki pek çok ülkede sağlık ocakları doktorsuz ve hastabakıcısız; okullar öğretmensiz ve ders araçsız kalmıştır.

Açlıkta Artış - Yapısal uyum programları kendilerinden beklenen bazı etkileri yaratabilmişlerdir. Temel gıda ürünü ihracatçısı ülkelerin ihracat gelirleri, dünya pazarındaki fiyatların düşmesi nedeniyle, beklenen artışı göstermediyse de, ithalatlar genel bir azalma kaydetmiş ve ödeme dengesindeki açıklar kabul edilebilir düzeylere inmiştir. Bu şok tedavisine maruz kalan ülkelerde, kamu maliyesi, on yıl öncesine göre daha az rahatsızlık vermekte, azalmak bilmeyen bir borcu düzenli olarak geri ödeyebilmektedir.

Ne pahasına mı? Dünya Bankası'na göre (1988) 80'lerin ilk yarısında, Brezilya, Şili, Peru, Jamaika, Filipinler ve pek çok Afrika ülkesinde, yoksulluk eşiğinin altında yaşayan kişi sayısı hızla artmıştır. Aralarında "En Yoksullar" kategorisindekilerin de bulunduğu gelişmekte olan 21 ülkede, kişi başına günlük kalori tüketimi, 70'lerin başı ve 85 arasında, düzenli olarak azalmıştır. Güney Sahra'daki 12 Afrika ülkesindeki ortalama yaşam süresi kısalmıştır. Zambiya'da yetersiz ve kötü beslenmeden ölen bebek ve çocuk sayısı 1980'le 84 arasında iki katına çıkmıştır. Sri Lanka'da nüfusun en yoksul yüzde 10'unun kalori tüketimi 1979 ile 1982 arasında yüzde 9 azalmıştır. Fas'ta sefalet içinde yaşayan insanların sayısı 1980'de 7 milyon iken, 1986'da 8.7 milyona fırlamış, nüfusun 1/3'ünü kapsar olmuştur. Brezilya'da yıllardan beri gerilemekte olan çocuk ölümleri oranı 1983-84'de ciddi biçimde artmıştır, 5 yaşından küçük çocuklarda görülen anemi vakaları 70'lerin sonuna oranla iki katına çıkmıştır. Lima'da 1972'de yüzde 24 olan, yetersiz beslenen çocukların oranı 1983'de yüzde 36'ya çıkmıştır. Ayarlama programının halk kitleleri ve orta tabakanın bir bölümü üzerindeki ağır yükünün yoksullar yararına politikalarla telafi edilmediği tüm ülkelerde sosyal eşitsizlik iyice artmıştır; yönetici sınıflar 60'lı ve 70'li yıllarda yapılan ekonomik yanlışların yanısıra kendi zenginleşmelerinin maliyetini

TABLO 2
SEKSENLİ YILLARDA YOKSULLUĞUN GELİŞİMİ*

Ülke ve dönem	Dönemin süresi (yıl)	Nümerik yoksulluk indeksi		Yoksul sayısı (milyon)		Ortalama gelir açığı (yüzde)	
		İlk yıl	Son yıl	İlk yıl	Son yıl	İlk yıl	Son yıl
Brezilya (1981-1987)	6	19	24	21,6	33,2		
Çin (1985-1988)	3	10	14	79,6	101,3	25	24
Kolombiya (1978-1988)	10	24	25	6,0	7,5	36	38
Kosta Rika (1977-1983)	6	29	36	0,6	0,9	44	39
Kosta Rika (1983-1986)	3	36	24	0,9	0,6	39	44
Fildişi Sahilleri (1985-1986)	1	30	31	3,1	3,3	33	26
Hindistan (1977-1983)	6	50	43	324,9	315,0	29	28
Endonezya (1984-1987)	3	28	17	45,4	30,0	24	17
Malezya (1984-1987)	3	15	14	2,3	2,2	26	24
Pakistan (1979-1984)	5	21	20	17,1	18,7	19	19
Tayland (1981-1986	5	20	26	9,5	13,6	27	35
Venezuella (1982-1987)	5	12	16	1,9	3,0	26	31

* Burada nanehalkı üyesi başına yapılan harcama cinsinden ifade edilen yoksulluk eşiği Kosta Rika (960 dolar) ve Malezya (1420 dolar) dışındaki ülkeler için 300 ile 700 dolar arasındadır.

a) Bu kategoriye tekabül eden ölçümler harcama değil, gelir üzerinden yapılmıştır.

b) Yalnızca kırsal nüfus

c) Bu kategoriye tekabül eden ölçümler hanehalkı üyesini değil tüm hanehalkını kapsamaktadır.

Nümerik yoksulluk indeksi: Yoksulluk eşiğinin altında yaşayanların yüzdesi; Ortalama gelir açığı:Yoksulların ortalama gelir ya da tüketimlerinin yoksulluk eşiğine oranı

Kaynak: Dünya Bankası, Dünya'da Kalkınma Raporu, 1990.

de diğerlerine ödetmişlerdir. Ülkelerin gelir dağılımındaki eşitsizlik, 1980'den bu yana büyümektedir. 1986'da Sri Lanka'da nüfusun en yoksul yüzde 20'si toplam milli gelirin yüzde 4.8'ini, en zengin yüzde 10'u ise yüzde 43'ünü almıştır. Bu dağılım Fildişi Sahilleri'nde yüzde 5, yüzde 36.3'dür. 1988'de Kolombiya'da en yoksul yüzde 20'nin milli gelirden aldığı pay yüzde 4 iken, en zengin yüzde 10'unki yüzde 37.1'dir. İlgili istatistiklerin mevcut bulunduğu gelişmekte olan ülkelerin hiçbirinde de, nüfusun en yoksul yüzde 20'lik kesiminin aldığı pay toplam gelirin yüzde 10'una dahi ulaşamamaktadır.

Bu alanda, endüstrileşmiş ülkeler de övünülecek bir görünüm arzetmemektedirler. Bu ülkelerde de en yoksul

kesimler milli gelirden aynı ölçüde düşük bir pay almaktadırlar (Fransa'da yüzde 7, ABD'de yüzde 5'den az). Ne var ki orta sınıf ile zenginler arasındaki dağılım daha hakkaniyetlidir. Özellikle üst-orta sınıflar, ulusal pastadan büyücek bir dilim kapmayı başarmışlardır. En zengin yüzde 10'un milli gelir içerisindeki payı Fransa'da yüzde 25.5, ABD'de yüzde 25'tir (DB 1990). Ne var ki Amerikan Federal Vergi İdaresi Gelirler Servisi'ne göre, gelir dağılımındaki eşitsizlik 80'lerin başından beri artmaktadır. 1986'da, yetişkin ABD vatandaşlarının yüzde 16'sını teşkil eden 3.3 milyon kişi, ülkedeki devlete ait olmayan zenginliğin yüzde 28.5'ini elinde tutmaktadır. Fransa'da da benzer bir gelişme gözlenmektedir. Gelirler Giderler Araştırma Merkezi'ne göre "Fransız toplumu, son on yılda, 60'larda tedavi edilen gelir dağılımı eşitsizliklerinin yeniden arttığı bir evreye girmiş; bu süre zarfında zenginler daha zenginleşirken, en yoksul yüzde 10'un milli gelirden aldığı pay 1979 ile 1984 arasında yüzde 15 azalmıştır. Üçüncü Dünya'nın borçlu ülkelerinde ise borçluların, son dönemlerdeki ekonomik ve mali iyileşmeyi hayatları ile ödediklerini söylemek abartı olmayacaktır. Bugün 15 Güney vatandaşından 4'ünün içinde bulunduğu ve ulusal besin standartlarından ziyade kişisel gelir ve satın alma gücünün bir fonksiyonu olarak yaşadığı "besin yetirsizliği" yeni makro-ekonomik kısıtlarla iyice artmıştır.

Ayarlama programlarının damgasını vurduğu 10 yılımızın sonunda dünyadaki "yetersiz beslenme" ve "açlık" kurbanlarının sayısı iyice yükselmiştir. Durum, bazı bölgelerde "toplumsal sorun"un, yeniden, gündemin ilk maddesini teşkil etmesine sebebiyet verecek boyutlara ulaşmıştır

Endüstrileşmiş ülkelerde sefaletin, hiçbir ekonomik manevra ile aşılamayan ısrarı alarm verirken, Üçüncü Dünya'da yoksulluğun, makul sınırlar içerisinde tutulduğuna inanılan yıllardan sonra, patlama arzetmesi zaten hassas olan rejimlerin ve toplumların istikrarlarının bozulacağı kaygısını uyandırmaktadır. Latin Amerika'lı yöneticiler alacaklılardan sabır isterken, kendi halklarına

karşı duydukları minneti de telaffuz etmeye başlamışlardır. Okula gidenlerin oranındaki düşme, çoktan ortadan kaldırıldığına inanılan hastalıkların yeniden gözükmeye başlamaları, artan nüfusla beslenme olanakları arasındaki farkın giderek büyümesi, Afrika'da izlenen sıkı ekonomik politikaların geleceğe ilişkin kalkınma umutlarını da yokettiği kaygısını uyandırmaktadır.

Bu modelin babaları olan IMF ve Dünya Bankası bile politikalarının beklemedikleri kadar ağır bir toplumsal maliyet taşıdığını teslim etmeye; bu boyuta bir çare bulmak için çaba göstermeye başlamışlardır. Kısacası tüm dünya, daha gevşek mali politikalar geliştirmeksizin yürürlüktekilerin yıkıcı etkilerine karşı savaşmanın gerekliliği hususunda uzlaşmaya varmıştır. Bunca yaygın bir açlık dünya sistemini ve mevcut sükunetini zedelemektedir. Velhasılı kelam, bela tüm dünya tarafından teşhis edilmiş, gelgelelim henüz çareler aranmaya başlanmamıştır.

ALTINCI BÖLÜM
MÜMKÜN ÇARELER

Dünyayı çekip çeviren hükümet ve kurumlar, sözünü ettiğimiz sorunların bir an önce çözülmesi gerektiğinin idrakindedirler. Kuzey halklarının açlığa ilişkin kötü anıları çoktan unutup gittikleri bu bolluk yıllarında açlık bir "anomali" olarak değerlendirilmektedir. İkinci dünya savaşından bu yana tüm dünya, açlığın insan bilgisine ve kaydedilen gelişime karşı bir meydan okuma, türümüzün nerede ise evrene hükmettiği bir zaman için kabul edilemez bir olgu olduğunu söylemektedir. Birleşmiş Milletler 1945'de açlığın ortadan kaldırılmasına katkıda bulunmak, yeni tekniklerin yaygınlaşmasına yardımcı olmak, dünyadaki tarımsal ürün mübadelesini daha dengeli bir biçimde örgütlemek için FAO'yu kurmuş; insanlar, 60'larda, Yeşil Devrim'in yüksek verimli tohum çeşitlerinin, nüfus patlamasının ve gıda talebindeki artışın çözüm olanakları olduğuna inanmıştır.

Ne var ki 70'lerde patlak veren dünya tahıl krizi ve kolonyal korumanın kalktığı bazı bölgelerde yaşanan kıtlıklarla, sorumlular bu konuda pek de büyük bir yol katedilmediğini anlamak durumunda kaldılar. 1974'de Birleşmiş Milletler'in öncülüğünde toplanan Dünya Beslenme Konferansı'nda açlığın on yıl içerisinde ortadan kaldırılması karara bağlandı ve bu hedefe uygun en iyi yöntemleri belirlemekle yükümlü Dünya Beslenme Konseyi kuruldu. Yoksul köylülerin yararına olan projeleri finanse etmeyi amaçlayan Uluslararası Zirai Kalkınma Fonu ise 1977'de oluşturuldu. Bazı kurumlar, evrensel olarak mahkum edilen bir bela ile mücadele ederken karşılaşılan engelleri irdeleyen pek çok çalışma gerçekleştirdiler. Bu çalışmalar uluslararası platformlara sunuldu, oylandı. Tüm bu girişimler sonucunda varılan nokta ortadadır.

15 yıldan bu yana sürdürülen çalışmalar mütevazi iki çözüm önerisi üzerinde yoğunlaşmıştır: Yoksul ve fiziki yapı itibariyle problemli ülkelerde temel besin ürünleri ekiciliğine ağırlık verilmesi ve boyutları giderek ciddileşen yoksulluğa set çekilmesi... 10 yıldır takip edilen ekonomik politikaların mali durumun iyileştirilmesine öncelik tanınması, bu iki hedefin resmi olarak kabulünü engellememekle beraber, tahsis edilen ödeneklerin önemli ölçüde düşmesine neden olmuştur.

I. Üretimi Arttırmak Bir Çözüm mü?

Demografik Kısıtlar - Açlığın kırıp geçirdiği ülkelerin ellerindeki besin stokunu arttırmanın ve kitlelerin besin ürünlerine erişimini kolaylaştırmanın yegane değilse de en iyi yolunun besin üretimini arttırmak olduğu düşünülmektedir. Hakikaten de pek çok Üçüncü Dünya Ülkesi, üretimin nüfustan daha hızlı artmasını sağlamak mecburiyetindedir. Düşük gelirli Üçüncü Dünya Ülkelerinde yıllık nüfus artışı ortalama yüzde 2.8'dir. Doğum oranını sınırlamada görkemli bir başarı kaydederek nüfus artış hızını yüzde 3'e düşüren Çin ve artış hızı ortalamanın çok altında seyreden Hindistan bu kategoriye dahil edilmemiştir. 30 yıldan bu yana doğum oranlarını düşürerek hayat koşullarında göreli bir iyileşme sağlayan orta gelirli ülkelerde ise nüfus artış oranı yüzde 2.2'dir. Daha da kötüsü bu konuda kısa dönemde çok büyük bir başarı kaydedilmesi de beklenmemektedir. 2000 yılında nüfus artış hızının düşük gelirli ülkelerde yüzde 2.6, Hindistan'da yüzde 1.8, orta gelirli ülkelerde ise yüzde 1.9 civarında seyredeceği tahmin edilmektedir. 40 yıldan bu yana etkisini sürdüren nüfus patlaması, insanlığın 1/5'inin içinde bulunduğu kronik yetersiz beslenme halinin tek sorumlusu olmasa da, yoksullaşma etkenlerinin en önemlilerinden birini teşkil etmekte ve tüm çabaların, acilen üretimi arttırıcı yöntemlerin araştırılması üzerinde yoğunlaşmasını gerektirmektedir.

Bu çalışma kapsamında pek çok kez ifade ettiğimiz gibi nüfus patlaması dünyanın tüm bölgelerini aynı bi-

çimde etkilememekte, Güney Ülkelerinin nerede ise tümünü, özellikle de en yoksullar kategorisindekileri derinden sarsarken, gezegenin iki yarısını birbirinden ayıran uçurumu derinleştirmektedir. 1960'da dünya nüfusunun yüzde 69'u gelişmekte olan ülkelerde yaşarken, bu oran 2000 yılında yüzde 80'i bulacaktır. 1989'da dünyadaki doğumların yüzde 87'si Üçüncü Dünya Ülkelerinde gerçekleşmiştir. Kadın başına ortalama çocuk sayısı Afrika Ülkeleri'nde 6'yı aşmış, Orta Amerika ve Ant Ülkeleri'nde 4-6 arasında seyretmektedir. Asya'nın büyük bir bölümünde doğurganlık oranı son derece yüksektir. Kara Afrika'nın nüfusu 100 yıldan kısa bir süre zarfında 5'e katlanmıştır. Çin tarafından alınanlar benzeri, Batılıların kişisel özgürlüklere saygısızlık olarak kabul edip eleştirdiği türden sınırlama tedbirlerinin, bu ülkelerdeki doğurganlık oranını ciddi bir biçimde düşüreceği varsayılsa dahi, gençlerin mevcut nüfus kompozisyonu içindeki ağırlığı nüfus artış hızının uzun yıllar boyunca yüksekliğini koruması için yeterli gözükmektedir. Şu halde, bu artışın zararlarını ortadan kaldırmak ve arzuladıklarını ifade ettikleri gibi yurttaşlarının mevcut ve gelecekteki refahını güvence altına almak için ilgili devletlerin sorumsuzca sürdürdükleri doğum oranı politikalarını bir an evvel terketmeleri gerekmektedir. Zira nüfus baskısı, daha şimdiden, bazı bölgelerde ekonomik büyümeye karşı bir engel, çevrenin niteliğinin bozulmasına ve yenilenemez doğal kaynakların tükenmesine bir sebep teşkil etmeye başlamıştır. Bu artışa bir set çekilmesi beklenirken Dünya, bu ülkelerin hızla ilerleyen nüfuslarına yeterli besin üretme kapasitesine sahip olup olmadığını sorgulamak yerine, bu kapasiteyi sağlamanın yollarını bulmak durumundadır. Zira gezegenimizin nüfusu 2000 yılında 6 milyar barajını da aşacaktır. Nüfus ve kentleşmedeki artış oranı gözönünde tutularak yapılan hesaplamalara göre, kişi başına düşen besin miktarının, ithalat yapılmaksızın, mevcut değerini muhafaza etmesi için tarımsal üretimin önümüzdeki 10 yıl içerisinde, Üçüncü Dünyanın "En Yoksullar" kategorisindeki ülkeleri de kapsayan büyük bir bölümünde yüzde 4, diğer yerlerde ise yüzde 3 artması gerekmektedir.

Temel Besin Ürünleri Ekiciliğinin Teşviki: Karmaşık Bir Girişim - Temel gıda ürünleri üretimindeki artışın, 10 yıldır, nüfus artışının gerisinde kaldığı; 1988'-de, 30 ülkede kişi başına düşen besin üretiminin 1979'a göre azalma kaydettiği Güney Sahra, bu konuda, vahim bir görünüm arzetmekte; bugün bile dünyanın en fazla yardım gören bölgesi olan kıtanın "dilenci" konumuna düşme sürecinin bir an önce durdurulması gerekmektedir. Yanlışlıkları her geçen gün biraz daha ortaya çıkan ancak, yapılan harcamaların büyüklüğü ve uzun zamandır kalkınma arzusunun bir sembolü olarak sunulmaları nedeniyle terkedilmeleri mümkün olmayan büyük projelerden sonra dikkatler, giderek, köylü dünyasına çevrilmeye başlamıştır. Ancak, bu yeni yönelim, sonuçları hakkında kesin bir ifade kullanılamayacak denli yakın tarihlidir, ve uzun zamandır üzerinde durmayı ihmal ettiği karmaşık bir gerçekliğin doğru dürüst tanımayan bir bürokratik ve teknokratik altyapı tarafından yürütülmek durumundadır. Yapıları tam yerleşmemiş bir ekonomide, üretime verilen önem, gerekliliği kabul edilmiş de olsa, kararnamelerle artırılamaz. Böylesi bir tercih, pazarların rasyonelleşmesiyle, doğal çevrenin kısıtlarına, üreticilerin ihtiyaçlarına ve tüketicilerin taleplerine uyarlanmış agronomik ve teknik araştırmalarla; krediden vergi ve gümrük tarifelerine pek çok alanda yeni teşvik tedbirleriyle desteklenmelidir. Kısmi tedbirler, ağırlıkları ne olursa olsun, ne Afrika tarımının fizyonomisini değiştirebilir, ne de yabancı üreticilerinin tekeli altına giren Afrika kentlerini yerel üretimin doğal pazarına dönüştürebilir. Muhtelif nedenlerle, dünyanın en verimsiz tarımının yapıldığı Afrika köyleri, Kuzey tarımlarının ve büyük endüstri devletlerinin uyguladığı tarımsal destek politikalarının hızlandırdığı teknolojik evrimin şokuna uğramakta; "etkili" bir biçimde yaygın tarıma geçiş yolunda pek fazla şansa sahip bulunmamaktadırlar.

Batı Afrika üzerine çalışmalar yürüten pek çok uzman, bugün uluslararası rekabetin dramatik etkilerinin azaltılması için bölgedeki pazarların minimum ölçülerde koruma altına alınması gerektiğini kabul etmektedirler.

Pek çok alışkanlığı alt üst edecek, çok sayıda çıkarı tehlikeye sokacak böyle bir girişim hiç kuşkusuz, sayısız engellerle karşılaşacaktır. Gerçekten de sınırları bunca delik deşik ve ekonomisi, daha güneyde yeralan ve Batı Afrika'nın en büyük pazarlarını teşkil eden Nijerya, Gana, Fildişi Sahilleri gibi ülkelerinkine bunca bağlı olan bir bölgede ulusal koruma sistemleri tesis etmek oldukça güçtür. Koruma, tüm bölgeyi kapsayan bütüncül bir yaklaşımla ele alınmalı; sınırdan doğrudan girişi engellenen yabancı malın bir başka yol takip ederek içeri süzülüvermesinin önüne geçmek için bir devlet tarafından alınan tedbirlerin diğerlerininkilerle uyumlu olması sağlanmalıdır. Öte yandan, yerel ürünleri halkın gözünde buğday ya da pirinç kadar çekici kılabilmek için ithal ikameci politikalar tarım sektörü ile sınırlı tutulmamalı, endüstri de bu kapsam içerisine alınmalıdır (CILSS/OECD, 1987).

Etkin bir sistem, barındırdığı arpalıkların büyüklüğü oranında kaşları çatılan milliyetçiliklerin aşılmasını, devletlerin para politikalarının birbirine uydurulmasını, bölge ülkeleri arasındaki mübadelelerin dolayısıyla da bölgenin kendine yeterliliğinin geliştirilmesini gerektirecektir. Son derece güç görülmesine karşın ancak böylesi bir program, içinde yeralan ülkelerin toplamından daha büyük, daha zengin, daha kalabalık bir bölgede tarım lehine alınacak özgül tedbirlerin filizlenebilecekleri uygun bir ortam sağlayabilecek, sürece gerçekten dahil olmasalar da köylülerin, ekonomide bir daha asla yitirmemeleri gereken bir yer bulmalarına katkıda bulunabilecektir.

Tarıma yönelik bu çözüm arayışları önemsenmeye başlandıktan sonra kimi uzmanlar, iktisat tarihinin koruma önlemlerinin tesisine ilişkin sayfalarından bazı dersler alınabileceğini ayrımsamışlardır. Ülkelerin tümünün de korumacı bir dönemden geçtiği Avrupa örneği "serbest mübadele"ciliğin, tarih boyunca, güçlülere özgü bir tavır olduğunu ispat etmek ve hatırlatmak için yeterlidir. Oysa Üçüncü Dünya sözkonusu olduğunda, bazı yönetici aileler tarafından saf çıkar ya da kamu gözünde iyi bir imaj oluşturmak adına tekel altına alınmadığı durumlarda hakikaten de sınırlarını kolayca aşıveren devletin

rolünün güçlendirilmemesi gerektiği ve bölgesel işbirliğinin zamanının gelmediği ifade edilmektedir. Batılı para kaynakları ve alacaklılar ciddi problemleri bölgesel topluluklarla tartışmayı reddetmekte, borçların yönetiminin, yalnızca, ülkeler arasındaki ikili müzakerelerle belirlenmesini istemektedirler. Kalkınma finansmanı mekanizmaları, oluşturuldukları günden bu yana, ikili yardımlar yaklaşımı çerçevesinde ayrıcalıklı bir konuma sahip olmuşlardır. Yardım sahipleri AET ve DB'nın kalkınma fonları içerisinde gruplaşmışken, yardımdan faydalananlar dağınık bir görüntü vermekte, hayatiyet kazanmış ekonomik gruplar oluşturamamaktadırlar. Bu ülkeler ne Afrika'da ne de diğer bölgelerde beslenme sorununa ilişkin bütüncül bir yaklaşım ortaya koyamamışlardır. Üçüncü Dünya rejimlerinin çoğu, yardımın kontrolunu bulunduranlar ve her şeyden önce dünyadaki iktidar ilişkilerinin bir aynası olan uluslararası örgütler, farklı nedenlerle de olsa, tarım ve beslenmeye ilişkin ekonomik stratejilerin yenilenmesi hususundaki aczlerinde birleşmektedirler.

Geçici ve tümüyle ulusal bir çerçeveye ait olmakla beraber Meksika örneği, "köylü tarımının güçlendirilmesinin" yalnızca hayalperestlere mahsus ulvi bir düş olmadığını göstermiştir. 1976'dan itibaren bir petrol büyüğüne dönüşen ve önemli mali kaynaklar sağlayan bu ülke, 1980'de Sistema Alimentaria Me icana (SAM) adını taşıyan, küçük işletmelerin doğrudan beslenmeye yönelik üretimini ve nüfusun en mağdur kategorilerinin kalori tüketimini artırmayı amaçlayan bir gıda programı başlatmıştır. Devlet, bu hedeflere ulaşmak için üretim faktörlerine yönelik sübvansiyonlarla küçük tarıma büyük miktarlarda para aktarmış; yine sübvansiyon yoluyla tüketici fiyatlarını desteklemiştir. SAM kapsamındaki teşviklerden ticari tarımcılar kadar küçük köylüler de faydalanmış; sonuç, son derece başarılı olmuştur. 1980-82 döneminde, temel gıda maddelerinde (mısır, buğday, fasulye) toplam üretim 17 milyon tona erişmiştir. Bu miktar, 1977-79 dönemine ait ortalama rekoltenin yüzde 29 üzerindedir. 1980'de 3.2 milyon ton olan mısır ithalatı,

1982'de 1.2 milyon tondur. İthalatın toplam tahıl tüketimi içerisindeki payı yüzde 37'den yüzde 8'e düşmüştür. Tüketimi desteklemek için alınan tedbirler, hiç kuşkusuz, mali bir yük getirmiştir. Devletin "gıda" bütçesi, 1978 ile 79 arasında yüzde 38, 1980-82 arasında ise yüzde 50 artmıştır. Ancak, nominal değerindeki artışa karşın, bu kalemin toplam bütçe içerisindeki payı, program süresince yüzde 10'un altında kalmıştır. Meksika'nın, petrol fiyatlarının düşmesi, borçların kabarması ve büyük yatırımlar sonucu, 1982'den başlayarak, karşı karşıya kaldığı ekonomik kriz, bu stratejinin terkine ve mevcut gıda politikasının yerini ihracata öncelik tanıma politikasına bırakmasına sebep olmuştur. 1983'de yemlik bitkiler üretimi artarken, kişi başına temel besin ürünleri üretimi düşmüş, ithalatın payı yeniden yükselmiştir.

SAM, hiç kuşkusuz, mali şatafat dönemlerinde tüm ülkelerin tüm sektörlerinde yaşanan türden savurganlıklardan yoksun kalmamıştır. Üstelik sistem, diğer ülkelerce doğrudan uyarlanamayacak denli "ulusal" nitelikler taşımaktadır. Ancak, bu örnek, besin ürünleri üretimine adanmış bir politik iradenin, somut araçlarla donatıldığı taktirde, bağımlılık denen kısır döngüyü kırabileceğini ve açlığın mekanını daraltabileceğini ispat ettiği için önemlidir.

Batı Afrika Meksika karşılaştırması, politik önceliklerin yeniden tanımlanmasının, nüfusun beslenme dengesi üzerinde, özellikle de besin ürünleri tarımının kalkındırılmasına elverişsiz makro ekonomik çerçevelerde yürütülen, sektörel politikalardan daha etkili olduğunu göstermektedir. Ne var ki bazı bütüncül kalkınma yaklaşımları istisna teşkil etmek üzere, büyük umutlar hâlâ sektörel politikalara bağlanmış durumdadır.

Teknik Çözümlere Dönüş: Biyoteknolojiler - Toplumsal problemleri çözmekte yetersiz kaldıkları aşikar olan yeşil devrimler çağından sonra kimi gözler, şimdi de biyoteknolojilere çevrilmiştir. (Bkz. çerçeve yazı). Biyoteknolojilerin neredeyse sınırsız olanaklar içerdiği ve Güney Ülkelerinin, bu uygulamalardan büyük fayda görebilecekleri doğrudur. Bu alanda sağlanacak başarı, nü-

fusu 10 yıl içerisinde ikiye katlanan dünyamızın besin üretim kapasitesinin, bu talep patlaması sonucu tükenmekte olduğu kehanetini çürütebilecektir. Ne var ki yaşanan gelişmeler böylesi iyimserliklere mahal bırakmamakta; donanım düzeyi zaten düşük olan Güney Ülkelerinin bilimin açtığı bu yeni yoldan faydalanamadıkları taktirde iyice zorlanacakları türünden kaygılar uyandırmaktadır. Güney Ülkeleri açısından biyoteknolojiler, Kuzey'in tropikal zirai ürünlere olan bağımlılığının azalması tehlikesini içermektedirler. Örneğin, kimyasal sentetik tatlandırıcılar tüketimindeki artış, ABD'nin Üçüncü Dünya Ülkelerinden şekerkamışı ithalatını azaltmış; şeker ekonomisi, neredeyse tümüyle, ABD ihtiyacının karşılanması çerçevesinde biçimlenen Filipinler'de büyük bir krize yolaçmıştır. 1990'da piyasaya sürülen sentetik vanilyanın yaygınlaşması, Madagaskar gibi geleneksel ihracatçılar için ciddi güçlükler doğuracaktır. Kuzey'in fabrikaları, bugün yarın, doku kültürü ile kakao üretebileceklerdir. Tropik gıda üreticileri ise bu dönüşüme ciddi bir alternatif getirebilecek zaman ve araçlara sahip değillerdir.

Kısacası, geleceğe ilişkin perspektiflerin endişeverici-liğine karşın araştırmalar, "su" gibi tüketime yönelik olmayan alanlara ya da Güney'in ekosistemlerine ve ekonomilerine daha uygun kimyasal ürünlere yönelmemektedir. Dahası, genetik araştırmaların bazı büyük çokuluslu firmalar tarafından kapatılması, bulguların tüm kullanılabilir sonuçlarının sistematik olarak patent altına alınması ve özelleşmesi, yoksulların "bilimsel" ilerleme olanaklarına erişimini bir kez daha sınırlamakta; bu yeni üretim yöntemlerini kullanmak isteyen, ancak yeterli teknik kapasiteden yoksul ülkeleri Kuzey endüstrilerine daha bir bağımlı kılarak "modernleşme"nin maliyetini artırmaktadır. Böyle giderse, en zenginler süregiden mübadeleler içerisindeki yerlerini korumak zorunda kalacaklar; en yoksulların payına düşen ise araştırmalar ve ıslah perspektifleri ile bağı tümüyle kopmuş bir tarım içerisine hapsolup iyice kenara itilmek olacaktır.

Görünürdeki gelişim çizgisini değiştirmenin tek yolu "yerel" araştırma kapasitelerini güçlendirmek; bazı ülke-

BİYOTEKNOLOJİLER

Biyoteknoloji terimi, klasik anlamıyla, biyolojik madde üzerinde organik değişimler yaratan veya bu değişimlerden faydalanan teknikleri kapsar. Mayalama ile şarap, ekmek, peynir yapımı gibi örnekleri, insanlar tarafından yüzyıllardır bilinmektedir. 70'lerden sonra, organik maddeye müdahale etme olanaklarını güçlendiren yeni işlemlerin gelişmesiyle, terimin kapsamı genişlemiştir. Yeni biyoteknolojiler, mikrobiyolojik ve enzimsel uygulamaları, gen mühendisliğini, embriyonların manipulasyonunu, hücre ya da doku kültürünü içermektedir. Dünyanın yenilenemez zenginliklerinin tükenişi tedirginlik yaratmaya başladıktan sonra, biyoteknolojiler, doğal kaynaklara bağlı kısıtlardan kurtulmanın istisnai bir yolu olarak önem kazanmışlardır. Enformatik gibi biyoteknoloji de yalnızca ayrık bir bilimsel ya da ekonomik sektör teşkil etmemekte; mevcut tüm etkinlik alanlarını yakinen ilgilendirmektedir. Tarım ve tarımsal gıda sektörlerinde neredeyse sınırsız bir uygulama alanı içermektedir. Kimi teknikler daha şimdiden rutin bir biçimde kullanılmaktadır. Hayvancılıkta, taşıyıcı dişilere embriyon transferi son derece yaygın bir uygulamadır ve en iyi tohumlukların, dölleyiciliklerinin arttırılmasını mümkün kılmaktadır. Sığırlar ve kümes hayvanları için büyüme hormonu üretimi endüstrileşmiştir ve yaklaşık 1 milyar dolarlık bir pazarı vardır. Bazı çiçek ve meyve türlerinde, bir tek tohumdan bine varan sayılarda bitki üretmeyi mümkün kılan canlı içi mikro-üreme teknikleri, geniş bir biçimde uygulanmaktadır. Üretimi hâlâ çok pahalıya malolan tek hücreli proteinler yakın bir gelecekte, geleneksel bitkisel ve hayvansal proteinlerle rekabet edebileceklerdir. 2000 yılında dünya pazarında 5 milyar dolarlık mikrobiyolojik tarım, 9 milyar dolarlık mikrobiyolojik tarımsal-sanayi ürününün dolaşacağı tahmin edilmektedir. Ancak, pek çok uzman, yıllardan bu yana, böylesi teknolojilerin aşırı kullanımlarının içerdiği tehlikelere ve yaygınlaşmaları esnasında bazı önlemlerin alınması gerektiğine dikkat çekmektedir. Biyoteknolojiler iyi mi, kötü mü? Bu konudaki tartışma pek de sona erecekmiş gibi gözükmemektedir. Kesin olan tek şey, biyoteknolojilerin yolaçtıkları derin dönüşümlerin artık gözle görünür hale gelmeleridir.

lerın yalnızca milletlerötesı büyük laboratuarların müşterisi olarak kalmamasını sağlamaktır. Ne var ki gidişat bu yönde değildir. Önümüzdeki yıllar ülkelerin performansları arasındaki mevcut uçurumu derinleştirebilir ve Üçüncü Dünya'daki bazı ekonomilerin durgunluğuna sebebiyet verebiler. Hiçbir teknolojik devrim gibi biyoteknoloji de eşitsizlikleri azaltmak ve bugün aç olanların ihtiyaçlarını karşılamak için tek başına yeterli değildir.

Üçüncü dünyanın tarımsal besin üretimi, 30 yıldan bu yana, ekili alanların genişletilmesiyle arttırılmaktadır. Ancak, yeni alanların ekiciliğe açılması, giderek yoğunlaşan bir ölçüde, ekolojik krize sebebiyet vermektedir. Zaten son derece kırılgan olan ekosistemlerdeki nitelik bozulmasının ivmelenmesi, zenginliklerine ihtiyaç duyan kitle giderek kalabalıklaşan dünyamızın yoksullaşmaması için, doğal kaynakların daha ihtiyatlı kullanılmasının gerekliliğini ispat etmektedir.

Kısacası, üretimi 'ne pahasına olursa olsun' arttırmak bir çözüm değildir

Özelleştirme: Her Derde Deva mı? - Sosyalist sistemlerin ardarda iflas etmesi ve artık karşıtından mahrum kalan liberal ideolojinin zaferi ile, 70'lerin sonundan bu yana, 'tarımda özel mülkiyete geçiş'i üretimin patlaması için zorunlu bir yol olarak görme eğilimi başgöstermiştir. Köylülerin, üretim araçlarının kamulaştırılması girişimleri karşısında her zaman her yerde 'düşmanca' bir tavır takındıkları doğrudur. Nitekim, her halükarda, daha çok üretmek için bir istek yaratan mülkiyet ya da serbest kullanım haklarından mahrum olan köylüler açısından kamulaştırma tasarruflarının anlamı, büyük arazi sahiplerinin sert baskısının yerini devletinkine bırakması olmuştur.

Çin örneği, sosyalist rejimlerin kabul etmek durumunda kaldıkları revizyonların müsbet sonuçlarını apaçık göstermektedir. Çin halkı neredeyse geçmiştekiler benzeri açlık felaketlerinin kucağına düşecekken, yoksulluğu alt etmeyi başaramayan iktidarın 'Büyük Sıçrama' politikasını 1962'de terkinden itibaren tarımsal besin üretimi düzenli olarak artmıştır. Ne var ki 1978'de kısmi

bir özelleştirme politikasının yürürlüğe girmesiyle kaydedilen artış öncekilerden çok daha görkemlidir. 1980 sonunda ülkedeki tarımsal birimlerden yüzde 20'si parsellenerek köylü ailelerine dağıtılmış; bu arazilerin verimi hızla artarak kamu mülkiyetindekilerin iki katına çıkmıştır. Kırsal nüfus içerisinde 150 yuandan daha az yıllık gelire sahip kişilerin oranı 1978'de yüzde 63.4 iken, 1982'de yüzde 10.8'e inmiştir. Köylülerin ortalama gelir endeksi 1978'de 100 iken, 1989'da 220'ye ulaşmıştır (Solagral 1990). Son on yılda, kırsal yoksulluk hızla gerilerken tarımsal verimlilik sürekli artmıştır.

Etiyopya'dan Cezayir'e pek çok ülke benzer bir geri dönüş süreci yaşamış; özelleştirme, bugün, SSCB dahil tüm eski-doğu bloku ülkelerinde mahvolmuş bir tarım sektörünün ıslahının, yegane değilse de temel yolu olarak kabul edilir olmuştur.

Böylesi bir stratejik bir alanın hiçbir önlem alınmaksızın serbestleştirilmesi pek çok açıdan ciddi tehlikeler içermektedir. Yaşadığı süreçle, özelleştirmenin ne denli etkili olabileceğini ispat eden; ancak, kırsal dünyadaki toplumsal eşitsizliklere bir çözüm getirmeyen Çin, bugün, yeni sorunlarla yüzleşmek durumundadır. Tarımda kaydedilen verimlilik artışı sektörün istihdam ettiği kişi sayısını azaltmış; 150 milyon köylüyü, zaten tıkabasa dolu olan işgücü pazarına itmiştir. Özelleştirmenin başlangıcından bu yana altyapı yatırımları hızla azalmıştır. Öyle ki kimileri bu geriye dönük tasarrufun ülkedeki sulama ağını darmadağın edeceğinden korkar olmuşlardır. Ötesinde, bu süreç, Çinli köylülerin daha verimli ürünlere yönelik tahıl tarımından uzaklaşmalarına sebep olmuştur.

Tarımın kamulaştırılması tüm dünyada sayısız trajediye sebep olmuştur. Bu tasarrufun yerini tam bir "bırakınız yapsınlar" anlayışına bırakması mümkün görülmemekte; sektörün, bu iki aşırı uç arasında akılcıl bir biçimde yönetilmesi son derece karmaşık olsa da yegane çıkar yol olma niteliğini korumaktadır.

II. Hayırseverliğin Dönüşü

Üretim artışı, özellikle "topraksızlık" probleminin sözkonusu olmadığı ülkelerde kırsal yoksullukla mücadelenin vazgeçilmez araçlarından biri ise de, Hindistan ve Pakistan örnekleri tahıl ambarlarını doldurmanın aç karınları doyurmaya yetmediğini göstermektedir. Açlığı ortadan kaldırma mücadelesinde bölüşüm en az üretim kadar önemlidir. Ayarlama politikalarının yıkımlara yolaçan etkileri görüldükten sonra, sorunun gerçek kaynaklarına eğilmeksizin vahim sonuçlarını tedavi etmeye çalışan yetkililer de bu önemin ayırdındadırlar. Bu bağlamda, yoksulluğun yolaçtığı acıların dindirilmesi 80'lerin başından bu yana Güney'e ilişkin söylemin merkezinde yeralmakta; bu belanın durmak bilmez ilerleyişinin önünü almak umuduyla yeni araçlar bulma çabaları sürmektedir. Zira bugün Dünya Bankası bile sağlık, eğitim ve sosyal altyapıdan mali dengeler adına bunca kolayca vazgeçilmemesi gerektiğini kabul etmeye başlamışsa da, liberal ekonomistlere göre yoksulluk, hâlâ, sağlıklı temellere oturtulmuş bir kalkınmanın kaçınılmaz maliyeti; "gelişmiş" ülke statüsüne giden yolun mecburi etaplarından biridir.

OECD şu ifadeyi kullanmaktadır: "Düalist niteliğin bunca vurgulanmasının, pek çok kalkınmakta olan ülke toplumunda buradan kaynaklanan gerilimi arttırması beklenebilir. Bu düalizm, modernleşmenin, uluslararası ticaret yatırımlarının, medyaların küreselleşmesi ve yardımlar sonucu dış dünyaya açılımın kaçınılmaz bir sonucudur" (CAD 1989). Politik ve toplumsal patlamaya yolaçabilecek etmenleri gemleme kaygısı, bunların tahammül sınırları içerisinde tutulmasını gerektirmektedir. Bu nedenledir ki Dünya Bankası, hedeflenen ekonomik büyümenin, "çevre"nin üretim kapasitesi itibariyle "katlanılabilir"; bu katlanabilirliğin ve politik istikrarın gözetilmesi itibariyle "hakkaniyetli" olması gerektiğini vurgulamaktadır. Hiç kuşkusuz, burada kastedilenin "zenginliklerin yeniden paylaşılması değil, üretim araçlarına erişimin güvence altına alınması ve yoksulluğun yolaçtığı acıların

azaltılması" olduğu açık bir dille belirtilmektedir (DB Afrika 1989). Uygulanan kalkınma politikalarının net bir biçimde tanımlanan hedeflerine daha önce değinmiştik. Ancak, olayın başka bir yanı da diğer uluslararası örgütlerin bu "sıkı" politikalarının sosyal maliyetini ciddi bir biçimde eleştirmeleri; hatta UNICEF gibi bazılarının "insani yönü" ağır basan ayarlama stratejileri geliştirilmesini salık verirken, bugüne dek yapılan tercihleri tartışmanın eksenine oturtmalarıdır. Ne var ki şu an için, mağdur gruplara ek yardım iletme fikri alternatif kalkınma biçimi arayışlarına baskın çıkmaktadır.

Açlığın yolaçtığı yıkımın ilk kurbanları olan kadınlar ve çocuklar pek çok ülkede, özel bir "dikkat"e mashar olmuşlardır. Sütten kesilme yaşına gelen küçük çocuklara besin yardımı programları, gebelik dönemlerindeki anemik kadınlara demir ve vitamin dağıtımı, ana-çocuk sağlığı merkezlerinde beslenme eğitimi programlarına ağırlık verilmesi, okullara bedava kantinler açılması ya da yoksul çocukların devam ettikleri okullarda tamamlayıcı besinler dağıtımı bu dramatik durumlarla başa çıkmak için gerçekleştirilen girişimler arasındadır. Nijerya'dan Etiyopya ve Bangladeş'e çocuk ölümlerinin yüksek olduğu; yorucu günlük işlerle birlikte yaşanan doğum ve analık tecrübeleri ile yıpranmış kadınların yetersiz ve kötü beslendikleri ülkelerde böylesi müdahaleler giderek sıklaşmaktadır. Ne var ki bu programları karşılayacak kaynakların yetersizliği ve kırsal nüfusun yaşadığı geri kalmış bölgelere ulaşımın güçlüğü nedeniyle pek de "eşitlikçi" sonuçlara varılamamıştır. Kentlerin yoksul bölgeleri için de çeşitli özel aksiyonlar geliştirilmektedir. Yoksul kent çocuklarını, yetersiz beslenmenin fiziksel ve entelektüel gelişim üzerindeki olumsuz etkilerinden kurtarmayı hedefleyen "Beslenme Destek Merkezleri"nin yanısıra, son yıllarda tüketim maddeleri üzerindeki sübvansiyonları ikame edici yöntem arayışları gündeme gelmiştir. Meksika'da, 1986'da tüketim maddelerine yapılan sübvansiyonların tümünü kaldıran hükümet, toplam geliri asgari ücretin iki katının altında olan ailelere yönelik bir gıda karnesi sistemi uygulamaya ve yoksul semtlerde süt

dağıtımına başlamıştır. Bolivya, Gana ve Madagaskar, ayarlama politikalarının sosyal maliyetini azaltmayı hedefleyen programlar başlatmıştır. 1988 ve 89'daki su baskınlarından sonra Bangladeş Hükümeti mevcut gıda yardımı programlarını güçlendirmiştir.

En yoksul grupların gereksindikleri "özel yardım"ın iletilmesi ilkesinden yola çıkan bu programlar, teorik olarak, genel sübvansiyonlardan daha etkilidirler. Ne var ki deneyimler, ayırdedici özellikleri, neredeyse her şeye kadir bir bürokrasinin mevcudiyeti, hukuk devletinin yokluğu ve yozlaşma ve ihtilasın yaygınlığı olan rejimlerde, besin dağıtımının hedef kitleye nadiren ulaşabildiğini, "karne" uygulamasının her türden hileyi kolaylaştırdığını göstermektedir.

Sefaletin yaygınlaşması karşısındaki telaş çığlıkları yükseldikçe açlıkla mücadele için yeni teknikler geliştirilmektedir. Son dönemlerde, yardımı en titiz biçimde dağıtma onuru, yoksulların problemlerini en iyi biçimde kavrayabildikleri, onlarla diyalog kurmayı ve en etkili çözüm yollarını bulabilmek için ihtiyaçlarını doğru tanımlayabilmeyi hükümet organlarından çok daha iyi becerebildikleri kabul edilen 'gayri resmi örgütler'e aittir.

Sayıları giderek artan bu örgütlerin Üçüncü Dünya'da mağdur kitlelerin toplumsal adaletsizlikler karşısında kendilerini korumaları, kendi ülkelerinde ise Batılı kamuoyunun açlık skandalı karşısında harekete geçmesi için yürüttükleri çalışmalar, gerek Kuzey'deki gerekse Güney'deki karar mercilerinin sorumluluklarının idrakine varmalarına katkıda bulunmuştur. Ne var ki sefalet tellallığının ticari zeminlerinin temelini yapan bazı örgütler gerçek bir popülarite kazanırken, azgelişmişlik denen felaketi sona erdirmek için yapılması gereken reformlar üzerine düşünen; yerel düzeyde yönetim biçimlerinin ve sosyal ilişkilerin bu yönde dönüşmesi için çaba sarfedenler sık sık "havayı bulandırmaya çalışmakla" suçlanmaktadırlar. Bu eğilim Fransa'da ilk olarak, 1986'da aşırı sağın, "solcu"lukla suçlanması oldukça güç olan "Açlıkla Mücadele ve Kalkınma İçin Katolik Komite" adlı dinsel örgüt aleyhine açtığı dava esnasında açığa çıktı.

AMKİKK, Üçüncü Dünya'da Hıristiyan yardımseverliğini göstermek yerine Marksist bozgunculuk yapmakla suçlanıyordu.

Gayrı resmi örgütler, düzenli aralıklarla böylesi suçlamalara maruz kalmaktadırlar. Brezilya'nın Recife kentinde "yoksulların metropoliti" olarak tanınan ünlü Dom Herder Camela bu yaklaşımı şu sözlerle özetlemektedir: "Bir açа yiyecek bir şeyler verdiğimde "aziz" mertebesine yükseltiliyor; aynı kişiye neden aç olduğunu sorduğumda komünist olarak damgalanıyorum".

"İnsani Yardım", bugün, Üçüncü Dünya Ülkelerine yapılan yardımın ihmal edilmez bir kısmını oluşturmaktadır. OECD ülkelerinden Güney'e giden kamusal ve özel yardımlar toplamının yüzde 5'i, yani yılda 4 milyar dolar, gayrı resmi örgütler kanalıyla aktarılmaktadır. Ne var ki nadir bazı istisnalar dışında bu eylem biçimi özünde "Caritatif"tir ve açlığı nedenlerinden ziyade vahim sonuçlarının giderilmesi çabasıyla sınırlı kalmaktadır.

IV. Diğer Kulvarlar

Açlık denen fenomenin ortadan kalkması ve dünyanın büyük bir bölgesini yoksullaşmaya sürükleyen mantığın değişmesi için kullanılabilecek yollar, hâlâ mevcuttur. Üçüncü Dünyadaki açlık felaketinin en önemli etmeni kırsal yoksulluğun acıyı azaltmayı amaçlayan basit, palyatif çözümlerle ortadan kaldırılamayacağı aşikardır. Tek çıkar yol, bir an evvel, toplumsal adaletsizlikleri azaltacak tedbirler üzerine düşünmektir.

Toprağın Yeniden Dağıtımının Gerekliliği - Toprak dağıtımı köylü sefaleti ile başedebilmenin olmazsa olmaz koşullarından biridir. Yoksulluk ve açlığın kısır döngüsünün kırılması gerektiğini ifade ederken samimi iseler, pek çok Asya ve Latin Amerika Ülkesi, tarımsal reformları daha fazla erteleyemeyeceklerdir. Zira, eşitlikçi denen reformlara sempati besledikleri ya da toplumsal sorunlar karşısında hassasiyet gösterdikleri gibi şaibelere mahal bırakmayacak uzmanlar bile bu konuda gayet nettirler. Arazilerin belli ellerde toplanması ya da devlet-

leştirme tasarruflarının aşırıya gitmesi gibi nedenlerle topraksız köylü sayısının artması, kırsal yoksulluğun vahim boyutlar kazanmasının ve kentlere akımın hızlanması sonucu kentsel yoksulluğun yaygınlaşmasının başlıca nedenidir.

Toprakların yeniden dağıtımına ilişkin bir politika yalnızca küçük köylülerin asgari beslenme olanaklarını güvence altına almakla kalmayacak, tarımsal işgücü talebini de arttıracaktır. Hakikaten de bugüne dek yürütülen pek çok araştırma, küçük işletmelerde büyük arazilerinkilerden çok daha "yoğun" bir tarım yapıldığını, daha çok kol gücü kullanılarak, birim üretim başına daha az yatırım yapılarak, daha fazla randıman elde edildiğini göstermektedir. Üretim araçlarını güvence altına alarak küçük çiftçileri köylerinde tutmak, topraksız köylü sayısının da sabitlenmesini sağlayacaktır. Gerçekten de pek çok köylü üretim faktörlerine yatırım yapabilmek için borçlanarak modern tarıma geçme teşebbüsünde bulunmuştur. Ne var ki gerekli teknik paketin maliyeti, banka kredi faizlerinin yüksekliği, tefecilere başvurma mecburiyeti, bu insanların geri ödeme kapasitelerini aşmalarına neden olmuş; borçlarını ödemek için topraklarını alacaklılara terketmek durumunda kalan küçük işletmeciler tarımda ücretli olarak çalışmak ya da kente göçmek ikilemine düşmüşlerdir. Yoksul bölgelerde, yerel tefecilerden kredi almak ya da bir sonraki dönemin rekoltesine mahsuben borçlanma pratiği, gizli bir kölelik sisteminin yaygınlaşmasına sebep olmuş, ödeme gücü tükenen borçlu, tefeciye arazisini terkettikten sonra faiz oranlarının oyunu sonucu, tükenmek bilmeyen borcunu kapatmak için, emeğini de sunmak durumunda kalmıştır. "Tefecilik olayını ve durumu kritik küçük işletmecilerin mülksüzleşmesini engellemenin başlıca araçları, tarımsal kredi reformu ve ilgili çevrenin özel koşullarına uygun devletleştirilmiş ya da dayanışma esaslarına dayalı borç sandıklarının kurulmasıdır.

Kiralama, pek çok ülkede yaygın bir uygulamadır ve mülk sahibi olmayan ekiciler ortamın güvenilmez koşullarında, son derece ağır kira sözleşmelerine tabidirler.

Böylesi durumlarda, bu işletmelerin güvenliği, ilgili mevzuatın aşırı yüksek kiraları yasaklayacak ve çiftçilerin, işletmeyi uzun dönemde verimli kılacak yatırımlar yapmasını teşvik edecek biçimde revizyonu ile sağlanabilir.

Biçimleri ne olursa olsun, toprağın gerçek işleyicisinin tasarrufu altında bulunmasına yönelik tarımsal reformlar, toplumsal adaletsizliklerle başa çıkmanın vazgeçilmez araçlarındandır. Ne var ki bugün, Latin Amerikalı Latifundislerden Filipinler ya da Güney Asya'nın toprak ağalarına tüm mülk sahipleri, reform fikrine karşı çıkmakta; toprak kavgası, pek çok ülkede toplumsal mücadelenin odak noktasını teşkil etmektedir. Mücadele içerisindeki tarafların güçleri eşit olmaktan çok uzaktır. Brezilya'da büyük toprak sahipleri, 1984'den bu yana, neredeyse, günde bir tarımsal reform yanlısı (Arazi avukatı, köylü sendikası mensubu, papaz) öldürtmektedirler. Silahlı işveren milisleri, toprak işgali eylemlerine katılmakta kararsız kalan köylüleri terörize etmeye yönelik zulümlerini iyice artırmışlardır. "Yerel milis" olgusunun son derece yaygınlaştığı Filipinler'de, böylesi suçların cezasız kaldığı, suç emrini verenlerin en yüksek düzeyde korunduğu Brezilya'da ya da Meksika'da "tarımsal adaletin derhal sağlanmasının gerekliliğine" ilişkin resmi söylem tüm inanırlığını yitirmiştir.

Bir tarafta giderek sefalete ve toplum dışına itilen kitlelerin, diğer tarafta son derece ayrıcalıklı mülk sahiplerinin yeraldığı ve ekonominin "muhafazakar" bir anlayışla yönlendirilmesini gerektiren iki kutuplu toplum yapısını tasfiye edebilecek girişimlerin engellenmesi, kendi başına, bir az-gelişmişlik faktörüdür. Dünya Bankası gibi örgütler bile bu durumun idrakine varmışlardır. Örneğin Dünya Bankası toprak mülkiyetindeki büyük eşitsizliklere eleştirel bir gözle bakmaya başlamış; Brezilya'daki tarımsal politikaları, küçük köylüler karşısında büyük arazi sahiplerini çok fazla kayırmakla suçlamıştır (DB 1990). Yeniden toprak dağıtımı, Hint Yarımadasındakiler gibi aşırı kalabalık ülkelerde, arazinin çok fazla parçalanmasına sebep olacak, dağıtılacak parseller bir ailenin ihtiyacını karşılamak için yeterli büyüklüğün altında kalacak-

tır. Böylesı durumlarda çözüm, köylüler tarafından kontrol edilecek kooperatif yapılanmalardan geçmektedir. Bu kooperatifler, kırsal bölgelerde, tarım dışı alanlarda istihdam olanağı da yaratabileceklerdir.

Kara Afrika'nın büyük bir bölümünde ise kırsal yoksullukla mücadelenin yolu, köylülerin kredi kurumlarına, üretim araçlarına ve pazarlara erişiminin kolaylaştırılmasıdır.

Böylesi yeni yönelimler yalnızca iktidarların reformcu iradeleri ile gerçekleşemezler. Tarımsal Sendikalizmin endüstri ülkelerindeki gücü hepimizin malumudur. Üçüncü Dünya'da ise sendikal hareket fazla ses çıkartamamakta; statükonun ardından koştuğu çıkarların büyük olduğu ülkelerde acımasızca bastırılmaktadır.

Buna karşın köylüler, her yerde, bir yandan yetkililerin er geç hesaba katmak mecburiyetinde kalacakları bir muhatap olmak, diğer yandan kamu güçlerinin yetersizliği ya da muhalefeti karşısında içinde bulundukları yapıları ve üretim biçimlerini kendileri dönüştürebilmek için bir grup oluşturmanın gerekliliğinin bilincine varmaktadırlar. Senegal Vadisi'ndeki köylü birlikleri, Burkina'daki federasyonlar, tüm Batı Afrika'da yerleştirdikleri ürünlerin pazarlanmasını da yüklenmeye başlayan örgütler, Bangladeş'deki ünlü Greemen Bank benzeri halk bankaları gibi köylülerin kendi yazgılarını kendi ellerine alma girişimleri kırsal nüfusun refahına muhtemelen, 30 yıldan bu yana sürdürülen tüm bürokratik projelerden daha fazla katkıda bulunmuşlardır. Radikal reformlar empoze etmek için henüz gelişiminin çok erken bir evresindeyse de bu hareket tarzı tüm dünyada yayılma durumundadır ve zaman içerisinde kent ve kır arasındaki, kırsal dünyayı teşkil eden farklı sosyal tabakalar arasındaki iktidar dağılımını yeniden dengeleyebilecektir. Nitekim, yoksulluğa dur demeye uygun sosyal dönüşümlerin olmazsa olmaz koşullarından biri köylülerin bir iktadar odağı olarak ortaya çıkmalarıdır.

Açlığa Karşı Ekolojik Mücadele - Son olarak, kırsal yoksulluğun ve kırlardaki eşitsizliklerin ortadan kaldırılması, uzun dönemde, Üçüncü Dünya'nın besin üre-

tim güvenliğinin sağlanmasının koşullarından biridir. Zira çevrenin niteliğinin düşmesinin önemli sebeplerinden biri, toprakların ve kullanılabilir kaynakların kıtlığıdır. Büyük tropikal ormanların tarlaya dönüştürülmesi ancak ve ancak, köylüler varoluşlarını sürdürmek için gereksindikleri kadar toprağa sahip olabilirlerse duracaktır. Brezilya'da gerçekleştirilecek ciddi bir tarım reformu Amazon'un talanını frenleyecektir. Sahel Bölgesinin en hassas topraklarının, erozyon fenomenine ve çölleşmeye neden olacak biçimde kullanılması toprakların verimliliği, kırsal nüfusun "nadas"tan vazgeçmesine ya da yeni topraklar aramasına gerek bırakmayacak ölçüde artmadığı taktirde sona ermeyecektir.

Yoksulluğa karşı ekolojik mücadele, Güney tarımının faydalandığı mütevazi finansman kaynaklarının, giderek absürdleşen ölçülerde maruz kaldığı savurganlığa bir son verilmesinden geçmektedir. Pakistan'da İndus kanalları şebekesindeki su kaybının yüzde 50'den yüzde 30'a düşürülmesinin, her biri yılda 3 milyar dolara malolan üç barajda üretilen sulama suyuna eşit bir tasarruf olduğu hesaplanmıştır (DB 1988). Toprak ya da su gibi bunca değerli kaynakların yokoluşunu sınırlayacak tasarruflar gerçekleştirmek ve buralardan sağlanacak miktarı kırsal nüfusun refahı için kullanmak ne yazık ki bugün için önceliklerin başında yeralmamaktadır. Zira böylesi bir girişimin gerek Güney'in gerekse Kuzey'in endüstriyel ve mali güç sahiplerinin çıkarlarına zarar vereceği açıktır. Ancak, dünyanın büyük bir bölümünde, gem vurulamayan bir nüfus artışı sebebiyle koşulları giderek ağırlaşan bir yoksulluğun yaygınlaşmasının da, ekosistemlerin korunmasını ve tükenmez olmayan doğal kaynakların ihtiyatlı bir biçimde kullanılmasını tehlikeye düşürdüğü de artık anlaşılmaya başlanmıştır.

Kentsel Sefalete Çare Bulmak - Arazi namelikinin en eşitlikçi biçimde yeniden dağıtımı ve doğal kaynakların daha öngörülü bir biçimde kullanılması, felakete uğrayan kırsal nüfusun Üçüncü Dünya'nın dev metropolleri üzerindeki baskısını azaltabilirse de, kentsel sefalet sorununu tek başına çözemez. Kentleri kuşatan dev varoşları

yokedip, kenar mahalle dükkanlarını yanına varılabilir fiyatlı gıdalarla doldurup, yoksullara hayatta kalma eşiğini geçmelerini mümkün kılacak yeterli geliri sağlayamaz. Zengin dünyanın bunca dev kaynaklarıyla başedemediği kentsel sefaletin mevcudiyeti, fenomenin besin açığının doğal sonucundan çok bir sistemin ürünü olduğunu, ekonomik ve teknik kısıtlardan ziyade politik ve toplumsal tercihlerden kaynaklandığını göstermektedir. Kentsel sefaleti ortadan kaldırmak, tüm nüfusa istikrarlı ve yeterli bir gelir sağlamak, ucuz konut stokunu arttırmak, her bir bireyin temel besin gereksinimini karşılamak, ailelerin geçimini güvence altına almak için işsizliğin yanısıra sürüp giden düşük gelir problemini de çözmek anlamına gelmektedir.

Hızla sanayileşmeye çalışan pek çok Üçüncü Dünya ülkesinde asgari ücret uygulanmamaktadır. İşgücü arzı talebin çok üstünde ve ücretler sudan ucuzdur. "Asgari ücret" devlet tarafından belirlendiği ülkelerde de çok küçük tutulmakta; hatta kimi zaman taban değil tavan ücreti teşkil ettiği olmaktadır. Brezilya'da 1959-1980 arasında yarıya düşen asgari ücret, bir ailenin yaşaması için gerekli tutarın 7/1'ine tekabül etmektedir. Ki bu ülkede, ilkokul öğretmenleri bile asgari ücretten çalıştırılmaktadır.

Açlığı kent haritasından silmek, tüm kentlilere gerekli besini satın alabilme gücü verme demektir. Bu ulvi program gerçekleşmekten çok uzaktır. Sefalet tahammül sınırlarını zorlarken, muhtelif telafi edici eylem biçimleri çoğalmaktaysa da, yoksulluk, toplum açısından çok tehlikeli bir hal almadan önce güçlü bir uluslararası yardım elinin uzanması için önümüzdeki yılları beklemek durumundayız.

Açlığın ortadan kaldırılması, ne köyde ne de kentte yarına ertelenecek bir mesele değildir. İyimser bir yaklaşım sahipleri nüfus zorlamasının biraz hafiflemesinin "daha çok üretim" anlamına gelen "iktisadi büyüme" ve eskilere göre daha az korkak sosyal politikalarla birleşmesi sayesinde açlığın azalacağını umut etmektedirler. Kötümserlerin kanısı ise, durumun giderek vahimleşeceğidir. Zira açlığı üreten sistemlerin mevcudiyeti sürmek-

tedir. İyimserler arasında yeralan Dünya Bankası 1985'de 1.1 milyar olan yoksul sayısının, 2000 yılında 800 milyona düşeceğini; bazı bölgeler gerçek bir ilerleme kaydederken diğerleri sefalete battıklarından, açlığın dünya üzerindeki coğrafyasının gözle görülür bir biçimde değişeceğini tahmin etmektedir. Buna göre, 1985'de dünyadaki açlık kurbanlarının yarısının yaşadığı Güney Asya'da, 2000 yılında, aç insan sayısı 375 milyon kişiyle sınırlı kalacaktır. Çin'in gerçekleştirdiği büyük ilerleme sayesinde, 1985'de 275 milyon olan Doğu Asya'daki mağdur insan sayısı, önümüzdeki yüzyılın ufkunda 50 milyona düşecektir. Çok daha mütevazi bir performans gösteren Latin Amerika ve Karayipler'deki yoksul sayısının 75 milyondan 50 milyona düşmesi beklenmektedir. Kuzey Afrika ve Orta Doğu'daki yoksul sayısı, 2000 yılında da aynı kalacak, yani 50 milyon olacaktır. Güney Sahra Afrikası ise yazgısına terkedilmiştir. 1985'de 175 milyon olan yanlış beslenme kurbanı sayısı, birkaç yıl içinde 275 milyona çıkacaktır. Dünya Bankasının bu hüzünlü tablosu, kimilerince fazla iyimser bulunmaktadır. Pek çok uzmana göre, yalnızca Kara Afrika'da 400 milyona erişecek olan aç insan sayısı tüm dünyada büyük bir artış gösterecektir. Dünya üzerindeki lanetli sayısına ilişkin tahminler 800 milyon ile 1.5 milyar arasında oynamaktadır. Bu tartışma üzerinde fazla oyalanmaksızın, önümüzdeki 10 yıllar boyunca daha pek çok insanın açlığa kurban gideceğini ve bu durumun günümüzün dünyası için yeterince büyük bir ayıp olduğunu ifade etmekle yetineceğiz.

SONUÇ

Uzun yıllar boyunca, mevcudiyeti, tarımı değişken üretimli, raslantılara bağlı bir etkinlik yapan iklim felaketlerinin düzenli olarak yinelenmesi, dünyanın Güney Yarımküresinde teknik gelişmenin yaygınlaşmasını engelleyen azgelişmişliğin sürekliliği, dünya besin üretimindeki yetersizliğin insanlık için çok ağır bir tehdit içeren nüfus patlamasıyla iyice ciddileşmesi gibi basit sebeplere dayandırılan açlığın ortadan kaldırılabileceğine inanıldı. Bir önceki çağdan miras kalan bu sefalet faktörlerinin tedavi yollarının bulunması, tüm dünya yaşayanlarının besin ihtiyacının tatmini için yeterli olacaktı. Bu nedenlerin hiçbirisi de bütünü ile yanlış değildir. Ne var ki hiçbirisi de tek başına, kitabımızın bütününde gördüğümüz gibi, bu gezegensel olgunun sürekliliğini hatta belki de yayılmasını açıklamak için yeterli değildir. Üçüncü Dünyanın geçtiğimiz 10 yıllarda maruz kaldığı açlıklar, yağmur ölçerle saptanabilir rastlantılardan çok savaşların, kitlelerin zorunlu iskâna maruz bırakılmalarının, yıkıcı dogmatizmlerin eseridir. Güçlü bir büyüme kaydeden, sofistike bir tarımda karar kılan, Kuzey'in laboratuarlarında geliştirilen yeni teknolojilerin büyük tüketicisi olan Güney Ülkeleri'nde açlık ortadan kaybolmamıştır. Dünyadaki gıda üretimi, mevcut ihtiyaçları karşılamak için büyük ölçüde yeterlidir. Üstelik bu üretim, nüfustan çok daha büyük bir hızla artmaktadır. İlgili Güney Ülkeleri açısından başa çıkılmaz problemler doğuruyorsa da nüfus artışı, kendi başına, doğrudan bir açlık sebebi değildir. Kabul etmek gerekmektedir ki açlık, çok daha karmaşık fenomenlerin, bir dizi etkileşimin ürünüdür. Bu süreç içerisinde ekonomik, doğal hatta kültürel yazgılar her zaman iddia edildiğinden çok daha mütevazi

bir roloynamaktadırlar. Bu nedenledir ki teknik çözümler, her zaman için parçalı ve yetersiz kalmaktadır. Bununla birlikte, belanın köklerine inmek, dünya ekonomisinin üzerine oturduğu kaidenin büyük bir kısmını, uluslararası ilişkilerin ve açlığın adamakıllı yerleştiği ülkelerdeki sosyal yapının temelini sorgulamak demektir. Kurulu düzenin güç sahiplerinden, kendi iktidar yapılarını parçalamalarını talep etmek ise safdillikten başka bir şey olmayacaktır. Bu anlamda, ulusal ve uluslararası ekonomik, sosyal, ekolojik ve dolayısıyla da stratejik ve politik eşitsizliklerin ağırlaşmasının, mevcut sistemleri, kendi sürekliliklerini sağlama almak için, işlemeyen yönlerini tasviye etmeye zorlayacağını düşünmek daha gerçekçi bir yaklaşımdır. Belki de durumlarının idrakinde olmayan açları, zenginlerin rahatsızlığı kurtaracaktır. Ne var ki bunun için dünyevi kaygıların, günü kurtarıcı yaklaşımların çok ötesine gitmesi gerekmektedir. İnsanlığın, geleceği daha fazla hesaba katan bir "genel irade"ye doğru gittiği pek kesin değildir. Ne var ki günümüzde, dünyanın yönetim biçimini değiştirebilecek radikal bir karmaşa sözkonusu olmadığına göre, açlık denen skandala dur diyebilecek kısmi ve ilerici çözümler böylesi bir evrimden geçmektedir.

TABLO III
DÜNYADAKİ AÇLIĞIN BAŞLICA GÖSTERGELERİ

Ülkeler	GSMH / kişi		Yaşam ve sağlık		1960-1988 arası yıllık ortalama tanımsal büyüme %	Kişi başına besin üretimi endeksi 1988 1979-81=100	Kişi başına almanlıkları		Yıllık ortalama nüfus artış oranı 1960-1988 %
	GSMH/ Kişi 1988	Gerçek GSMH/ Kişi	Beklenen yaşam süresi 1989	5 yaşından küçük çocuklarda ölüm oranı % 1989			1988 K. Kalori	İhtiyaç %'si itibarıyla	
Mozambik	100	500	48	297	-0,8	83	1606	69	2,7
Etyopya	120	450	48	226	-1,1	89	1661	71	2,9
Çad	160	-	46	219	2,8	103	1652	89	2,7
Tanzanya	160	405	54	173	4,0	89	2218	96	3,4
Bangladeş	170	880	51	189	2,1	92	1922	83	2,4
Malavi	170	478	47	258	2,7	85	2375	102	3,4
Somali	170	-	48	218	3,9	100	2087	90	3,0
Zaire	170	220	52	132	3,2	96	2166	96	3,1
Nepal	180	720	52	193	4,4	100	2050	93	2,6
Madagaskar	180	630	53	179	2,2	97	2414	106	2,8
Burkino Faso	210	500	48	232	6,4	110	2048	86	2,6
Mali	230	540	45	287	0,3	97	2020	86	2,4
Burundi	240	450	48	196	3,1	100	2266	97	2,8
Uganda	280	510	50	187	0,3	121		85	3,2
Nijerya	290	868	51	170	1,0	103	-	60	3,3
Zambiya	290	717	54	125	4,1	96	2113	92	3,7
Nijer	300	450	45	225	2,8	83	2346	100	3,5
Ruanda	320	570	49	201	0,3	92	1861	81	3,3
Çin	330	2124	70	43	6,8	132	2628	111	1,3
Hindistan	340	1050	58	145	2,3	105	2204	100	2,2
Pakistan	350	1585	57	162	4,3	107	2243	97	3,2
Kenya	370	790	58	111	3,3	89	2141	92	3,9
Togo	370	670	53	150	4,2	86	2225	97	3,5
Orta Afrika	380	590	50	218	2,8	87	1941	98	2,7
Haiti	380	775	55	133		95	1903	84	1,8
Benin	390	870	50	150	-4,2	110	2189	95	3,2
Gana	400	480	55	143	0,5	106	1738	76	3,4
Lesoto	420	1585	57	132	1,8	80	2266	101	2,7
Sri Lanka	420	2053	71	38	2,7	79	2433	110	1,5
	430	-	43	241		93	1763	77	2,4
Endonezya	440	1880	61	100	3,1	117	2513	118	2,1
Moritanya	480	840	46	217	1,5	89	2122	92	2,6
Sudan	480	750	50	175	2,7	89	2074	85	3,1
Liberya	-	690	52	209	1,2	92	2356	102	3,2
Sierra Leone	-	480	42	291	2,2	101	1967	81	2,6

Ülkeler	GSMH / kişi		Yaşam ve sağlık		1980-1988 arası yıllık ortalama tanımsal büyüme %	Kişi başına besin üretimi endeksi 1988 1979-81=100	Kişi başına alınan kalori		Yıllık ortalama nüfus artış oranı 1980-1988 %
	GSMH/ Kişi 1988	Gerçek GSMH/ Kişi	Beklenen yaşam süresi 1989	5 yaşından küçük çocuklarda ölüm oranı % 1989			1988 K. Kalori	İhtiyaç %'si itibarıyla	
Vietnam	.	1000	62	84	-	117	2259	105	2,0
Bolivya	570	1380	53	165	2,1	95	2128	89	2,7
Filipinler	630	1878	64	72	1,8	90	2353	104	1,9
Senegal	650	1069	48	189	3,2	106	2354	99	3,0
Zimbabve	650	1184	60	90	2,5	81	2119	89	3,7
Mısır	660	1357	60	94	2,6	111	3313	132	2,6
Fildişi Sahilleri	770	1120	53	139	1,6	104	2557	110	4,0
Fas	830	1761	61	116	6,6	106	2863	118	2,7
Honduras	660	1119	65	103	1,1	76	2079	82	3,6
Guatemala	900	1957	62	97	-	92	2296	105	2,9
Kongo	910	756	53	112	2,0	92	2606	117	3,5
Salvador	940	1733	63	90	-1,4	87	2152	94	1,3
Tayland	1000	2576	66	35	3,7	101	2335	105	1,9
Kamerun	1010	1380	54	150	2,4	97	2052	88	3,2
Jamaika	1070	2506	73	21	0,9	101	2604	118	1,5
Ekvator	1120	2687	66	65	4,3	97	2048	89	2,7
Kolombiya	1160	3524	66	50	2,4	100	2552	110	2,1
Paraguay	1180	2603	67	61	2,7	106	2844	123	3,2
Tunus	1230	2741	66	66	2,4	111	2942	123	2,5
Peru	1300	3129	62	119	3,6	66	2844	93	2,2
Ürdün	1500	3161	67	55	6,0	111	2970	121	3,7
Şili	1510	4862	72	27	3,8	105	2577	106	1,7
Suriye	1680	3250	66	62	0,5	93	3259	131	3,6
Kosta Rika	1690	3760	75	22	2,5	89	2787	124	2,3
Meksika	1760	4624	69	51	1,2	93	3147	135	2,2
Malezya	1940	3849	70	30	3,7	106	2706	121	2,6
Brezilya	2160	4307	65	65	3,5	106	2643	111	2,2
Angola			45	292	5,6	87	1934	82	2,5
Cezayir	2360	2633	65	102	0,3	106	2687	112	3,1
Uruguay	2470	5063	72	27	1,4	103	2676	100	0,6
Arjantin	2520	4647	71	36	-	97	3190	136	1,4
Gabon	2970	2063	52	167	-	97	2495	107	3,9
SSCB	-	6000	71	35	-	111	3394	133	-
ABD	19840	17615	76	12	3,2	94	3639	136	1,0
Fransa	16090	134961	76	9	2,3	106	-	130	0,4

* Ülkeler GSMH/kişi bazında sıralanmıştır.

Kaynak: Dünya Bankası, Dünyada Kalkınma Raporu, 1990; Dünyada Tarım ve Beslenme Raporu, 1989; BMKP, Kalkınma Raporu, 1990, UNICEF, Dünyadaki Çocukların Durumu, 1991

BİBLİYOGRAFYA

Pek çok örgüt, farklı düzeylerde de olsa, 'dünyada açlık' problemi ile ilgilenmektedir. Bu örgütlerce yayınlanan istatistiki yıllıklar konuya dair temel bilgi kaynaklarından birini teşkil etmektedir. Yanısıra, çok sayıda ekonomik ya da jeopolitik dergide de bu konuyla ilgili yazılar yayınlanmaktadır. 80'li yıllar boyunca Üçüncü Dünyanın tarımsal sorunları, gelişmekte olan ülkelerin borçları, yapısal uyum politikaları gibi konularda pek çok toplantı düzenlenmiştir. Tüm bunların yanısıra 50'lerin başlangıcından bu yana açlık, Kuzey Güney ilişkileri, kalkınma vb. konularda çok sayıda yapıt yayınlanmıştır. Burada amacımız hakkında zengin bir literatür bulunan konuya ait detaylı bir bibliyografya vermek değil, 'Dünyada Açlık' üzerine bu kitaptakilerden daha fazla şey öğrenmek isteyenlere en yararlı olabilecek dosya ve kitaplara işaret etmek...

Özel Örgütlerin Yıllık ve Dergileri

OECD, *Rapports annuels du Comite d'aideau développement* (CAD, Belirtilen yıllar),

OECD, Paris; *Statistiques annuels de la dette extérieure*, OECD, Paris.

Dünya Bankası, 1978'den bu yana yayınlanan *Rapports annuels sur le développement dans le monde*. Raporlardan her biri, kalkınmayla ilgili farklı problemler üzerine oluşturulmaktadır; 1990 raporunun konusu yoksulluktur, 'Annexes statistiques sur l'economie mondaliale', Dünya Bankası, Washington; Rapports annuels d'activite, Dünya Bankası, Washington; *L'Afrique subsaharienne, de la crise à une croissance durable*, Dünya Bankası, Washington, 1989.

DB, Centre de développement de l'OCDE, *Documents du colloque sur la libéralisation du commerce agricole et ses implications pour les pays en développement*, Ekim 1989, Paris.

FAO, *Agriculture horizon 2000*, FAO, Roma, 1987; *Cinquième Enquete mondiale sur l'alimentation*, FAO, Roma, 1985 (FAO, 1985); *La Situation mondiale de l'alimentation et de l'agriculture*, yıllık raporlar (FAO, belirtilen yıl); *Rapports et perspectives sur les produits*, yıllık raporlar FAO, Roma.

CNUCED, *Rapports annuels sur le commerce et le développement*, CNUCED, Cenova (CNUCED, belirtilen yıl).

Birleşmiş Milletler ekonomik ve toplumsal konseyi, *Rapport sur la situation sociale dans le monde*, BMÖ, New York, 1989.

BMKP, *Rapport mondial sur le développement humain*, 1990.

UNICEF, *Rapports annuels sur la situation des enfants dans le monde.*

Dergiler

La Lettre de Solagral, aylık, Paris, ONG Solagral (Tarım ve Gıda İçin Dayanışma) yayını. Solagral Paris'te iki kolegyum düzenlemiştir. Kasım 1988. *Colloque sur la gestion des surplus agricoles*. Haziran 1990: *Colloques sur les politiques alimentaries face à la libéralisation des économies et des échanges*.

Alternatives Economiques, no 8: 'Qui peut nourrir la terre', Ekim 1989.

Problemes politiques et sociaux, no 547, 14 Kasım 1986: 'Les mutuations de l'agriculture dans les pays industriels, la crise des marches internationaux et les responses institutionnelles'; no 587, 8 Temmuz 1988: 'Le Tiers Monde et la nouvelle donne agricole mondiale'; no 613-614, 18 Ağustos/1 Ekım 1989: 'Les relations Nord-Sud', La Documentation Française, Paris.

Politique Africaine, no 14, Haziran 1984: 'Les payans et le pouvoir en Afrique noire'; no 37, Mart 1990: 'Economie alimentaire, la purge liberale', Ed. Kartala, Paris.

Kitaplar

AİT Amara H. et FOUNOU-TCHUIGOUA B., *L'Agriculture Africaine en crise*, L'Harmattan, Paris, 1989.

Aziz S., *Politiques agricoles pour les années quatre-vingt-dix*, OECD, Paris, 1990.

BESSIS S., *La Dernière Frontière, les tiers mondes et la tentation de l'Occident*, Lattes, Paris, 1983.

CHARVET J.P., *La Guerre duble*, Economica, Paris.

CORNIA G.A. et al., *L'Ajustement a Visage humain*, UNICEF/Economica, Paris, 1987.

DELPEUCH B., *L'Enjeu Alimentaire Nord-Sud*, Syros, Paris, 1990.

DUMONT R., *Pour l'Afrique j'accuse*, Plon, Paris, 1986.

DUCOS C., JOLY P.B, *Les Biotéchnologies*, La Découverte, coll, 'Repères', Paris, 1988.

GEORGE S.; *Jusqu'au cou, enquête sur la dette du tiers monde*, La Découverte, Paris, 1988.

GIRAUD P.N., *L'Economie mondiale des matières premières*, La Découverte, coll. 'Repéres', Paris, 1988.

HENRY P.-M., *Pauvreté, Progrès et développement* (Unesco tarafından Kasım 1986'da düzenlenen Yoksulluk ve İlerleme konulu toplantıda sunulan çalışmalar), L'Harmattan, Paris, 1990.

LECAILLON J. et al., *Politiques économiques et performances agricoles dans les pays à faible revenue*, OECD; Paris, 1987.

OECD, *Echanges agricoles avec les pays en développement*, Paris, 1984; *Le Sahel face aux futurs*, Paris, 1988.

VALLIN J., *La Population mondiale*, La Découverte, coll. 'Repères', Paris, 1989.

RUELLAN A. ve D., *Le Bresil*, Karthala, Paris, 1989.

Kısaltmalar

DB : Dünya Bankası Grubu, İkinci Dünya Savaşı'nın ertesinde, Bretton Woods Anlaşmaları ile kuruldu. Bu çatı altında 3 ayrı finanse örgütü biraraya getirildi. Bunlar sırasıyla, başlangıçta savaştan harap olan Batı Avrupa'nın yeniden inşaasına katkıda bulunmayı hedeflerken, 50'li yılların sonunda sermaye pazarındakilere yakın koşullarla kalkınma yardımları sağlayan bir örgüte dönüşen uluslararası Yeniden İnşa ve Kalkınma Bankası, kalkınmakta olan yoksul ülkelere ılımlı koşullarla kredi sağlayan Uluslararası Kalkınma Birliği ve Üçüncü Dünya'daki özel sektöre finansman sağlayarak kalkınmaya katkıda bulunmayı hedefleyen uluslararası finans birliğidir. Dünya Bankası'nın merkezi Washington'dadır.

AET : (Avrupa Ekonomik Topluluğu) 12 Avrupa Devleti tarafından oluşturulmuştur. 60'ların başında çok taraflı bir kalkınma fonu tesis etmiştir. (Avrupa Kalkınma Fonu). Merkezi Brüksel'dedir.

DSKMK : (Devletlerarası Sahel'deki Kuraklıkla Mücadele Komitesi) Sahel'deki birinci büyük kuraklığın hemen akabinde 1974'de OECD'nin yardımları ile kuruldu. Üyeleri Burkina Faso, Kape Verde, Gambiya, Gine-Biso, Moritanya, Nijer, Senegal ve Çad'dır. Merkezi Quagedougou'dadır.

DGK : (Dünya Gıda Konseyi) Birleşmiş Milletler tarafından 1974'de kuruldu. Merkezi Roma'dadır.

CNUCED : (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı) Uluslararası ticaretin kalkınmakta olan ülkeler lehine yeni bir dengeye kavuşturulması amacıyla 1964'de kuruldu Büyük

başarılar elde edememekle beraber, kuruluşundan bu yana, üreticilerle tüketiciler arasında temel gıda maddelerinin fiyatlarının sabitlenmesine yönelik anlaşmalar imzalanmasını teşvik etti.

FAO : (Dünya Tarım Örgütü) Birleşmiş Milletler'in tarımsal kalkınma ve açlıkla mücadele konularındaki uzman örgütü. Üçüncü Dünya ülkelerinin neredeyse tümünde kalkınma projeleri yürütmektedir. Ne var ki Birleşmiş Milletler'in tüm diğer kuruluşları gibi FAO da henüz çok etkili bir eylem gerçekleştirmiş değildir. Merkezi Roma'dadır.

FIDA : (Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu) Birleşmiş Milletler tarafından 1977'de kuruldu. Merkezi Roma'dadır.

IMF : (Uluslararası Para Fonu) Bretton Woods Anlaşmalarıyla uluslararası para sisteminin istikrarını sağlamak amacıyla kuruldu. Borçlu ülkelerin mali durumlarını düzeltmelerine yardımcı olmak üzere aralarında PAS (Yapısal Uyum Programı) ve FAS (Yapısal Uyum Kolaylıkları)'ın da yeraldığı çeşitli finansman mekanizmaları oluşturdu. Merkezi Washington'dadır.

GATT : (Uluslararası Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Anlaşması) 1974'de kurulan uluslararası bir örgüttür. Üye sayısı 100 civarındadır. Gelişmiş kapitalist ülkelerin tümü ve gelişmekte olan ülkelerin çoğu çatısı altında toplanmıştır. Misyonu uluslararası ticaret serbestisinin sadakatle korunmasıdır.

OECD : (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü) 1960'da soğuk savaş atmosferi içerisinde, gelişmiş kapitalist ülkeleri ve NATO'nun Avrupalı ülkelerini biraraya getirmek amacıyla kuruldu. Üyeleri Belçika, Kanada, Danimarka, İspanya, ABD, Fransa, Yunanistan, İrlanda, İslanda, Lüksemburg, Norveç, Hollanda, Portekiz, Büyük Britanya, İsveç, İsviçre, Türkiye, Japonya, Finlandiya, Avustralya ve Yeni Zelanda'dır. Bünyesinde, gelişmekte olan ülkelerin tasarrufuna sunulmuş mali kaynakların durumuna dair yıllık bir rapor yayınlayan CAD (Kalkınma Yardımı Komitesi)'ı oluşturmuştur. Merkezi Paris'dedir.

BMÖ : (Birleşmiş Milletler Örgütü) Merkezi New York'dadır. Ikinci Dünya Savaşı'nın bitiminden bu yana kalkınmanın çeşitli sektörlerine yönelik çok sayıda uzman örgüt kurmuştur. Bünyesinde yeralan en önemli kalkınma fonu Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'dır.

PAM : (Dünya Besin Programı) Birleşmiş Milletler'in, çok taraflı gıda yardımının bir kısmını dağıtmakla yükümlü uzman örgütü. Merkezi Roma'dadır.

UNICEF : (Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu) Gelişmekte olan ülkelerin nerede ise tümünde, kadınların ve çocukların durumlarının düzeltilmesine ilişkin pek çok proje yürütmektedir. Merkezi New York'dadır.